

3 | 2017

Slpř

Slovanský
přehled

Slavonic Review

Ročník 103 / Založen 1898

3 | 2017

Slovanský přehled

*Časopis pro dějiny střední, východní
a jihovýchodní Evropy*

Slavonic Review

*Journal for the History of Central, Eastern
and Southeastern Europe*

Slovanské historické studie (42, 2017)

Slavonic Historical Studies

Ročník 103 / Založen 1898

Upozornění redakce / Notice of the Editorial Board:

Redakční rada neodpovídá za obsahovou náplň jednotlivých příspěvků.

The views expressed herein are those of the authors and are not necessarily shared by the Editorial Board.

Od roku 2009 jsou abstrakty článků *Slovanského přehledu* uveřejňovány v databázi The Central European Journal of Social Science and Humanities (CEJSH) – <http://cejsh.icm.edu.pl> společně se jménem autora, adresou zaměstnavatele a e-mailovou adresou. Časopis je také registrován v databázi European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS) a v rámci Seznamu recenzovaných neimpaktovaných časopisů vydávaných v České republice.

Since 2009, all abstracts of *Slovanský přehled* are published in The Central European Journal of Social Science and Humanities (CEJSH) – <http://cejsh.icm.edu.pl/>, along with the author's name, institutional affiliation, address and e-mail. *Slovanský přehled* is also registered in European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS).

© Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2017

ISSN 0037–6922

ОБСАН | CONTENTS | СОДЕРЖАНИЕ

Studie | Studies | Статьи

- VLČEK Radomír
Tradice českých bádání o minulosti carského Ruska 539
Traditions in Czech Research into the Tsarist Russian Past
- ВЛЧЕК Радомир
Традиция чешских исследований прошлого царской России
- HARBULOVÁ Ľubica
Obraz Ruska a východnej Európy v slovenskej historiografii 589
v rokoch 1990–2015
*The Image of Russia and Eastern Europe in Slovak Historiography
1990–2015*
- ГАРБУЛОВА Любица
*Образ России и Восточной Европы в словацкой историографии
в 1990–2015 гг.*
- РОКИНА Галина Викторовна
Осмысление / переосмысление русско-словацких контактов 609
XIX века в современной историографии Словацкой Республики
ROKINA Galina Viktorovna
*Evaluation and Reevaluation of Russian-Slovak Relations
in the 19th Century in Contemporary Historiography
in the Slovak Republic*
- NYKL Hanuš
Zkoumání ruské filosofie v českém prostředí po roce 1990 621
Research in Russian Philosophy in the Czech Environment After 1990
- НИКЛ Гануш
Изучение русской философии в чешской среде после 1990 года

ŠAUR Josef

Přehled českých bádání o dějinách ruské literatury po roce 1945
(syntézy a lexikony)

643

*Overview of Czech Research into the History of Russian Literature
After 1945 (Syntheses and Lexicons)*

ШАУР Йозеф

*Обзор чешских исследований истории русской литературы
после 1945 г. (синтезы и лексиконы)*

VACULÍK Jaroslav

České bádání o krajanech v Rusku a na Ukrajině do roku 1989

671

Czech Research on Compatriots in Russia and Ukraine Before 1989

ВАЦУЛИК Ярослав

*Чешские исследования о соотечественниках в России
и на Украине до 1989 г.*

ÚVODEM

Předložené 3. číslo 103. ročníku *Slovanského přehledu* (2017), navazující na tradici do nedávna samostatně vydávaných *Slovanských historických studií* jako jejich 42. ročník, je monotematické. Klade si za cíl pojednat o tradicích českých historických rusistických bádání v jejich dějinné retrospektivě, ukázat na proměnu jejich tematiky i metodologie a formou případových studií naznačit nezbytnost širšího, mezioborového přístupu k poznání podstaty dějinných proměn evropského východu. Pro publikování monotematického čísla jsme se rozhodli z důvodu, že takovýto rekognoskačních prací má české dějepisectví stále jen velmi málo, a také proto, že po více než čtvrtstoletí, jež uplynulo od listopadu 1989, považujeme za nutné podnítit novou diskusi o stavu a perspektivách české historické rusistiky. Iniciátorem tohoto počínu, ale i řady dalších konferenčních, publikačních a prezentačních akcí, je Výzkumné centrum dějin východní Evropy působící při Historickém ústavu AV ČR, které ze stejných důvodů připravilo v září 2017 dva tematicky specializované panely na nedávném XI. sjezdu českých historiků v Olomouci. Očekáváme, že výstupy vzešlé z těchto diskusních panelů se časem rovněž dočkají zveřejnění. Věříme, že jak jimi, tak statěmi zařazenými do tohoto čísla *Slovanského přehledu*, přispějeme ke zkvalitnění české historické rusistiky.

Předložený monotematický svazek *Slovanského přehledu* s označením *Tradiční českých / československých bádání o dějinách a kultuře východní Evropy* navazuje na 27. ročník *Slovanských historických studií*, který vyšel v roce 2001 pod názvem *Východoevropská studia v České republice 1990–2000: Historie*. Jeho tehdejší editoři, Miroslav Šesták a Radomír Vlček, se zaměřili na proměny, jež nastaly v českých východoevropských studiích po roce 1990. Z této skutečnosti vyšla redakce *Slovanského přehledu* při sestavování stávajícího svazku. Dění po roce 1990 v české historické rusistice proto jen naznačuje a dává do hlubších souvislostí. Intenzivněji se mu však věnuje z pohledu literárních a filozofických rusistických studií, které jsou příkladem aktuálně nezbytného mezioborového přístupu.

Stávající svazek *Slovanského přehledu* uvozuje zevrubná studie Radomíra Vlčka o *Tradicích českých bádání o minulosti carského Ruska*. Autor své pojednání rozdělil do osmi chronologicky řazených linií, v nichž postupně rekognoskuje, ale také porovnává tematické i metodologické přístupy. Následující stať slovenské historičky Ľubici Harbulové je zaměřena na moderní slovenské dějepisectví. Chronologicky navazuje na Vlčkovu studii a zároveň upozorňuje na analogie a odlišnosti moderního slovenského historiografického prostředí. Příspěvek ruské historičky

Galiny Viktorovny Rokiny je případovou studií sledující další významný okruh českých a slovenských historicko-rusistických bádání, konkrétně problematiku slovensko-ruských vztahů v moderním slovenském dějepisectví. Příspěvek je o to cennější, že zhodnocení je činěno zvenčí a autorkou, která se sledované problematice dlouhodobě a systematicky věnuje. S ohledem na terminologickou přesnost a zachování paradigmatických vyjádření vlastních ruskému dějepisectví je tato stať publikována v ruštině. Tematicky poněkud odlišnou formou případové studie je stať Jaroslava Vaculíka zaměřená na česká bádání o krajanech v Rusku. Autor, přední český odborník na problematiku české emigrace a reemigrace, v ní přináší nejenom přehled dosavadních bádání, ale podchycuje i tematicky „bílé místa“, která je třeba v dalších letech ještě odstranit.

Redakce se snažila při sestavování tohoto čísla některými zařazenými studiemi překročit úzký rámec historických rusistických studií. Důvodem byl záměr ukázat na nutnost interdisciplinárního přístupu při analýze ruské minulosti a současně na potřebu spolupráce odborníků odlišných vědních oborů a různých institucí. To je ostatně také jedním z hlavních cílů zmíněného Výzkumného centra pro dějiny východní Evropy. Toto zaměření reprezentují v předkládaném čísle *Slovanského přehledu* dvě staťi: Josef Šaur se pokouší na bázi analýzy českých syntéz a lexikonů zhodnotit úroveň českých znalostí ruské literatury. Jeho příspěvek je o to zajímavější, nakolik ukazuje, jak ruská literatura sloužila jako prostor pro diskusi o společenských a politických problémech a jak může i v současnosti mnohé z toho, co není jednoznačně prokazatelné historickými prameny, objasnit. Hanuš Nykl v studii *Zkoumání ruské filozofie v českém prostředí po roce 1989* názorně ukazuje, jak doposud byla ruská filozofie z hlediska dějin filozofie i jejího poznání pro pochopení mentality a historické proměnlivosti ruského prostředí českými historiky i filozofy málo využívána. Studie může být příkladem naznačení nových témat a dílčích problémů, které je nutné pro celostní poznání Ruska a východního prostoru sledovat.

Redakce

INTRODUCTION

The third issue of the 103rd volume of *Slavonic Review* (2017), which continues the tradition of what had been until recently been the independently-published *Slavonic Historical Studies* as its 42nd volume, is monothematic. Its goals are to open up a discussion of the traditions of Czech historical research into Russian subjects in a historical retrospective, to demonstrate the transformations that have taken place in subject matter and methodology, and, through case studies, to indicate the indispensability of a broader, interdisciplinary approach to understanding the underpinnings of historical transformations in the European East. We decided to publish this monothematic issue first, because Czech historiography still has very few of these kinds of reconnaissance works, and second, because after more than the quarter century that has passed since November 1989, we consider it necessary to catalyze a new discussion about the state and the future outlook for Czech historical Russian studies. The originator of this project as well as many other conferences, publications, and presentation events, is the Research Center for the History of Eastern Europe, an institution organized by the Institute of History of the Czech Republic's Academy of Sciences. This Center, for the same reasons as above, also prepared two thematically-specialized panels at the recent XI congress of Czech historians that took place in Olomouc in September 2017. We expect that the results of these discussion panels will also eventually be published. We believe that they, as well as the essays included in this issue of *Slavonic Review*, will contribute to enhancing the quality of Czech historical Russian studies.

This present monothematic volume of the *Slavonic Review* with the subtitle *Traditions of Czech / Czechoslovak Research in the History and Culture of Eastern Europe* follows up on the 27th volume of *Slavonic Historical Studies*, which was published in 2001 under the title of *Východoevropská studia v České republice 1990–2000: Historie* [East European Studies in the Czech Republic 1990–2000: A History]. The editors of this project, Miroslav Šesták and Radomír Vlček, have focused on the transformations that came about in Czech East European studies after 1990. This was the inspiration for the editors of the *Slavonic Review* in compiling the current volume. Therefore, events after 1990 in Czech historical Russian studies are only outlined and set into their deeper contexts. However, Vlček dedicates more attention to the angles of literary and philosophical Russian studies, which are an example of the currently requisite interdisciplinary approach.

The current volume of the *Slavonic Review* opens with a very detailed study by Radomír Vlček entitled *Traditions of Czech Research into the Tsarist Russian Past*. The author has divided his treatise into eight chronological lines, in which he gradually reconnoiters and also compares thematic and methodological approaches. The following essay by the Slovak historian Lubica Harbuľová focuses on modern Slovak historiography. It chronologically follows upon Vlček's study, and at the same time draws attention to the similarities and differences of the modern Slovak historiographical milieu. The contribution by the Russian historiographer Galina Viktorovna Rokina is a case study that tracks the most important developments in Czech and Slovak historical-Russian studies research, specifically examining the issue of Slovak-Russian relations in modern Slovak historiography. The contribution is all the more valuable for its evaluation being performed from outside, by an author who has dedicated herself to researching this topic systematically over a long period of time. In order to preserve the terminological accuracy and preservation of paradigmatic expressions of Russian historiography, this essay is published in Russian. A thematic departure is represented by Jaroslav Vaculík in his essay about Czech research on Czechs living in Russia. The author, who is a leading Czech expert in the subject of Czech emigration and re-emigration there, not only offers an overview of the research in this subject to date, but also indicates some of the "white spots" in this area, which will be necessary to fill in over the coming years.

In compiling this issue, the editors have attempted to transcend the narrow framework of historical Russian studies through several of the essays included herein. They have done this with the intention of proving the necessity of an interdisciplinary approach when analyzing the Russian past, as well as the need for cooperation among experts in various fields who work in different institutions. That is, moreover, also one of the main goals of the above-mentioned Research Center for the History of Eastern Europe. This orientation is represented in the current issue of the *Slavonic Review* in the two essays: Josef Šaur attempts, on the basis of analysis of Czech syntheses and lexicons, to evaluate the level of Czech knowledge of Russian literature. His contribution is all the more interesting for demonstrating how Russian literature served as a space for discussion of social and political problems and how even in the present time it can still shed a light upon things that are not unambiguously provable through historical sources. Hanuš Nykl in the study, *Research in Russian Philosophy in the Czech Environment After 1989*, clearly demonstrates how until now Russian philosophy has been little utilized by Czech

historians and philosophers to help them grasp the mentality and the historical transformations that took place in the Russian cultural environment. This study can serve as an example of indication of new subjects and more detailed topics, which are necessary to pursue in order to achieve a holistic knowledge of Russia and the Eastern area.

Editors

STUDIE

Tradice českých bádání o minulosti carského Ruska

RADOMÍR VLČEK

Historický ústav Akademie věd ČR, pobočka Brno

Traditions in Czech Research into the Tsarist Russian Past

This study describes the roots and traditions of Czech historical Russian studies research that focused on the history of tsarist Russia, which means up to 1917. Through analysis of personalities and their work, it draws attention to subjects that were studied and to the methodologies they used. Its goal is to highlight the positive traditions which contemporary research into the tsarist Russian past ought to or at least could follow up upon. At the same time, it takes notice of the necessity of pursuing new, hitherto little studied subjects, or those that have not been studied at all, which are of course indispensable for a complex, modern knowledge of the history of this region. The study is conceived as an overview with sections that provide insight into the works of representatives of individual stages of Czech historical-Russian studies research. It achieves its aims through the method of historical analyses and an accompanying comparative synthesis with elements of painstaking case studies.

Key words: Russia, Russian history, historiography, history of historiography, Czech Russian studies, Jaroslav Bidlo, Jan Slavík, Josef Macůrek.

Metodologická a tematická východiska

Cílem studie *Tradice českých bádání o minulosti Ruska* je upozornit na význam českého staršího i novějšího studia o dějinách carského Ruska, připomenout jeho tematické a metodologické zaměření a naznačit podněty, impulzy a inspirace pro současná česká bádání o dějinách Ruska. Stať se soustředí na meziválečné období. Její autor sledoval česká historicko-rusistická bádání v letech 1990–2010 a jeho kořeny v předchozích desetiletích ve studii *Proč hledíme s despektem na ruské a sovětské dějiny? Bílá místa ve studiu ruských a sovětských dějin v českém dějepiscectví po roce 1990*, jejíž podstata byla základem vystoupení na X. sjezdu českých historiků konaném v září 2011 v Ostravě.¹ Práce je konstruována přehledově s dílčími analytickými vhledy. Opírá se o knižní publikace sledovaných autorů, jejich dílčí studie zmiňuje pouze v případech, kdy je to nezbytné pro prokázání badatelské teze.

Tematickým východiskem byly starší i novější bibliografické přehledy, které současně ovšem také tvoří jednu z tradičních linií českých historiografických bádání o minulosti carského Ruska, aniž by tato byla dále explicitně sledována.² Nezpochybnitelnou součástí tradice českých bádání o minulosti carského Ruska jsou rekonoskační práce typu předložené studie. Proto z nich tato práce rovněž čerpá, navazuje na ně a snaží se je rozvinout v těch pasážích, ve kterých věnovaly tradici

- 1 Aleš ZÁŘICKÝ – Petr KADLEC – Michaela ZÁVODNÁ (eds.), *X. sjezd českých historiků Ostrava 14. – 16. 9. 2011*, Sv. 6, Ostrava: Ostravská univerzita 2017, s. 30–52. Dostupné též na: <http://docplayer.cz/15998627-Proc-hledime-s-despektem-na-ruske-a-sovetske-dejiny.html>, 1. 7. 2017. Předložená studie na rozdíl od úzu obvyklého při psaní bibliografických údajů v časopise Slovanický přehled uvádí za místem vydání také nakladatele. Je tomu tak proto, že v této práci je zmínka o nakladateli rovněž jistou formou tradice. Ukazuje na typ nakladatelství, které práce s konkrétním zaměřením a v určité době vydávalo.
- 2 Např. Václav ČEJCHAN, *Česká rosika a sovětika: 1945–1965*, Praha: Ústav dějin evropských socialistických zemí 1967; Jiřina MUDROCHOVÁ, *Dějiny Ruska a SSSR, československo-sovětské vztahy: bibliografie prací za léta 1966–1976*, Praha: Československo-sovětský institut ČSAV 1978; Miroslav ŠESTÁK – Radomír VLČEK a kol., *Východoevropská studia v České republice 1990–2000: Historie. II. Bibliografie*, Slovanické historické studie 27, Praha: Historický ústav AV ČR 2001, s. 149–226; Karel HERMAN a kol., *Slovanický přehled 1898–1967: bibliografický soupis*, Praha: Československo-sovětský institut ČSAV 1970; Milada BOHÁČOVÁ, *Slovanický přehled 1968–1980: bibliografický soupis*, Praha: Československo-sovětský institut ČSAV 1984; *Slovanický přehled 1981–1997: bibliografický soupis*, Praha: Národní knihovna ČR, Slovanická knihovna 1999; Lenka VLČKOVÁ KRYČEROVÁ, *Slovanický přehled 1998–2013*, Slovanický přehled 101, 2015, č. 3 / Slovanické historické studie 40, 2015, s. 673–801; Zdenka RACHUNKOVÁ – Michaela ŘEHÁKOVÁ, *Česká slavistická produkce: bibliografie za léta 1998–2002*, Praha: Národní knihovna ČR 2003.

českých historicko-rusistických bádání malou pozornost. Kromě již zmíněné autorovy studie *Proč hledíme s despektem na ruské a sovětské dějiny? Bílá místa ve studiu ruských a sovětských dějin v českém dějepisectví po roce 1990*, kterou tato práce rozvíjí, se jedná především o historiografická zpracování typu knihy *Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii*.³ Tuto práci vyzdvihujeme na čelném místě zejména proto, že se jednalo o první zevrubný vhléd do českých rusisticko-historických bádání učiněný po roce 1989. Oproti starším pracím zmíněného typu se zaměřila kriticky do vlastních řad a naznačila tematické i metodologické možnosti, jež nabídlá politická situace po roce 1989. Jejím editorem byl doc. Václav Veber (1931–2016), který ji sestavil na základě diskusí a konferencí konaných v první polovině devadesátých let 20. století. Proměnam českých východoevropských bádání zasazených ovšem v některých částech i šířeji do slavistických zřetelů o dějinách se v návaznosti na ni věnoval cyklus *Stav, výsledky a perspektivy východoevropských studií v České republice 1990–2000*. Publikovaný byl v monotematickém čísle Slovanských historických studií pod názvem *Východoevropská studia v České republice 1990–2000: Historie*.⁴ Obdobně zaměřené bylo rovněž monotematické číslo periodika *Historica. Historical Sciences in the Czech Republic* vycházející v angličtině a němčině.⁵

Tématu, jež zde sledujeme, se rovněž věnovaly některé přehledové práce zahraničních autorů, např. kniha Michaila Vladimiroviče Kovaljova (*1985) o ruských historících – emigrantech, kteří působili v meziválečné Praze.⁶ Podobné vznikly o českých bádáních o Rusku na základě spolupráce českých a ruských historiků.⁷ Ze starší produkce je třeba upozornit na nevelkou studii Jana Slavíka *Jaroslav Bidlo a slovanské dějepisectví u nás*, která mj. připomenula mimořádně úzkou vazbu mezi českou historickou rusistikou a českou historickou slavistikou.⁸ Předložená studie proto rovněž čerpá z přehledových prací o dějinách české slavistiky, především ze slovníku *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských*

3 Václav VEBER (ed.), *Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii*, Praha: Společnost pro výzkum střední a východní Evropy v České republice 1996.

4 Miroslav ŠESTÁK – Radomír VLČEK (eds.), *Východoevropská studia v České republice 1990–2000: Historie*, Slovanské historické studie 27, Praha: Historický ústav 2001.

5 *Historica. Historical Sciences in the Czech Republic*. Series Nova 7–8, 2000–2001, Prague: Historický ústav 2001.

6 Michail Vladimirovič KOVALJOV, *Russkije istoriki – emigranty v Prage (1920–1940)*, Saratov: Saratovskij gosudarstvennyj techničeskij universitet 2012.

7 *Rossija i Čechija. Naučnyje, kulturnyje i obščestvennyje svjazi*, Sankt-Peterburg: Aleteja 2016.

8 Jan SLAVÍK, *Jaroslav Bidlo a slovanské dějepisectví u nás*, Praha: s.n. 1937.

národů od roku 1760: biograficko-bibliografický slovník⁹ a z následně vydaných syntetických přehledů dějin české slavistiky.¹⁰ Je tak činěno především proto, že rusistika, včetně historické rusistiky, je v nich pojata jako nezastupitelná subdisciplína umožňující poznání realit nezbytných pro pochopení souvislostí starších ruských dějin.¹¹

Práce zaměřené na historickou rusistiku a tudíž i naše studie se opírají o sledování českého dějepisectví o českých a obecných dějinách, především o ty z nich, které hledají a definují kauzální souvislosti mezi českým a obecným dějepisectvím. Historická rusistika ve většině z nich náleží k tomu, co bychom mohli označit jako kontext či širší souvislosti. Proto je námi reflektována linie českých historiografických prací, na jejichž počátku stála studie historika 19. století Josefa Kalouska (1838–1915) *Přehled dějepisné činnosti české v letech 1872–1877*. Autor v ní sledoval především formování české dějepisné školy v čele s Františkem Palackým (1798–1876) a Václavem Vladivojem Tomkem (1818–1905).¹² Ze stejného důvodu vycházíme z práce o půl století mladší historika a archiváře Jaroslava Prokeše (1895–1951) *Literatura dějepisná*. V ní bylo rekognoskováno meziválečné období českého dějepisectví.¹³ Kniha Josefa Šusty o západoevropském dějepisectví se sice nevěnuje dějepisectví východní Evropy, nicméně je pro ni mimořádně, a to jak z metodologického, tak tematického hlediska inspirativní. Prokazuje, že obecné dějiny tvoří z českého pohledu celek, který je možný pouze kvůli snazšímu uchopení ve výkladu zaměřit na konkrétní problémy a územní témata. Bez kauzálních souvislostí a vzájemného působení (či naopak ne-působení) jej lze jen stěží vysvětlit.¹⁴

-
- 9 Milan KUDĚLKA – ZDENĚK ŠIMEČEK a kol., *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od roku 1760: biograficko-bibliografický slovník*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1972.
- 10 Milan KUDĚLKA – Zdeněk ŠIMEČEK – Radoslav VEČERKA, *Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století*, Praha: Historický ústav 1995; Milan KUDĚLKA – Zdeněk ŠIMEČEK – Vladislav ŠŤASTNÝ – Radoslav VEČERKA, *Česká slavistika od počátku 60. let 19. století do roku 1918*, Praha: Historický ústav 1997; Milan KUDĚLKA – Zdeněk ŠIMEČEK – Vladislav ŠŤASTNÝ – Radoslav VEČERKA, *Československá slavistika v letech 1918–1939*, Praha: Academia 1977.
- 11 Srov. Radomír VLČEK, *Česká historická slavistika: geneze a vývoj. K aktuálním problémům českých historicko-slavistických studií*, in: Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka – Anna Zelenková (eds.), *Aktuální problémy současné slavistiky (jazyk – literatura – kultura – politika)*, Brno: Masarykova univerzita 2012, s. 385–394.
- 12 Josef KALOUSEK, *Přehled dějepisné činnosti české v letech 1872–1877*, *Osvěta* 7, 1877, s. 70–80.
- 13 Jaroslav PROKEŠ, *Literatura dějepisná*, *Československá vlastivěda* X, 1931, s. 254–305.
- 14 Josef ŠUSTA, *Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a v době nové*, Praha: Historický klub 1933.

Speciálně na dějepisectví evropského východu byla zaměřena publikace Josefa Macůrka *Dějepisectví evropského východu*, o níž se níže zevrubněji zmíníme. I v ní ovšem bylo uplatněno hledisko, které jsme zmínili v souvislosti se Šustovým *Dějepisectvím*. Svého dosavadního syntetizujícího vrcholu v rozboru českého dějepisectví nejen o českých ale i obecných dějinách nepochybně dosáhla česká historiografie knihou *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví* Františka Kutnara (1903–1983) a Jaroslava Marka (1926–2011), jež doposud vyšly ve dvou vydáních. Nejprve v době tzv. normalizace v podobě citelně poznamenané marxistickou cenzurou. Signifikantní pro ni byla skutečnost, že mezi autory nesmělo být uvedeno jména Jaroslava Marka.¹⁵ Teprve v roce 1997, až po smrti Františka Kutnara, se mohla objevit s oběma jmény a v plně autorské podobě.¹⁶ Pro období po druhé světové válce, zejména dobu, v níž dějepisectví dominovala marxistická metodologie, zmiňme publikaci Josefa Hanzala (1934–2002) *Cesty české historiografie 1945–1989*.¹⁷

Souvislosti k poznání tradice českých historicko-rusistických bádání o starších ruských dějinách lze najít i v pracích širěji zaměřených na dějiny české vědy¹⁸ a minulost českých vysokých škol.¹⁹ Významným zdrojem jsou pak memoáry předních českých historiků. V některých je východoevropská problematika, s ohledem

15 František KUTNAR, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví 1. Od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepisectví v druhé polovině 19. století*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1973; Idem, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví 2. Od počátků pozitivistického dějepisectví na práh historiografie marxistické*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1978.

16 František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1997.

17 Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945–1989*, Praha: Karolinum 1999.

18 Vítězslav SOMMER, *Angažované dějepisectví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2011; Bohumil JIROUŠEK a kol., *Proměny diskursu české marxistické historiografie. (Kapitoly z historiografie 20. století)*, České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích 2008; Markéta DEVÁTÁ – Doubravka OLŠÁKOVÁ – Vítězslav SOMMER – Peter DINUŠ, *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2010.

19 *Dějiny Univerzity Karlovy 3, 1802–1918*, Praha: Karolinum 1997; *Dějiny Univerzity Karlovy 4, 1918–1990*, Praha: Karolinum 1998; Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ, *Masarykova univerzita v Brně: příběh vzdělání a vědy ve střední Evropě*, Brno: Masarykova univerzita 2009; Eosdem, *Filozofická fakulta Masarykovy univerzity – pohledy na dějiny a současnost*, Brno: Masarykova univerzita 2010.

na odbornou profilaci příslušné osobnosti méně reflektována,²⁰ jinde více.²¹ Stranou pozornosti nestála ani editovaná korespondence předních českých historiků zabývajících se vytčeným problémem.²²

Kořeny tradice

Kořeny českých historicko-rusistických bádání se někdy identifikují vcelku hluboko v minulosti. Jeden z předních českých historických rusistů věnujících se dějinám tohoto oboru, zmíněný Václav Veber, je např. nacházel u Daniela Adam z Veleslavína (1546–1599), který roku 1590 vydal *Moskevskou kroniku*, v jejímž úvodu upozornil na význam českého a ruského vzájemného poznání minulosti.²³

Tradice moderního českého historiografického bádání o dějinách carského Ruska má však kořeny přece jen mladší. Vinou se k českému pohledu na dějiny Slovanů, jejich idejí a ideologií, jenž byl činěný ve druhé polovině 18. století. Nejvýznamnější osobností tohoto proudu byl zakladatel českých vědeckých slavistických studií Josef Dobrovský (1753–1829), který historii a historickou rusistiku zejména považoval za mimořádně aktuální disciplínu. Ve svých bádáních o Rusku se zaměřil na nejstarší ruské dějiny: ve starých ruských letopisech hledal shodné rysy mezi českým a ruským prostředím.²⁴ Obdobu Dobrovského pojetí můžeme také sledovat v tvorbě Gelasia Dobnera (1719–1790) a v první polovině 19. století pak Josefa Jungmanna (1773–1847). Jak u Dobrovského a Dobnera, tak u jejich následovníků bylo studium ruské minulosti pojímáno jako součást komplexního obrazu dějin slovanstva a slovanské vzájemnosti.²⁵ U jungmannovské generace českého národního obrození se vedle tohoto pojetí a souběžně s ním formoval i samostatný český historiografický obraz dějin Ruska. Zde již můžeme hovořit o specializaci oboru historicko-rusistických bádání. První kroky však byly z dnešního pohledu

20 Jaroslav MEZNÍK, *Můj život za vlády komunistů (1948–1989)*, Brno: Matice moravská 2005.

21 Josef MACŮREK, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, Brno: Matice moravská 1998.

22 *Sřet generací: paměti a vzájemná korespondence zakladatelů české byzantologie a slovanských studií*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2014.

23 Srov. Václav VEBER, *Česká historiografie o Rusku a Jan Slavík*, in: Jan Slavík, *Leninova vláda (1917–1924)*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2009, s. 289.

24 Srov. Radomír VLČEK, *Dobrovský, Rusko a rusofilství*, in: Josef Dobrovský *Fundator studiorum slavlicorum*, Praha: Slovanský ústav AV ČR 2004, s. 197–206.

25 Srov. Milan KUDĚLKA – Zdeněk ŠIMEČEK – Radoslav VEČERKA, *Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století*, Brno: Historický ústav 1995, s. 18–49.

značně nesmělé. První česky vydaný přehled ruských dějin lze datovat k roku 1858. Vyšel z pera českého obrozeneckého spisovatele a kritika Ludvíka Rittersberka (1809–1858). Stál na samotném počátku dvou linií českého bádání o dějinách východní Evropy, které můžeme spatřovat ve druhé polovině 19. století.²⁶ První byla determinována soustředěním českých historiků na bohemistická studia, při kterých se uplatňovalo srovnávací hledisko se širšími souvislostmi plynoucími z obecných dějin. Zčásti a jen u několika jedinců se dotýkalo historicko-rusistické problematiky. Druhou linií představovala zatím ještě ojedinělá, ale již zřetelná snaha představit dějiny ruského prostoru samostatně, především synteticky. Velkou inspirací k tomu byla soudobá ruská historiografie, která dokázala vstoupit do toho, co bychom dnešní dikcí označili jako evropský výzkumný prostor. Soustředěna na vlastní ruské dějiny ukazovala jejich souvislosti v rámci dějin obecných a v historickém kontextu rozvíjela i některá dobově aktuální politická dilemata.²⁷

České dějepisectví 19. století se sice bezprostředně nezapojovalo do diskusí, ani do analytických rozborů, nakolik Rusko patří do Evropy a do jaké míry je ruský historický vývoj paralelní či časově posunutý ve srovnání s jinými částmi Evropy, reflektovalo je však, a ve své tvorbě se těmito diskusemi alespoň inspirovalo. Konkrétní příklad můžeme spatřovat v tvorbě zmíněného Josefa Kalouska, který v rámci svého soustředění na dějiny selského stavu v českém prostředí analyzoval minulost ruské občiny a ruského zemědělství.²⁸ Nadto se Josef Kalousek věnoval některým historiografickým otázkám. Ve studii *O počátcích říše ruské* rekonstruoval podstatu sporu, který byl v ruském prostředí po desetiletí mimořádně aktuální, tzv. normanistů a antinormanistů. Jednalo se o konfrontaci názorů mezi těmi, kteří byli přesvědčeni o normanském původu Kyjevské Rusi, a těmi, kteří z rusky nacionalistických pohledů tato tvrzení, opírající se o kritické porovnání nejstarších ruských pramenů, apriorně odmítali.²⁹

Typickým představitelem druhé linie českých historiografických zájmů o dějiny Ruska byl ve druhé polovině 19. století historik, muzejník a archeolog Josef Ladislav Píč (1847–1911). Z jeho pera vzešla jedna z prvních českých přehledo-

26 Ludvík RITTER, *Dějiny ruské od nejstarších dob až do nejnovějšího míru pařížského. Podle rozličných pramenů, hlavně podle Ustrjalova, sepsal L. Rittersberg*, Praha: Jaroslav Pospíšil 1857.

27 Srov. Radomír VLČEK, *Konstantin Dmitrijevič Kavelin: profesionalizace ruského dějepisectví 19. století (příklad tvůrce ruské státoprávní školy)*, in: Jiří Hanuš – Radomír Vlček (eds.), *Historik v proměnách doby a prostředí – 19. století*, Brno: Matice moravská 2007, s. 99–119.

28 Josef KALOUSEK, *O zřízení a původu obce velkoruské*, Časopis Musea Království českého 54, 1880, b. č., s. 503–533; Idem, *České státní právo*, Praha: Bursík & Kohout 1871.

29 Idem, *O počátcích říše ruské*, Osvěta 10, 1880, s. 127–133.

vých prací o ruských dějinách. Jednalo se o syntézu ruských dějin dovedenou do konce 18. století, přesněji do smrti carevny Kateřiny II. Alexejevny v roce 1796.³⁰ Píč uvažoval o pokračování. Zmíněnou syntézu totiž označil za první díl. Ale již nikdy se k syntetickému zpracování ruských dějin, starších ani novějších nevrátil. Pro definování tradice českých bádání o dějinách carského Ruska je signifikantní upozornění, že Píčova práce vyšla jako 28. svazek edice *Novočeská bibliothéka*, kterou vydávalo Muzeum Království českého. Jejím cílem bylo seznamovat s dějinami širší veřejnost. V knize proto najdeme pouze vysvětlující poznámky, absentuje také seznam literatury, ze které autor čerpal.³¹

Do podobné skupiny jako Píčovu práci bychom měli zařadit slovníková hesla, která se nejprve, v šedesátých a sedmdesátých let 19. století objevila v *Riegrově slovníku naučném*, později v *Ottově slovníku naučném* a v meziválečném období v *Masarykově slovníku naučném*. Hesla týkající se slovanské minulosti včetně Ruska byla v *Riegrově slovníku naučném* zpracovávána a redigována významným českým slavistou Josefem Perwolfem (1841–1892).³² Josef Perwolf patřil k prvním českým kriticky smýšlejícím intelektuálům, pro něž na jedné straně sice slovanský prostor tvořil celek, na druhé straně ovšem představoval různorodost. Jednotu připouštěl v tom, co se týkalo společnosti. V Perwolfově vyjádření šlo o „vnitřní byt Slovanů“.³³ Politické dějiny každého slovanského národa chápal jako svérázné, a proto odkázané k samostatnému studiu. Tím ovšem nepopíral možnosti komparace či sledování analogií.³⁴ Podobné pojetí můžeme sledovat v heslech *Ottova slovníku naučného* a *Masarykova slovníku naučného*, na kterých se podílelo vícero osobností. Jednalo se o autority představující ve své době vrchol českých bádání o tématech týkajících se českých slavistických i speciálně rusistických témat. Heslo historická rusistika se však v žádném z nich, na rozdíl např. od hesla slavistika, neobjevilo.³⁵

Autoři dějepisných prací o Rusku typu zmíněného Josefa Kalouska a Josefa Ladislava Píče byly příkladem toho, co bychom mohli označit za prehistorii české historické vědecké rusistiky. Její témata plynula z toho, co se zpracovávalo v rovině českých dějin. Její metodologie se od postupů historické bohemistiky příliš nelišila.

30 Srov. Josef Ladislav PÍČ, *Dějiny národa ruského*, Praha: Matice česká 1889.

31 Dostupné na: <http://www.veprek.cz/profesorPic.html>, 9. 8. 2016.

32 *Slovník naučný*, red. František Ladislav Rieger VII, Praha: Kober & Markgraf 1868, s. 1066–1117.

33 Srov. Josef PERWOLF, *Rus, Rossija, Moskva*, Národní listy 1863, č. 166, 168, 169 a 171.

34 Srov. Ladislav DVOŘÁK, *Josef Perwolf*, Praha: Melantrich 1972, s. 149–156.

35 Srov. např. *Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných znalostí* 6, Praha: Československý kompas 1932, s. 292–297 a 685.

Byla vcelku jednoduchá: v případě analytických studií se jednalo o zpracování na základě ojedinele dostupných pramenů, v případě syntetických prací o to zpracovat téma podle dostupné soudobé sekundární literatury. Obvykle zahraniční, domácí zatím zcela chyběla. Přirozeným limitem byly jazykové znalosti takových historiků. Jedinou inovací byla komparace činěná ovšem pouze co do jednotlivých témat, nikoli doby a prostředí.³⁶

Václav Veber v doslovu k reedici knihy Jana Slavíka (1885–1978) *Leninova vláda (1917–1924)* podotknul, že odborným publikacím o Rusku předcházela v českém prostředí 19. století celá série populárních sdělení, která se snažila informovat českou veřejnost o Rusku.³⁷ Kalouskovy práce stály mezi nimi, tvořily přechod k odborným publikacím opírajícím se o prameny a primární literaturu. Nelze ovšem význam populárních sdělení podceňovat. Zvláště, když si připomeneme to, co uvedl Václav Veber. Tedy typ prací *Obrazy z Rus*, které v roce 1843 napsal Karel Havlíček Borovský (1821–1856).³⁸ Podobně bychom mohli zmínit i další osobnosti, které v této době poznaly Rusko z autopsie. Např. spisovatele Serváce Hellera (1845–1922), v padesátých letech 19. století redaktora *Národních listů*, který ze svých cest po Rusku napsal několik informativních brožur.³⁹

Havlíčkovy a Hellerovy názory byly příkladem toho, že se české povědomí o ruském prostředí neformovalo v této době v reflexi odborně historických informací, ale, a to především na základě sdělení získaných z populární či populárně naučné formy. Odborné práce šly až za nimi, konstituovaly se na jejich základě a v jejich reflexi. Proto je třeba mít na zřeteli, že starší obraz Ruska nevznikal ani zdaleka na zevrubném či všestranně objektivním vysvětlení ruské minulosti. Pokud bychom ovšem připustili, že odborné analýzy jsou zcela objektivní. Havlíčkovým ani Hellerovým prací nešlo o to být zcela nestrannými. Nejednalo se jim však ani o to Rusko apriorně odmítnout. Snažili se „pouze“ korigovat dobové stále ještě velmi intenzivní působení silně zromantizovaného českého obrazu Slovanstva jako celku, tedy včetně Ruska. Ten sice nebyl v 19. století výjimečnou českou záležitostí, v kontextu českého slovanství a českého panslavismu však sehrával mimořádnou roli. Bránil poznání faktů a ruské reality, v opření se o širší souvislosti života slovanské komunity mnohé idealizoval nebo předkládal nepoužitelné analogie. Nelze, pochopitelně,

36 Srov. Josef KALOUSEK, *O zřízení a původu obce velkoruské*, Praha: Maticе česká 1880.

37 Srov. Václav VEBER, *Česká historiografie o Rusku a Jan Slavík. Doslov po 80 letech*, in: Jan Slavík, *Leninova vláda (1917–1924)*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2009, s. 291–292.

38 Srov. Karel HAVLÍČEK, *Obrazy z Rus*, Brno: Tribun EU 2008, dostupné na: <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/sborniky/kongres/CLKT1/19.pdf>, 9. 8. 2016.

39 Servác HELLER, *Život na Rusi*, Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých 1868.

popírat pozitivní význam českého slovanství pro formování moderního českého národa, pro objektivní poznání východoevropského prostoru je však nezbytné vůči němu zaujmout kritický a regionálně adresný postoj.⁴⁰

Někteří čeští národní buditelé Havlíčkův kritický postoj k Rusku odsuzovali. Jiní ovšem tvrdili, že reálné poznání Ruska nepomáhá probuzení z iluzí, které by mohly zavést český národ do tenat východního vlivu. V situaci rostoucí názorové bipolarity bylo pozitivní, že se ve spojení některých setkání s ruskou realitou osobností Havlíčkova a Hellerova typu začala rodit linie vymezující se jak proti zidealizovanému, tak i naopak vůči apriorně negativistickému pohledu. Jednalo se o kriticko-realistické stanovisko, jež se záhy stalo jednou z pozitivních tradic českých historicko-rusistických bádání. Dovolme si v této souvislosti jeden aktualizační odskok. V rámci zmíněného stanoviska můžeme ve druhé polovině 19. století sledovat představy, v jejichž rámci bylo české vnímání Ruska, podobně jako i jinde ve světě, vystaveno zkušenosti s dobově působícím pravoslavně imperiálním snažením. Uvedené příslovce „pravoslavně“ má za úkol upozornit, že z ruské strany nešlo jen o politické směřování. Často v ní však bylo zamlčováno či bagatelizováno. Totéž se dělo v části jeho reflexe českým prostředím. Ovšem současně se vytvářel ostře vyhraněný její protipól. Do značné míry byl vyvolávaný obavami až strachem, kam ruská expanze může zajít. V reakci na to se v kategorickém vyhranění se vůči všemu jdoucímu z Ruska ještě více upevňoval směr českého myšlení idealizující vše ruské. A tak, kdežto na jedné straně se stále zřetelněji v českém prostředí velebily různé stránky existence ruského státu či ruské společnosti a jejich možný pozitivní vliv na české prostředí, na druhé straně se konstituoval vysloveně rusofobní proud apriorně vše z východní Evropy odmítající a před takto jdoucím vlivem důrazně českou společnost varující. Rusko, a to pak již nebylo výsadou pouze 19. století, historické zkušenosti, jež se odehrály ve 20. století, tuto skutečnost ještě více podtrhly, se tím posouvalo do roviny černobílého vidění definovatelného konceptem „přítel versus nepřítel“.⁴¹ K tomu dodejme, že řada významných osobností dějin a teorie historiografie jednoznačně definovala dějepis jako politickou vědu. S ohledem na to je pochopitelné, že se její aktéři jen zřídka zcela oprostili od podmínek, v nichž tvořili, a od politicky subjektivního obrazu, který si sami vytvářeli. V konkrétní situaci druhé poloviny 19. století zpolitizování násobilo podvědomou, stále častěji ovšem

40 Srov. Radomír VLČEK, *Ruský panslavismus – realita a fikce*, Praha: Historický ústav 2002, s. 71–86 a 139–146.

41 Srov. Radomír VLČEK, *Rusko fenomén strachu a naděje. Slovanství, panslavismus, rusofilství a rusofobie. 19. století. Ideje, vývoj a mocenské souvislosti*, Annales historici Presoviensis 16, 2016, č. 2, s. 9–30.

i otevřeně definovanou a dodnes aktuální tezi: „máme se Ruska bát nebo je naším spojencem?“⁴²

Rusistická bádání v etapě konstituování české vědecké historiografie

Skutečně novodobá kapitola českých historicko-rusistických bádání se začala odvíjet až poté, co se zformovalo moderní české historiografické pojetí. To bylo podmíněno institucionalizací české vědy. Pro ni bylo zásadní jednak rozdělení Karlo-Ferdinandovy pražské univerzity na českou a německou část a jednak ustanovení České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Zatímco k první události došlo v roce 1882, druhá se odehrála v roce 1890. Novodobá kapitola české historické rusistiky se tedy začala utvářet až v posledních dvou desetiletích 19. století.⁴³

Pro moderní českou historiografii je zejména podstatné jméno Jaroslava Golla (1846–1929), prvního představitele stolice dějin na filozofické fakultě české části Karlo-Ferdinandovy univerzity. Není cílem této studie zevrubně rozebírat témata ani metodologii Gollových prací. Proto vyzdvihneme jen to, co je pro naše zaměření nejdůležitější. Jde o to, že Gollovým přičiněním dokázala formující se česká historiografie respektovat moderní kritické postupy známé především v západoevropském prostředí.⁴⁴

Goll nebyl rusistou, soustředil se na české dějiny a až v jejich rámci hleděl na některé širší obecně historické souvislosti. Zejména mu šlo o vztahy českého prostředí k Polsku.⁴⁵ Pro moderní české zpracování ruských dějin bylo z toho podstatné, že Goll na české dějiny nenahlížel jako na izolovanou od okolního světa odtrženou tematiku, ale že si byl vědom nutnosti jejich zakomponování do širších obecných souvislostí. Nečinil tak pouze ve vlastních pracích, snažil se přimět k takovému postupu i svoje kolegy a žáky. Leccos z toho promítnul také do své organizační činnosti. V jejím rámci se např. zasadil o to, aby se jeden z jeho žáků, Jaroslav Bidlo (1868–1937) mohl soustředit na východoevropský svět. Tedy, aby české dějiny byly zasazeny do jeho kontextu. Nešlo o vyslovené včlenění českého dějinného prostoro-

42 Srov. např. <http://www.ceskatelevize.cz/porady/11483158486-souvislosti-jana-pokorneho/216562220750020>, 20. 6. 2017.

43 Srov. Alena MÍŠKOVÁ – Martin FRANC – Antonín KOSTLÁN (eds.), *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*, Praha: Academia 2010, s. 195–199.

44 Srov. Jaroslav MAREK, *Jaroslav Goll*, Praha: Melantrich 1991.

45 Srov. Jaroslav GOLL, *Čechy a Prusy ve středověku*, Praha: Bursík & Kohout 1897.

ru do východoevropského. Naopak! Goll se proti něčemu takovému jednoznačně vyhraňoval. Jednalo se však o skutečnost, že české prostředí se tradičně nacházelo na pomezí západoevropského a východoevropského kulturně civilizačního prostoru, oběma bylo v různých svých obdobích odlišným způsobem ovlivňováno, a proto, podle Gollova názoru, nelze bez sledování jednoho či druhého správně pochopit to, co se v české minulosti odehrávalo.⁴⁶

Jaroslav Goll si byl vědomý, že východoevropský prostor je značně rozsáhlý a má vskutku bohatou minulost. Proto činil vše proto, aby se mu Bidlo věnoval cíleně, systematicky a zevrubně. Šlo mu vlastně o obrácený postup, než tomu bývalo dříve: nikoli zasazovat české dějiny do obecného, v tomto případě východoevropského, rámce, ale na obecný, v Bidlově zaměření východoevropský, rámec roubovat dění z české minulosti. Nic násilně, uměle či apriorně cíleně. Goll přistupoval k práci z pozitivistického hlediska. Rozhodující pro něj byl přirozený výsledek dějinného konání.

Takto se Gollovým vlivem v českém prostředí přelomu 19. a 20. století začalo utvářet pojetí vlastní obecným dějinám. Z evropského pohledu to již nebylo nic mimořádného, obdobné pojetí můžeme v této době spatřovat jak v západní, tak i východní Evropě. Goll proto nemusel posílat Bidla a jemu podobné jen na západ, aby se tam naučili moderní metodologii obecných dějin. Mohli se podívat i na východ a seznámit se tam současně jak s moderní metodologií, tak vyspělou širokou tematikou. Ostatně ruské dějepisectví obecných dějin, které sice mělo za sebou prozatím poměrně krátkou, jen o něco více než půl století se vinoucí tradici, dosahovalo v rámci světového dějepisectví mimořádné úrovně. Zejména to bylo patrné na té jeho části, která se věnovala průběhu, významu a dopadu Velké francouzské revoluce. Tato část ruského pozitivistického dějepisectví druhé poloviny 19. století a počátku 20. století byla považována za jednu z nejkvalitnějších v rámci celého tehdejšího historiografického světa.⁴⁷

V český dobovém, nejen historiografickém diskurzu ovšem nešlo jen o Rusko, dokonce ani nikoli jen o východoevropský prostor. Jednalo se o výrazně širší dimenzi: o celý dobově chápaný slovanský svět. Nejzřetelněji tuto koncepci, jež zů-

46 Srov. Idem, *Jaroslava Golla Vybrané spisy drobné I*, Praha: Historický klub 1928, s. 3–27.

47 Srov. Jaroslav MAREK – František KUTNAR, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1997, s. 370–371; Radomír VLČEK, *Ruská liberální historiografie na přelomu 19. a 20. století. K vývoji pozitivistické metodologie v ruské historiografii*, *Slovanský přehled* 73, 1987, č. 5, s. 378–391; Idem, *Stát a státní ideologie v koncepci ruské liberální historiografie poslední čtvrtiny 19. století*, *Slovanský přehled* 77, 1991, s. 434–442.

stala zakořeněna i v Bidlově pojetí, vyjádřil český slavista, archeolog a muzejník Lubor Niederle (1865–1944) v synteticky pojaté práci *Slovanské starožitnosti*. Jeho čtyři díly vycházely od roku 1902 do roku 1925.⁴⁸ Najdeme ji však i v řadě jiných prací Lubora Niederla,⁴⁹ Jaroslava Bidla⁵⁰ i dalších autorů.

Bidlovo výraznější zaměření na Rusko a východní Evropu jako celek umožnila skutečnost, že od roku 1884 existovala na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze katedra slovanských a byzantských dějin. V jejím čele stál balkanista a byzantolog Konstantin Jireček (1854–1918), který v roce 1893 přešel na vídeňskou univerzitu.⁵¹ V té době však již vedli jednotlivé přednášky z dějin Slovanstva právě historik Jaroslav Bidlo a zmíněný slavista, archeolog a muzejník Lubor Niederle. Právě oni, jak již bylo naznačeno v souvislosti s obecně slovanskou vědeckou koncepcí Lubora Niederla, pak vytvořili skutečnou tradici moderního českého vědeckého zpracovávání minulosti celého slovanského prostoru. Byl jimi chápán jako komplex vzájemně se ovlivňujících skutečností, v nichž rozhodující je interakce mezi slovanskými komunitami. Toto pojetí jim a jejich nástupcům umožnilo soustředit se na jednotlivé komponenty slovanského světa, tedy i na Rusko. Vedle analytických prací využívajících především pozitivistické metody se při tom začaly objevovat z jejich pera i první skutečné syntézy. Byl to ovšem Jaroslav Bidlo, kdo navázal na to, co připravil o ruských dějinách Josef Ladislav Píč (1847–1911). Tedy na sice stručné, přehledové ale syntetizující zobrazení ruských dějin. Byl v nich patrný převažující pozitivistický přístup, alespoň v některých pasážích se však objevily snahy o to, co bychom dnes označili jako promýšlení dějin. Tedy hledání zvláštností, souvislostí, analogií ale i odlišností a protichůdností.

O Bidlově pokračování Píčovy práce o ruské minulosti lze hovořit i proto, že z Bidlova pera vzešla dvoudílná monografie o ruských dějinách 19. století.⁵² Píčovu práci spojuje s Bidlovou knížkou i něco dalšího: můžeme v ní zřetelně identifikovat vlivy ruské historiografické školy, zejména pak její čelné osobnosti, historika Nikolaje Ivanoviče Karejeva (1850–1931), který také na Bidlovo pozvání několikrát v Praze pobýval. Karejevovou odbornou specializací byly dějiny Velké francouzské

48 Lubor NIEDERLE, *Původ a počátky národa slovanského*, Praha: Bursík & Kohout 1902–1925.

49 Idem, *O kolébce národa slovanského*, Praha: František Šimáček 1899; Idem, *Počátky slovanské hudby*, Praha: Společnost Národního musea 1915.

50 Jaroslav BIDLO, *Dějiny Slovanstva*, Praha: Vesmír 1927; Jaroslav Bidlo a kol., *Slovanstvo: obraz jeho minulosti a přítomnosti*, Praha, Jan Leichter 1912.

51 Srov. Ivan DOROVSKÝ, *Konstantin Jireček, život a dílo*, Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1983. Dostupné též na <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/103912>, 17. 3. 2016.

52 Srov. Jaroslav BIDLO, *Rusko v 19. století*. 1–2, Praha: J. Otto 1908.

revoluce, především jejich sociální stránka. Karejev přitom dokázal představit historické analogie a vysvětlit mezi dějinné souvislosti. Tedy to, co bylo českému prostředí v něčem drobném naznačené některými Kalouskovými pracemi, ale k čemu se zatím česká historická rusistika ani její rychleji se konstituující česká historická slavistika zatím výrazněji nepropracovaly. Podotkněme, že některá rezidua toho jsou patrná dodnes. Doposud např. v rámci českých historicko-rusistických bádání absentuje vlastní tematika ruských sociálních dějin.⁵³

Koncepce východoevropských dějin Jaroslava Bidla byla nesporně ovlivněna nejen Gollem, ale i pojetím německého historika Ernesta Tröltzche (1965–1923). Pro něho bylo typické, že akcentoval dějiny kultury a civilizace jako stěžejní determinanty historického procesu.⁵⁴ Bidlo pod tímto vlivem chápal východoevropské dějiny jako samostatný proud obecných dějin. Vycházel z představy o bipolaritě římské a helénské kultury determinované dualismem římského a byzantského křesťanství, tedy katolictví a pravoslaví. Západní a východní svět podle něj v Evropě tvořil dvě zvláštní kultury, které se po staletí vyvíjely samostatně a odlišně. Podotkněme ovšem, že toto pojetí nebylo vlastní pouze Tröltzschovi, ale že se s ním setkáme i v ruském dějepiscectví druhé poloviny 19. století. Bylo charakteristické pro ruské slavjanofily v čele s Nikolajem Jakovlevičem Danilevským (1822–1885), Vladimírem Ivanovičem Lamanským (1833–1914), Konstantinem Nikolajevičem Leontjevem (1831–1891) a Vladimírem Stěpanovičem Ikonnikovem (1841–1923).

Dobová česká historická rusistika si toho byla vědoma a zanechala nám odkaz, že nelze zapomínat na podněty soudobé západoevropské, ale i východoevropské historiografie a proměnu metodologických i tematických zaměření činěných jejich vlivem. V odrazu toho se v předválečném období právě pod tímto vlivem začal formovat tematicky cenný proud českých historicko-rusistických studií zaměřený na dějiny dějepiscectví. Doposud byly sledovány pouze v českých nebo naopak širokých slovanských a slavistických souvislostech. Možná překvapí, že právě tímto zaměřením zahájil svoji vědeckou dráhu později přední český, přesněji československý historický rusista, specialista na nejnovější ruské dějiny, Jan Slavík (1885–1978). Jeho studie o Lvu Nikolajeviči Tolstém (1828–1910) jako historikovi napsaná v roce 1912 signalizovala Slavíkovu snahu o širší pohled na ruské prostředí, než před-

53 Srov. Radomír VLČEK, *Konstantin Dmitrijevič Kavelin: profesionalizace ruského dějepiscectví 19. století (příklad tvůrce ruské státoprávní školy)*, in: Jiří Hanuš – Radomír Vlček (eds.), *Historik v proměnách doby a prostředí – 19. století*. Brno: Matice moravská 2007, s. 99–119.

54 Srov. F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscectví*, s. 686, 737 a 809.

stavovaly politické dějiny, a o zamyšlení nad jeho podstatou. Tedy něco nového, co česká rusistická bádání doposud neznala.⁵⁵

Rostoucí snahu českých historiků předložit vlastní pohled na východoevropské dějiny, případně na dějiny Slovanů a v jejich rámci i Rusů, násobil postoj některých spisovatelů. Jedním z nich byl Eduard Valečka (1841–1905), vlastník nakladatelství Grégr a Dattel, který v roce 1903 vydal *Obrazy z dějin ruských*. Navázal jimi na svoje starší, podobně zaměřené práce, např. *Čech v Rusku – praktické rozmluvy česko-ruské a slovníčky odborné*.⁵⁶ Literární charakter ruské minulosti zprostředkovávaly českému čtenáři v některých svých pracích i takové osobnosti, jako byli spisovatelé Alois Jirásek (1851–1930), Svatopluk Čech (1846–1908) nebo Antal Stašek (1843–1931). U těchto osobností, zejména Staška se projevil zřetelný příklon ke kritickému, nicméně odborné historii vzdálenému pohledu na ruskou minulost.⁵⁷ Pozitivnější působení v tomto směru najdeme jen u Josefa Holečka (1853–1929), především v jeho pracích *Ruskočeské kapitoly* (1891) a *Zájezd na Rus* (1896).⁵⁸ Nezmínit ovšem nelze ani působení populární Ruské knihovny, kterou založilo Ottovo nakladatelství jako speciální řadu pro vydávání publikací ruských autorů, především ruských spisovatelů a jejich knih o Rusku přeložených do češtiny.⁵⁹

Vliv událostí v Rusku let 1905–1907

Doktrína marxistického dějepisce, která se snažila deformovat český pohled na rusistická bádání do podoby nadřazení revolučního dění v Rusku a Sovětském svazu nad všechny ostatní dějinné procesy, apriorně vyzdvihovala ruské revoluce let 1905–1907 a zejména roku 1917 jako zásadní dějinné události. Dnešní pohled nezpochybňuje význam těchto událostí, nicméně chápe je jako součást dlouhodobého „příběhu“ ruské a sovětské minulosti.⁶⁰ Nelze ovšem popřít, že by jak revoluční

55 Jan SLAVÍK, *Lev Nikolajevič Tolstoj jako historik*, Praha: s.n. 1912.

56 Eduard VALEČKA, *Čech v Rusku – praktické rozmluvy česko-ruské a slovníčky odborné*, Praha: vlastním nákladem, b. d.; Idem, *Obrazy z dějin ruských*, Praha: vlastním nákladem 1903.

57 Antal STAŠEK, *Vzpomínky*, Praha: František Borový 1925.

58 Srov. Josef ŠAUR, *K jednomu středoevropskému pojetí Ruska (Josef Holeček)*, in: Ivo Pospíšil (ed.), *Střední Evropa včera a dnes: proměny koncepcí*. Brno: Masarykova univerzita 2015, s. 405–411.

59 <https://www.ottovo-nakladatelstvi.cz/inpage/historie/>, 12. 6. 2017.

60 Zbyněk VYDRA – Michal ŘOUTIL – Jitka KOMENDOVÁ – Kateřina HLOUŠKOVÁ – Michal TĚRA, *Dějiny Ruska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2017, s. 259–295.

dění let 1905–1907, tak roku 1917 již ve své době brzy poté nevyvolalo ve světě, a tudíž i v českém prostoru mimořádný zájem. Jednou z osobností, která o událostech let 1905–1907 bezprostředně referovala a přitom je vkládala do historických souvislostí, byl T. G. Masaryk. Specifickou formu pak tvořily sice ojedinělé, nicméně čtenářsky atraktivní vzpomínky na konkrétní události. Jednou z nich bylo povstání na křižníku Potěmkin, známé především filmovým zpracováním Sergeje Michajloviče Ejzenštejna (1898–1948) z roku 1925. Jedním z přímých účastníků této události byl Čech Křišťan Rakovský, který v roce 1908 vydal ve vídeňském nakladatelství svoje česky psané zevrubné vzpomínky na tuto událost.⁶¹

Tradice bádání v meziválečném období

Meziválečná doba přinesla spolu se samostatnou Československou republikou také nové české pojetí dějin východní Evropy. Kontinuitu práce a výběru témat ve své tvorbě udržoval především Jaroslav Bidlo, jehož zásluhou i nadále převažovalo studium ruských dějin jako bezprostřední součásti slovanské otázky, studia jejich idejí a ideologií a jejich byzantologických kořenů. Spolu s ní se však v tvorbě jiných českých historických rusistů odborné sledování východoevropské minulosti posouvalo k aktuálnějšímu, časově výrazně novějšímu a do značné míry více zpolitizovanému ale také výrazněji zkonkretizovanému pohledu. Slovanská otázka a její jednotlivé komponenty se v konstituujícím se Československu získala nový rozměr. Nový stát totiž potřeboval vlastní státní ideologii. V jejím rámci sehrávalo slovanství mimořádně důležitou roli. Dřívější zromantizovaný pohled na Slovanstvo byl v odrazu toho vystaven značnému kritickému zhodnocení. Idea slovanské vzájemnosti v něm však zůstávala zachována. Dokonce bylo požadováno její zvýraznění a hlubší historické prokázání její existence. V optimální podobě byly požadovány konkrétní příklady jako důkazy fungujících mezislovanských vztahů.⁶²

První prezident Československé republiky, profesor Karlovy univerzity Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937), se již v předválečné době velmi intenzívně zajímal o ruské, přesněji východoevropské prostředí. Vedle řady analytických studií

61 Křišťan RAKOVSKÝ, *Pod vlajkou revoluce: vzpoura na válečné lodi „Křižaz Potěmkin“*. Listy z deníku člena loďního revolučního komitétu Kirilla, Vídeň: R. Kamus a spol., 1908.

62 Srov. Alexandr BRUMMER, *Slovanství a slovanská tradice v meziválečném Československu 1918–1938*. Historický sborník 23, 2013, s. 46–62; Idem, *Rusko a „naše osvobození“*. Význam válečného rusofilství a vztahu k carskému Rusku za Velké války a v meziválečném období, Slovanický přehled 98, 2012, č. 5 / Slovanické historické studie 37, s. 465–536.

i větších prací, mezi nimiž dominovaly jeho *Slovanské studie. Slavjanofilství Ivana Kirejevského*,⁶³ sestavil jedinečný nikoli jen na historických reáliích založený pohled na ruskou civilizaci. Jeho kniha *Rusko a Evropa. Studie o duchovních proudech v Rusku*, napsaná původně pro německé prostředí, představovala závažný průlom do poznávání východoevropského světa.⁶⁴ Historik Jaroslav Bouček (*1952), který ve své monografii o Janu Slavíkovi připomněl diskuse a pojetí týkající se Ruska a ruské revoluce mezi T. G. Masarykem, Karlem Kramářem (1860–1937) a Janem Slavíkem upozornil na pozdější Masarykův výrok, že kniha *Rusko a Evropa* se bez jakýchkoli výhrad mohla jmenovat *Ruská revoluce*.⁶⁵ Ačkoli se nejednalo o historickou analýzu, Masaryk v ní tak zásadním způsobem přispěl k pochopení podstaty východoevropského kulturně civilizačního profilu jako svérázného, ovšem do obecných souvislostí náležitěho fenoménu, že ji nelze při definování tradice českých historicko-rusistických bádání nechat stranou. Masaryk dokázal, že Rusko se minimálně od 18. století rychle proměňovalo, i nadále však zůstávalo svérázným a svébytným celkem. To bránilo jeho pochopení v ostatní Evropě. Rusko nelze posuzovat západoevropskými očima, i když při jeho hodnocení nelze ponechat konkrétní historické zkušenosti s ním stranou. Masaryk se soustředil na objasnění vnitřního Ruska, v němž si zevrubně všímal i jeho vnitřní opozice, která se snažila specifickým, z evropského pohledu neuvěřitelně intenzivním a krutým způsobem prosadit a mnohé v Rusku v duchu svých radikálních představ dále změnit.

Z Masarykova *Ruska a Evropy* plyne podstatný odkaz všem, kteří se Rusku chtějí věnovat: na Rusko je třeba nahlížet kriticky a současně objektivně. Zmíněnou práci Masaryk vytvořil tradici českých reálně kritických rusistických bádání sledujících více než politické a historické souvislosti. V Masarykově metodologii se tato skutečnost odrazila i v interdisciplinárním přístupu a ve snaze vysvětlit dějinné okolnosti a souvislosti i jinými než striktně historickými přístupy.⁶⁶

V kontextu Masarykových prací o Rusku je třeba připomenout i dalšího významného českého politika, premiéra první československé vlády, Karla Kramáře. Zejména jeho kniha *Ruská krise* je mimořádně zajímavou sondou do chodu ruského státu a ruské společnosti. Soustředí se sice na otázku ruské revoluce a na dění, jež

63 Např. Tomáš Garrigue MASARYK, *Slovanské studie. Slavjanofilství Ivana Kirejevského*, Praha: L. Masaryk 1889.

64 Idem, *Rusko a Evropa. Studie o duchovních proudech v Rusku*, 1–3, Praha: Ústav Tomáše Garrigua Masaryka 1995–1996.

65 Srov. Jaroslav BOUČEK, *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*, Praha: H & H 2002, s. 44.

66 Srov. T. G. MASARYK, *Rusko a Evropa. Studie o duchovních proudech v Rusku*, 1, Praha: Ústav Tomáše Garrigua Masaryka 1995, s. 9–11.

nastalo po bolševickém převratu v listopadu 1917, svými glosami do ruské minulosti však přispívá k rozšíření plastického českého obrazu existence posledních let carského Ruska. *Ruská krise* je psána z monarchistických pozic, neobhajuje sice samodržaví, ale ve vládě silné jedinečné osobnosti vidí východisko problémů, do kterých se Rusko v průběhu staletí propadalo.⁶⁷

Rekognoskačí československého meziválečného dějepiscevtví dospějeme k závěru, že obecně české ani slovenské dějepiscevtví a v jeho rámci ani česká historická rusistika tematické a metodologické podněty činěné Masarykem a jeho úvahami o Rusku nedokázaly náležitě absorbovat. V českém prostředí se sice objevily některé překlady ruského dějepiscevtví tematicky překračující rámec politického dějepiscevtví, ale česká rusistická historiografie zůstala ve svém celku uzavřená do politických dimenzí. Z Masarykova podnětu zaměřeného na mezioborová bádání nedokázala kromě deklaratorně definovaného odkazu ve smyslu Masarykovy autority a symbolu jeho tvorby prakticky nic vytěžit. Překládané knihy se týkaly především aktuálních problémů. K nim nepochybně patřila otázka ruské revoluce roku 1917, především, kdo ji způsobil. Ruská emigrantská historiografie náležití ve své většině k ruskému liberálnímu směru, tedy tomu, který měl prostřednictvím svých konstitučně demokratických (kadetských) a oktjabristických činitelů po únorové revoluce 1917 šanci podílet se na budování nového, snad i demokratického Ruska,⁶⁸ se snažila objasnit důvody, proč její cíl budovat nové Rusko nebyl ani v roce 1917 ani v následujících letech naplněn. Masaryk, Slavík, Edvard Beneš (1884–1948) i další čeští političtí činitelé a intelektuálové sice utvrzovali jejich víru, že revoluce není věčná a Rusko se „někdy“ musí vydat demokratickou cestou, ale jejich přesvědčení o tom, že se musejí ospravedlnit za každou cenu, nevyvrátili.⁶⁹ Mezi ruskými emigranty se dokonce začal prezentovat koncept spiklenecké teorie, podle něhož Rusku před rokem 1917, ale i v jeho průběhu škodily domácí i zahraniční temné síly. Jednou z nich byl Grigorij Jefimovič Rasputin (1869–1916), jehož zavraždění na konci roku 1916 se stalo věcí státního zájmu.⁷⁰ Soustředění se na taková zdůvodnění ruské revoluce roku 1917 a především liberálního neúspěchu v ní nebylo výjimečnou záležitostí. Ústřední legionářské nakladatelství dokonce v roce 1928 vyda-

67 Karel KRAMÁŘ, *Ruská krise*, Praha: Pražská akciová tiskárna 1921.

68 Srov. Radomír VLČEK, *Rusko na jaře roku 1917. K liberalizujícímu pokusu o reformování impéria*, Slovanský přehled 79, 1993, č. 2, s. 134–149.

69 Srov. Jan SLAVÍK, *Smysl ruské revoluce. Úvahy a kritiky*, Praha: Svaz Národního osvobození 1927, s. 7–14.

70 Srov. Radomír VLČEK, *Mysticismus Grigorije Rasputina v kontextu kulturního a duchovního vývoje Ruska přelomu 19. a 20. století*, Kulturne dějiny 7, 2016, č. 1, s. 52–95.

lo vzpomínky jednoho z účastníků Rasputinovy vraždy, knížete Felixe Felixoviče Jusupova (1887–1967).⁷¹ Memoáry se ovšem objevily i v prozaickém úsilí motivovaném skutečnou snahou objasnit realitu minulosti. Zajímavý materiál tohoto druhu poskytly např. vzpomínky generála Alexeje Alexejeviče Brusilova (1853–1926), jež byly vydané česky zásluhou Prokopa Maxy (1883–1961).⁷²

Pro český pohled na Rusko byl v meziválečném období signifikantní Masarykův výrok, jenž zazníval s drobnými odchylkami z jeho úst opakovaně: „Naše starší nekritické rusofilství válečnými událostmi bylo vyvráceno a doufám i překonáno. Naše slovanství nesmí být slepé; odmítám zejména ten panrusism, jenž pod heslem slovanství a slovanské politiky všecku naději skládá na Rusko a na Rusko imaginární; v tomto rusofilství se skrývá pessimism často nihilistický. Vyvrácením toho rusofilství je právě fakt, že za své osvobození děkujeme především Západu, méně Rusku: nekritická rusofilská politika, panující ještě na začátku války, se ztroskotala. Ztroskotala se nejen porážkou Ruska, nýbrž i jeho rozvrácením.“⁷³ S tím souvisela i následná Masarykova slova: „Musíme si přát, aby se Rusko konsolidovalo. Ale ta konsolidace Ruska přijde jen z Ruska, přijde Rusy samými, nemůže se provést národy jinými a zvenčí; v krizi, v jaké se Rusko ocitlo, může si Rusko pomoci jen samo – půjčením peněz, obchodem a všemi vnějšími prostředky evropské civilizace Rusku může být pomáháno, ale spaseno tím nebude. [...] Rusko je nejen nám a ostatním Slovanům, nýbrž celému světu potřebné. Byli jsme rusofily před válkou i ve válce, rusofily zůstaneme, jenže budeme rusofily lepšími, protože myslícími a praktickými – půjdeme tu za Havlíčkem, jenž prvý z našich politiků dovedl dělat správný rozdíl mezi carismem a národem.“⁷⁴

Jedním z těch, kteří Masarykův odkaz alespoň zčásti naplňovali v konkrétních českých historických rusistických badáních, byl v meziválečné době Josef Macůrek (1901–1992). Činil tak formou širšího pohledu na historickou rusistiku, a to ve smyslu studia celých východoevropských dějin. Josef Macůrek, od roku 1935 profesor slovanských dějin na filozofické fakultě brněnské Masarykovy univerzity, v návaznosti na to striktně odmítal hovořit pouze o ruském, byť i jakkoli preparovaném prostoru, a to s odvoláním na dlouhodobě působící interakci východoslovanských komunit. Rusko v užším slova smyslu bylo podle něj bez nich nepochopitelné a v širším slova smyslu dokonce i neuchopitelné. Oproti koncepci, kte-

71 Felix Felixovič JUSUPOV, *Konec Rasputinův*, Praha: Ústřední Legio-nakladatelství 1928.

72 Srov. Alexej Alexejevič BRUSILOV, *Vzpomínky na světovou válku a vlastní životopis*, Praha: Orbis 1929.

73 Srov. Tomáš Garrigue MASARYK, *Světová revoluce – Za války a ve válce 1914–1918*, Praha: Orbis 1925, s. 528.

74 Srov. *Ibidem*, *Světová revoluce*, s. 529.

rou i nadále rozvíjel Jaroslav Bidlo, byl přesvědčen o jednotném historickém procesu, v jehož rámci tvoří východoevropské dějiny jen jednu část. Bez jejich začlenění do obecných souvislostí jsou nepochopitelné a také neuchopitelné.⁷⁵

Specifickou linii historicko-rusistických bádání vytvořil ve dvacátých letech 20. století další prosazovatel masarykovského přístupu k ruským dějinám Jan Slavík. Jeho obraz moderních ruských (sovětských) dějin činěný na maximální možné míře ve své době nalezených pramenů byl něčím mimořádným nejen v českém ale i širším mezinárodním historiografickém prostředí.⁷⁶ Ne bezdůvodně se uvádí, že pokud by Slavík publikoval v jiném než českém jazyce, stal by se uznávanou osobností světové historické rusistiky. Protože se soustředil především na období po roce 1917, je pro námi sledované české studium ruských dějin carské doby podstatný především jeho metodologický přístup. Šlo o využití dostupných ruských pramenů včetně vzpomínek současníků. K tomu komparace byla pro Slavíka jedním z nezbytných způsobů, jak se dopátrat reálného obrazu minulosti.⁷⁷ V letech 1925–1926 Slavík uveřejnil svoji první analýzu ruské revoluce. Publikoval ji ve třech částech nejprve ve *Slovanském přehledu*, záhy na to, v rozšířené podobě ve třech svazcích i samostatně.⁷⁸ Typické pro Slavíka bylo, že se nejdříve kriticky vyrovnával s dosavadními názory. Nejedna z jeho recenzí byla pak otištěna v jeho syntézách. Např. první kapitoly Slavíkovy knihy *Smysl ruské revoluce* tvoří recenze Miljukovových *Dějin druhé ruské revoluce*, které vyšly v Sofii v roce 1921 (do češtiny nebyly nikdy přeloženy), a recenze výše zmíněné Kramářovy *Ruské krise*.⁷⁹

Slavík ovšem sledoval dění ruské revoluce roku 1917 v širokých historických souvislostech. Náhledem do dění v Rusku 18. a 19. století dospěl k závěru, že revoluce roku 1917 má čtyři hlavní kořeny: selskou revoluci Jemeljana Pugačova (1742–1775), opoziční názory Alexandra Nikolajeviče Radiščeva (1749–1802), děkabristickou revoluci a revoluci let 1905–1907. Z dnešního pohledu bychom asi dikci revoluce ve spojitosti s povstáním Jemeljana Pugačova či děkabristů brali s rezervou, pro určení tradice českých historických rusistických bádání je však podstat-

75 Josef MACŮREK, *Dějepisectví evropského východu*, Praha: Melantrich 1946, s. 89–126.

76 Jan SLAVÍK, *Základy carismu: psychologie A. N. Radiščeva*, Kladno: J. Šnajdr 1927; Idem, *Smysl ruské revoluce*, Praha: Svaz Národního obrození 1927; Idem, *Ruská revoluce březnová ve vzpomínkách účastníků*. Praha: Melantrich 1930; Idem, *Kapitoly o Leninovi*. Praha, Pokrok 1924; Idem, *Lenin*. Praha, Melantrich 1934; Idem, *Leninova vláda (1917–1924)*, Praha: Melantrich 1935; Idem, *Bolševismus v přerodu: historicko-sociologická studie*, Praha: Melantrich 1932.

77 Srov. Jaroslav BOUČEK, *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*, Praha: a H & H 2002, s. 39–40.

78 Jan SLAVÍK, *Studie k dějinám ruské revoluce 1–3*, Praha: vlastním nákladem 1925–1928.

79 Idem, *Smysl ruské revoluce*, s. 7–63.

né, na co a jakým způsobem se Slavík zaměřoval. Jako historikovi moderních dějin mu nešlo o všestrannou analýzu „revoluce“ v minulosti, tedy o objasnění povstání Jemeljana Pugačova či děkabristů, nýbrž „pouze“ o vysvětlení logiky a z jeho pohledu jisté zákonitosti, či přesněji tradicionalistického vývoje dění. V masarykovské dikci ji spojoval se svérázem ruského myšlení a konání. O ruské revoluci, míněno nyní bolševickém převratu a následném sovětském politickém vývoji, např. uvedl: „Nynější ruská revoluce je – mutatis mutandis – nová doba radikálních proměn, prováděná bezohlednou petrovskou metodou. [...] Přece však Petr [míněno car Petr I. Alexejevič, zvaný Veliký – R. V.] je dnes nejslavnějším panovníkem ruských dějin! Také ti, kteří zaspávají ho výtkami, ponechávají mu velikou zásluhu [...] což když z rozvalin, způsobených proxysmem revoluční horečky, vyroste v několika desetiletích zdravá Rus, zbavená smělou rukou chladnokrevného chirurga všeho, co carskou říši dělalo chorou a slabou?“⁸⁰

Pro tradici českých a československých historicko-rusistických bádání bylo rovněž podstatné, že Jan Slavík ve své tvorbě varoval před nekritickým přejímáním faktů, které činila sovětská žurnalistika i sovětská historiografie. Např. v práci *Všem, kdo uvažují o Sovětském Rusku*, demaskoval sovětský třídní a stranický přístup, v němž byla primární politická a ideová propaganda, nikoli objektivita. V zájmu prosazení politických cílů bylo pro ni prý vysloveně nutné, aby fakta zkreslovala, dávala do jiných souvislostí, než by bylo třeba a jiná, nepohodlná zamlčovala.⁸¹ Současně Slavík upozorňoval, že česká prosovětská historiografie, podle Slavíkova vyjádření „naši sovětofilové“ údaje sovětského tisku ale i dalších společenských věd ochotně přebírají a ve svých pracích pak z nich činí vizi dokonalosti a vyspělosti.⁸²

Jak upozornil již ve výše zmíněné stati *Česká historiografie o Rusku a Jan Slavík* Václav Veber „Slavík byl tak viditelnou osobností historické vědy i veřejného života, že zastínil řadu dalších, kteří se tematikou východoevropských dějin obírali a vydali docela záslužné práce“.⁸³ Měl na mysli nejen již uvedeného Karla Kramáře a jeho výše zmíněnou *Ruskou krizi*,⁸⁴ ale i Josefa Eduarda Šorma (1888–1842) a jeho *Sovětské Rusko*⁸⁵ nebo např. diplomata Jana Šeby (1886–1953) a jeho práci *Rus-*

80 Ibidem, s. 7–8.

81 Srov. Idem, *Všem, kdo uvažují o Sovětském Rusku*, Praha: Ústřední výkonný výbor československé strany národně-socialistické 1933, s. 10–11.

82 Srov. Ibidem, s. 12.

83 Srov. V. VEBER, *Česká historiografie o Rusku*, s. 307.

84 Karel KRAMÁŘ, *Ruská krise*, Praha: Pražská akciová tiskárna 1921.

85 Josef Eduard ŠORM, *Sovětské Rusko*, Praha: Orbis 1924.

ko a Malá dohoda.⁸⁶ Měli bychom k tomu ovšem rovněž dodat, že východoevropskému prostoru jako části obecně evropského prostředí věnoval pozornost v několika pasážích svých syntetických prací o dějinách Evropy rovněž Josef Šusta.⁸⁷

Zvláštní linii české historické rusistiky i evropského historického bádání o východní Evropě vytvořila ruská emigrace. Pro námi sledovanou problematiku je relevantní především ta její část, která působila v Československu.⁸⁸ Mezi emigrujícími intelektuály byli i historici, kteří se pak buď přímo zapojili do vědeckého a výukového modulu, nebo se na něj alespoň připravovali.⁸⁹ Z hlediska množství publikovaných prací vynikal Valerij Sergejevič Vilinskij (1903–1955). Věnoval se otázce slovanské vzájemnosti⁹⁰ a církevní otázce v Rusku.⁹¹ Zejména jím prezentovaná geneze a proměny duchovního života v Rusku byly doposud v českém prostředí téměř neznámým tématem. České dějepisectví se mu více věnuje až v nejnovější době,⁹² kdy jsou také publikovány překlady stěžejních prací předních ruských historiků církevních dějin.⁹³ Pozoruhodná byla rovněž Vilinského kniha *Ruská revoluce 1825–1936*.⁹⁴

Na české meziválečné dějepisectví měly vliv rovněž obrazy ruské revoluce činné ruskými emigranty v historických souvislostech aktuálního dění v sovětském Rusku.⁹⁵ Mezi ty, kteří nejvíce ovlivnili česká bádání o minulosti carského

86 Jan ŠEBA, *Rusko a Malá dohoda v politice světové*, Praha: Melantrich 1936⁴.

87 Josef ŠUSTA, *Dějiny Evropy v letech 1812–1870*, Praha: Vesmír 1922–1923.

88 *Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace vydané v Československu 1918–1945*, 1–3. Praha: Národní knihovna České republiky 1996.

89 Martin Cyril PUTNA – Miluše ZADRAŽILOVÁ, *Rusko mimo Rusko: dějiny a kultura ruské emigrace 1917–1991*, 1–2, Brno: Petrov 1993–1994.

90 Valerij Sergejevič VILINSKIJ, *K slovanské otázce: tři koncepce slovanské vzájemnosti*, Praha: Václav Petr 1930.

91 Idem, *Duch ruské církve*, Praha: Ladislav Kuncíř 1930; Idem, *Duchovní život ruského národa*, Praha: V. Kotrba 1931; Idem, *Pronásledování náboženství v Rusku*, Hlučín ve Slezsku: Exerciční dům 1930; Idem, *Ruský národ a sjednocení církví*, Olomouc: Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje 1928.

92 Karel SLÁDEK, *Cesty k bohodilství, Spiritualita v kontextu příběhů osobnosti „stříbrného věku“ ruského myšlení a ruské emigrace*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2012; Hanuš NYKL, *Náboženství v ruské kultuře*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2013; Pavel AMBROS, *Mesianismus, sociologie a ruské náboženské myšlení 19. a 20. století*, Olomouc: Centra Aletti 2015; Martin C. PUTNA, *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*, Praha: Vyšehrad 2015.

93 Georgij Vasiljevič FLOROVSKIJ, *Cesty ruské teologie*, Olomouc: Centra Aletti 2015; Boris Nikolajevič FLORIJA, *Církevní rozkol a slovanský svět*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2014.

94 Valerij Sergejevič VILINSKIJ, *Ruská revoluce 1825–1936*, Přerov: Společenské podniky 1936.

95 Idem, *Ruská revoluce 1825–1936*; Idem, *Rus se dívá na Č.S.R.*, Praha: Václav Petr 1931; Idem, *V Rusku boj trvá / politické vraždy, procesy a spiknutí v SSSR*, Praha: Šolc a Šimáček 1933.

Ruska, patřili Vladimir Andrejevič Francev (1867–1942)⁹⁶ a Anton Vasiljevič Florovskij (1884–1968).⁹⁷

České prostředí umožňovalo sice v omezené míře, ale přece jen publikování zajímavých výsledků historiografické činnosti i dalším ruským historikům. Např. Komitét dne ruské kultury tak činil prostřednictvím edice Kulturní statky Ruského národa. I v nakladatelství Jan Otto vyšlo několik překladů prací dalších ruských historiků – emigrantů. Za všechny zmiňme práce Jevgenije Franceviče Šmurla (1854–1934) *Rusko v Asii a v Evropě*⁹⁸ nebo knihu téhož autora *Kurie a pravoslavný východ v letech 1609–1654*.⁹⁹ Vycházely ovšem i práce ruských historiků – emigrantů v řeči jejich vlasti, v ruštině.¹⁰⁰ Některé z nich se týkaly i aktuálních otázek ve smyslu, kdo způsobil ruskou revoluci roku 1917. Na jedné straně šlo o obohacující tematické i metodologické inspirace pro českou historickou rusistiku, na druhé straně o vytváření jedné z odnoží tohoto českého historiografického proudu, který měl svoje pozitivní dopady i v poválečném období.¹⁰¹

V českém překladu vyšla i některá díla ruských emigrantů, kteří po odchodu ze sovětského Ruska našli útočiště v Bulharsku, Francii i jinde. Příkladem byl ruský spisovatel monarchistického smýšlení, tolstojovec Ivan Fjodorovič Naživin (1874–

96 Vladimir Andrejevič FRANCEV, *Cesta J. Dobrovského a hr. J. Sternberka do Ruska v letech 1792–1793*, Praha: Nákladem České grafické unie a.s., 1923; Idem, *K. J. Grot*, Praha: Nákladem České akademie věd a umění 1935; Idem, *M. P. Pogodin i Fr. Palačickij: k istorii rusko-českých svjazej v konce XIX st.*, Praga: Russkoje istoričeskoje občestvo 1928; Idem, *Oblasy Kollárovoy rozpravy „O literární vzájemnosti“ v ruské literatuře let třicátých a čtyřicátých*, Praha: Slovanský ústav 1937; Idem, *Petr Alexejevič Lavrov*, Praha: Česká akademie věd a umění 1930; Idem, *Ruská vojska v Čechách: k 200 výročí: 1735–1935*. Praha: Svaz ruských válečných invalidů v republice Československé 1935.

97 Anton Vasiljevič FLOROVSKIJ, *Čech – děkabristva: epizoda z dějin rusko-českých styků*, Praha: s. n., 1930; Idem, *Čechi i vostočnyje slavjane: očerki po istorii češko-russkich otnošenij*, Praha: Slovanský ústav 1935–1947; Idem, *Izvěstija o drevnej Rusi arabskogo pisatelja Miskavejchi X–XI vv. i jeho prodolžatelja*, Prague: Seminarium Kondakovianum 1927; Idem, *Jan Hus v ruském pojetí*, Praha: Svaz ruských válečných invalidů 1934; Idem, *K charakteristike imp. Jekateriny II- zakonodatelnicy*. Praga: Russkij institut 1929; Idem, *Ruské veřejné mínění v předvečer a za osvobozenécké války 1877–1878*. Praha: Komitét dne ruské kultury 1927.

98 Jevgenij Francevič ŠMURLO, *Rusko v Asii a v Evropě*, Praha: J. Otto 1926.

99 Idem, *Kurie a pravoslavný východ v letech 1609–1654*, Praha: J. Otto 1928.

100 Idem, *Vvedenije v russkiju istoriju*, Praga: Plamja 1924; Alexandr Alexandrovič KIZEVETTER, *Na rubeže dvouh stoletij. Vospominanija 1881–1914*, Praha: Russkij Zagraničnyj istoričeskij archiv – Orbis 1929.

101 Srov. Margarita VANDALŤKOVSKAJA, *Russkaja emigrantskaja istoričeskaja nauka v Českoslovačkii*, in: L. Běloševská (ed.), *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919–1939)*. (Méně známé aspekty), Praha: Slovanský ústav AV ČR 1999, s. 47–95; M. V. KOVALJOV, *Russkije istoriki – emigranty v Prage*, s. 37–58.

1940). V roce 1923 vyšel výběr z jeho vzpomínek *Rudá mlha na Rusi*.¹⁰² Jejich základem se staly tři vzpomínkové knihy, které Naživin vydal ve Vídni a Berlíně, kam se načas po odchodu z Ruska uchýlil.¹⁰³ Ivan Fjodorovič Naživin byl zajímavý i tím, že v polovině dvacátých let 20. století napsal první zevrubnou sondu do života Grigorije Jefimoviče Rasputina. V letech 1924–1928 vyšel tento, ve své podstatě román, v českém překladu. Stal se tím první knihou o Rasputinovi, která byla vydána v češtině.¹⁰⁴ O několik let dříve, ovšem v ruštině, vyšla v Praze publikace Borise Almazova (?) *Rasputin i Rossija*.¹⁰⁵

V roce 1918 byla v češtině vydána nevelká brožura (pouhých 31 stran) *Rusko za revoluce: poměry na panství „Bolševiků“*¹⁰⁶ a o dva roky později obdobně nevelká brožura (32 stran) *Rusko po říjnové revoluci líčí účastník ruské revoluce*.¹⁰⁷ Knihy spojuje anonymita autora. S velkou pravděpodobností se však jednalo o úvahy některého z ruských emigrantů. Tuto domněnku navozuje jejich podobná dikce s Naživinovými vzpomínkami nebo se vzpomínkami jiného ruského emigranta nepobývajícího v českém prostoru Sergeje Semjonoviče Maslova (1887–?), které vyšly v českém překladu v roce 1924.¹⁰⁸ O šest let později vyšly v českém překladu rovněž Maslovovy reflexe o soudobém Rusku.¹⁰⁹

Z pohledu pozdější dominance marxistické historiografie, jež zejména v padesátých letech 20. století dogmaticky přejímala sovětskou historiografii prezentovaná témata, není bez zajímavosti konstatování, že ve dvacátých letech 20. století se v českém překladu objevily i některé práce soudobých sovětských autorů. Např. v roce 1924 byl Komunistickým knihkupectvím a nakladatelstvím se sídlem v Praze 1, Perštýn 6 vydán překlad Leninovy práce, souboru kratších textů o revoluci roku 1917.¹¹⁰ Leninova kniha vyšla jako druhý svazek edice Leninova knihovna.

102 Ivan Fjodorovič NAŽIVIN, *Rudá mlha na Rusi: zápisky z revoluce*, Praha: František Borový 1923.

103 Idem, *Zapiski o revolucii*, Viena: Rus 1921; Idem, *Sredi potučšich majakov. Iz zapisok běženca*, Berlin: Ikar 1922; Idem, *Nakanune. Iz moich zapisok*, Wien: Russkoje Tvorčestvo 1923.

104 Idem, *Rasputin*, Autorizovaný překlad Vincence Červinky, Praha: Pražská akciová tiskárna 1924–1928.

105 Boris ALMAZOV, *Rasputin i Rossija. (Istoričeskaja spravka)*, Praga: Slavjanskoje izdatelstvo 1922.

106 *Rusko za revoluce: poměry na panství „Bolševiků“*, S. n. 1918.

107 *Rusko po říjnové revoluci líčí účastník ruské revoluce*, Třebíč: Jan Česnek 1920.

108 Sergej Semjonovič MASLOV, *Rusko po čtyřech letech revoluce 1–2*, Praha: Melantrich 1924.

109 Idem, *Na revoluční práci v sovětském Rusku: pozorování a dojmy protibolševických revolucionářů*, Opava: Krestjanskaja Rossija v Praze 1930.

110 Srov. LENIN, *Revoluce 1917*, Přeložili J. Píč, A. Němec a B. Hůla, Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství 1924.

Prvním byl překlad práce jiného sovětského ideologa Grigorije Jevsejenoviče Zinovjeva (1883–1936) *Imperialismus a světové národní hospodářství*. Vyšel již v roce 1921.¹¹¹ Následovaly další překlady Leninových brožur¹¹² a také jedna Stalinova.¹¹³ Nebylo to však jediné české nakladatelství, které v českém překladu vydávalo práce propagující leninismus a stalinismus. Již roku 1919 vyšel nákladem prvního předsedy Komunistické strany Československa Václava Šturce (1858–1939) překlad propagační brožury jednoho z nejvýznamnějších a také nejvlivnějších sovětských ideologů Nikolaje Ivanoviče Bucharina (1888–1938) *Program komunismu*.¹¹⁴

Komunistické knihkupectví a nakladatelství, stejně jako Václav Šturm a někteří další zmíněné práce ruských bolševiků nevydávali proto, že jejich autoři pocházeli z Ruska, či Sovětského svazu, ale proto, aby jimi podpořili komunistickou ideologii v Československu. Zaměřovali se proto na vydávání propagačních materiálů Komunistické strany Ruska (bolševiků), Komunistické strany Československa a práce některých jejich předních členů.¹¹⁵ Vyšly zde např. některé knihy komunistické novinářky Marie Majerové (1882–1967).¹¹⁶

Pro českou meziválečnou historickou rusistiku a její zaměření na carské Rusko neměly uvedené práce prakticky žádný význam. Proto také nebyly vědeckou komunitou výrazněji reflektovány. Levicové dějepiscectví si ovšem našlo v českém meziválečném prostoru svoje místo. S ohledem na následující poválečný vývoj je proto není možné bagatelizovat a podceňovat. Jeho čelnou postavou byl muzikolog Zdeněk Nejedlý (1878–1962). Jeho pozici v českém dějepisném diskursu trefně vyjádřil historik Jiří Křestán (*1957), když pro podnázev své biografie o Nejedlém použil slova: „politik a vědec v osamění“.¹¹⁷ Jan Slavík patřil k těm nemnohým českým his-

111 Srov. Grigorij Jevsejenovič ZINOVJEV, *Imperialismus a světové národní hospodářství*, Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství 1921.

112 LENIN, *Lenin o jednotném postupu pracujícího lidu měst i venkova*, Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství 1924, Idem, *Lenin o družstevnictví*, Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství 1925, Idem, *Lenin o Tolstém*, Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství 1928, Idem, *Proletářská revoluce a renegát Kautský*, Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství 1928.

113 Srov. Iosif Vissarionovič STALIN, *Otázky leninismu*, Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství 1927.

114 Nikolaj Ivanovič BUCCHARIN, *Program komunistů (bolševiků)*, Praha: Václav Šturm 1919.

115 *Komunistická strana Československa na 5. světovém sjezdu Komunistické internacionály*, Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství 1924; Antonín DOKOUPIL, *Náš Mikuláš: revoluční scéna*, Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství 1922.

116 Marie MAJEROVÁ, *Den po revoluci: co jsem viděla v SSSR*, Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství 1925.

117 Jiří KŘESTÁN, *Zdeněk Nejedlý politik a vědec v osamění*, Praha – Litomyšl: Paseka 2012.

torickým rusistům, kteří byli ochotni se kriticky a z vědeckých pozic vypořádat se způsobem, jakým Nejedlý přistoupil ke způsobu a formě zpracování ruských dějin, především toho, co se odehrávalo ve 20. století. Slavíkova kritika práce Zdeňka Nejedlého o Leninovi byla z vědeckého hlediska zdrcující. Byla zcela konkrétní a adresná a zřetelně prokazovala, že Nejedlého základní metodou zpracování byl apriorní cílený přístup. Navíc jasně demaskovala, že se nejednalo o nic jiného, než o napodobeninu toho, co bylo obvyklé pro celé sovětské marxistické dějepiscectví a pro celou dobovou sovětskou žurnalistiku. V kontextu toho pak Slavík vysloveně varoval před nekritickým přejímáním takto vzniklých sovětských závěrů v českém prostředí.¹¹⁸

K Nejedlého pojetí vytvářela pendant ve formě ostrého kontrastu literatura legionářská. Formou memoárů ale i některých dokumentů ve své většině ukazovala reálný obraz soudobého Ruska a možností prožitku v něm.¹¹⁹ Zajímavý byl i pohled tak říkajíc z ruské strany. Nikolaj Kažanskij (Kačanov), (?) v překladu Jana Jarolímkova již v roce 1919 zveřejnil zajímavou publikaci *Rusko a Československé legie* pozoruhodnou zejména publikovanými prameny a dokumenty. Nešlo v ní o popis bojů, ale o vznik, rozvoj a proměnu legionářských oddílů.¹²⁰

Vzpomínky na pobyty československých legionářů v Rusku přitom leckdy přinášely i obraz staršího, předválečného období, tedy české migrace do Ruska ve druhé polovině 19. století.¹²¹ Sto let, které uplynuly od událostí první světové války, se v současnosti staly příležitostí pro výrazné prezentování odkazu československých legionářů v Rusku. Byla vydána či reeditována řada autentických vzpomínek.¹²²

118 Srov. Jan SLAVÍK, *Ruská revoluce a Lenin Zdeňka Nejedlého*, Slovanský přehled 30, 1938, č. 1, s. 6–18.

119 Josef NESNÍDAL, *Osudy ruského legionáře*, Plzeň: Neodvislost 1919; Josef KUDELA, *Paměti Miloše Wurma*, Brno: Moravská legionář 1923; Antonín PAVEL, *Sibiřské úvahy*, Praha: Památník odboje 1924–1925; Eduard CULKA, *Boj s rakouskou hydrou: za svobodu vlasti: zpracováno dle zápisů legionáře Čenka Klose*, Praha: Družina Československých legionářů 1921.

120 Srov. Nikolaj KARŽANSKIJ, *Rusko a československé legie: neznámé a důvěrné oficiální dokumenty*, z rus. přel. Jan Jarolímek, Praha: Tiskárna a vydavatelství družstva československých socialistů 1919.

121 Fedor KOVÁŘÍK, *Zážitky a dojmy ruského Čecha za carství*, Praha: Orbis 1932. Podrobněji zde srov. stať Jaroslava Vaculíka *Česká bádání o krajanech v Rusku a na Ukrajině do roku 1989*.

122 Srov. např. Jiří PAVLÍK, *Otakar Červený, mecenáš československých legií v Rusku*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2014; Jindřich BEJL, *Deník legionáře*, Praha: Plot 2013; Josef JIRÁSEK, *Můj zápisník od počátku světové války r. 1914 a doba mého zajetí v Rusku a na Sibiři*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2009; Josef NOVOTNÝ, *Zápisky z první světové války. Paměti českého vojáka z války a zajetí 1914–1918*, Praha: Historický ústav 2016.

Ne všechny literární obrazy československých legionářů ovšem byly v rozporu s levicovými názory Zdeňka Nejedlého. Např. Jaroslav Kratochvíl (1885–1945), který působil v legiích v důstojnické hodnosti, popsal svoje zážitky takovým způsobem, že je v nich patrný obdiv k revolučním změnám, které v Rusku v roce 1917 nastaly. Nikoli pouze těm, které souvisely s pádem carismu a nastolení prozatímní vlády v únoru 1917, ale i těm říjnovým, tedy bolševickým.¹²³ Důvodem byla neutěšená válečná situace a víze, že socialistická revoluce nejen zlepší postavení širokých mas, ale i zabrání konfliktům typu Velké války.¹²⁴ Jaroslav Kratochvíl již v úvodu své práce akcentoval závažnost a pozitivní dopad sociální a národní revoluce, které by měly být ve všech zemích ruskou tzv. říjnovou revolucí vyprovokovány.¹²⁵

Na profilaci východoevropského historicky zaměřeného studia v meziválečném Československu výrazně zapůsobila jednání Federace historických společností východoevropských a světa slovanského, o jejímž založení bylo rozhodnuto na schůzce zástupců východoevropských studií jednotlivých zemí ve Varšavě ve dnech 26.–29. července 1927. Koryfeje takto zaměřených bádání v Československu profesora Jaroslava Bidla na jednání zastupoval ředitel Zemského archivu v Praze Jan Bedřich Novák (1872–1933). Ten také byl zvolen předsedou výboru připravujícího vznik Federace.¹²⁶ Nikoli marginální ovšem byla skutečnost, že se tohoto jednání zúčastnil také tehdy na studijním pobytu ve Varšavě pobývajícím mladý absolvent Karlovy univerzity Josef Macůrek. Není jisté pouhou fabulací konstatování, které najdeme v Macůrkových vzpomínkách, že toto jednání velmi ovlivnilo další Macůrkovo soustředění na východoevropské dějiny.¹²⁷ Jen k tomu podotkneme, že nešlo jen o toto jednání, ale i o následné schůzky členů Federace, zejména v Praze ve dnech 18.–20. května 1932 a ve Varšavě ve dnech 19.–20. srpna 1933. Varšavská schůzka byla o to významnější, že předcházela VII. mezinárodnímu historickému sjezdu, který se ve Varšavě konal ve dnech 21.–27. srpna 1933. Výsledky porady Federace byly totiž přeneseny na sjezd a některé z nich zakomponovány i do jeho závěrů. Jednalo se zejména o soupis prací o dějinách východní Evropy. Macůrek na

123 Ladislav VLÁSTA, *Legionáři socialisté v Rusku a v revoluci*, Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství Antonín Svěcený 1922.

124 Srov. Lev SYCHRAVA, *Legionářský socialismus*, Praha: Československá obec legionářská 1923.

125 Jaroslav KRATOCHVÍL, *Cestami revoluce. Československé legie v Rusku*, Praha: Čin 1922, s. 7–9.

126 Srov. Jan HÁLEK, *Jan Bedřich Novák*, Akademický bulletin 2003, č. 10; též <http://abicko.avcr.cz/archiv/2003/10/obsah/jan-bedrich-novak-27.-11.-1872-19.-10.-1933-.html>, 12. 8. 2017.

127 Srov. Josef MACŮREK, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, Brno: Matice moravská 1998, s. 31.

něm záhy intenzivně pracoval. Výsledkem se stalo jeho *Dějepisectví východní Evropy*, vydané krátce po druhé světové válce.¹²⁸

Nové historiografické zaměření Josefa Macůrka bylo důkazem, že se jeho tematický záběr studia dějin východní Evropy v předválečném období neustále rozšiřoval. Po roce 1945 se to projevilo i jeho zájmem o některé problémy sociálně ekonomických dějin a dějin idejí. Např. vydal několik publikací, v nichž sledoval problémy ruských dějin od doby vlády carevny Kateřiny II. do roku 1917. V té době také z jeho pera vznikly v českém prostředí ojedinělé *Dějiny východních Slovanů* a ucelená syntetizující historiografická příručka *Dějepisectví evropského východu*. Obě tyto publikace byly mimo rámec ruského výzkumného prostoru zcela výjimečné. Staly se navíc mimořádně cenným podnětem k dalším českým analytickým i syntetizujícím historickým i historiografickým pracím o Rusku a východní Evropě. Bohužel historiografická rovina po únorových událostech roku 1948 ustrnula. Dominance marxistické metodologie zabránila prezentování plurality názorů, jež by byla pro skutečné historiografické práce nezbytná. A tak se Macůrkovo *Dějepisectví* dočkalo alespoň zčásti svého odkazu až v uvolněnější atmosféře 80. let 20. století. Ovšem pouze v dílčích sondách zaměřených na dějiny ruského dějepiscetví a na paradigmatická zamyšlení o výzkumném prostoru *Dějiny Ruska* a *Dějiny východní Evropy*. Vyzdvihněme v tomto směru činnost mladého brněnského rusisty Josefa Šaura (*1981).¹²⁹

Pro obraz carského Ruska tvořený českým dějepiscetvím v meziválečné době bylo podstatné politické dění, jež se odehrávalo v Sovětském svazu. Šlo přitom nejen o změnu politické strategie, která nastala po nástupu Josifa Vissarionoviče Stalina k moci, znamenala odklon od dosavadní priority světové revoluce k oficiálně zaštitěné taktice budování socialismu v jedné zemi, ale i o ideologická rozhodnutí, která se bezprostředně projevovala v kulturní a vědecké rovině. Pro sovětskou historiografii bylo mimořádně důležité usnesení ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu z roku 1934 *O historických vědách*, které změnilo jejich dosavadní ideologickou orientaci. Starší ruské dějiny byly částečně rehabilitovány. Např. velký kníže Alexandr Něvský již neměl být označován za třídního nepřítele, Napoleon byl přehodnocen ve smyslu dosavadní leninsko-stalinské iluze třídního osvoboditele. Ačkoli důraz na nacionalizaci sovětské historiografie podtrhlo dění druhé světové války, přesněji, v sovětské dikci Velká vlastenecká válka, sklon k důrazu na národní

128 Josef MACŮREK, *Dějepisectví evropského východu*, Praha: Melantrich 1946.

129 Josef ŠAUR, *Boris Nikolajevič Čičerin o ruských dějinách (státní škola jako historiografický a společenský fenomén)*, Brno: Masarykova univerzita 2014.

(ovšem ve smyslu sovětského) je patrný již ve třicátých letech 20. století. Na to zřetelně reagovala i levicová dějepisectví jiných zemí, včetně československého.

Dalšími událostmi, které zřetelně ovlivnily působení meziválečné české historické rusistiky, bylo postupné diskreditování a zbavování se soupeřů a konkurentů Stalinem. V českém prostředí se tato skutečnost projevila např. tím, že byla v češtině vydána trísvazková monografie Lva Davidoviče Trockého (1879-1940) *Dějiny ruské revoluce*¹³⁰ a soubor tajných dokumentů ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu *Zrazená revoluce*.¹³¹ Na počátku 21. století byla vydána i pod názvem *Zfalšovaná revoluce*.¹³² Poznámku si zaslouží skutečnost, že tato Trockého práce byla v Sovětském svazu vydána až v samotné agonii jeho existence, a to jako *Stalinskaja škola falzifikacij*.¹³³

Tradice poválečného bádání

Josef Macůrek ve svých pracích, které vyšly po skončení druhé světové války, dával stále zřetelněji najevo, že dějiny východní Evropy chápe jako integrální součást obecných dějin. Nejen jeho zásluhou se toto pojetí mezi českými historickými rusisty stále více prosazovalo. Nepochybně na tom měla podíl mezinárodně politická situace, která stále zřetelněji ukazovala na význam vztahů mezi národy a na vzájemné působení států. Dřívější pohledy na východní Evropu pohybující se mezi dimenzí výhradního soustředění se na Rusko a naopak sledování celé velké tzv. slovanské rodiny, se stále více stávaly minulostí. Stranou pozornosti přitom nestála slavistika jako obor a její jednotlivé disciplíny jako byla rusistika, polonistika, slovakistika atd. Dokonce se stále více akcentoval význam jejího mezioborového přístupu. Tomu odpovídala také např. reedice čtyřsvazkové práce literárního historika Josefa Jiráska (1884–1972) *Rusko a my*,¹³⁴ jejíž první podoba se vine k roku 1929,¹³⁵ a prá-

130 Lev Davidovič TROCKIJ, *Dějiny ruské revoluce*, Praha: František Borový 1934–1936.

131 Idem, *Zrazená revoluce: Co jest SSSR a kam spěje?* Praha: Ladislav Šotek 1937.

132 Idem, *Zfalšovaná revoluce (Dopis Historickému institutu strany)*, Praha: Socialistická organizace pracujících 2000; též Idem, *Zrazená revoluce*, Brno: Doplněk 1995.

133 Idem, *Stalinskaja škola falzifikacij: popravki i dopolnenija k literature epigonov*, Moskva: Nauka 1990. Poprvé ovšem v ruštině vydáno pod identickým názvem v Berlíně v nakladatelství Granit v roce 1932.

134 Josef JIRÁSEK, *Rusko a my: dějiny vztahů československo-ruských od nejstarších dob do roku 1914*, Praha – Brno: Stejskal 1945–1946.

135 Idem, *Rusko a my. Studie vztahů československo-ruských od počátku 19. století do roku 1867*, Praha: Vesmír 1929.

ce středoškolského profesora Oldřicha Fidrmuce (1899–1960) *Přehled dějin československých a ruských*.¹³⁶ Pozoruhodné u zmíněných prací bylo to, že oba zmínění autoři byli profesí literární historici a svůj příspěvek k poznání ruské historie a minulosti česko-ruských vztahů pojali ve formě kulturních dějin. Tedy toho, co je pro českou historickou rusistiku málo obvyklé a dodnes ojedinělé.

Charakteristické pro české dějepiscectví o východní Evropě bylo v období od konce druhé světové války do roku 1948 soustředění na syntézy. Poválečná společnost žádala přehledové práce, ve kterých by se mohla vcelku rychle, a proto v kostce a srozumitelnou metodou, bez přílišných odborných disputací a dokazování seznámit s dávnou i bližší minulostí. Rusko jako země, z níž vzešel osvoboditel, byla co do požadovaných informací mimořádně atraktivní. Mezi odbornými historicko-rusistickými pracemi ovšem neměly místo účelově laděné publikace levicového zaměření glorifikující stávající sovětské politické zřízení. Těm dominovala práce Zdeňka Nejedlého *Komunisté jako nositelé pokrokových tradic*.¹³⁷ Společně s několika dalšími články Zdeňka Nejedlého, které byly mj. publikovány v ústředním československém časopisu zaměřeném na slovanský a tudíž i východoevropský svět, *Slovanském přehledu*, se jednalo o proklamační propagandistickou stať jednoznačně velebící dění v Sovětském svazu a roubojící české (československé) dějiny na revoluční tradice.¹³⁸

Co se týče odborných historicko-rusistických prací, pak byla publikována především taková přehledová a popularizující díla, která byla připravena v předchozích letech. Práce nad nimi většinou začaly již v předválečném období, někteří historici měli pak možnost pracovat s nashromážděným materiálem i v době druhé světové války. Po jejím skončení byli připraveni publikovat syntetizující díla bez dalších pramenných či literárních rozborů. Obvykle se tedy nejednalo o výzkum ovlivněný politickým děním let 1945–1948. I přesto se v této době, a to i u historických rusistů liberálního zaměření projevovala snaha vyjádřit vděčnost Sovětskému svazu za osvobození. To se projevovalo v příklonu k pozitivnímu hodnocení všeho sovětského a toho, co bylo z ruských dějin považováno za jeho pozitivní ko-

136 Oldřich FIDRMUC, *Přehled dějin československých a ruských*, Praha: Kvasnička a Hampel 1946; též dostupné na: <https://journals.muni.cz/universitas/article/viewFile/2689/2240>, 8. 9. 2016.

137 Zdeněk NEJEDLÝ, *Komunisté jako nositelé pokrokových tradic*, Praha: Kulturně propagační oddělení Ústředního výboru KSČ 1946.

138 Idem, *Na nové cesty*, *Slovanský přehled* 32, 1946, č. 1, s. 5–7.

řeny.¹³⁹ Z toho plynula také témata věnovaná revolučnímu dění v Rusku a Sovětském svazu. Následně došlo k situaci, ve které politické změny, jež nastaly v Československu po únoru 1948, nepřinesly v prvních měsících z pohledu sledovaných témat z ruských dějin carského období zásadní změnu. Jako by ve své tematice pokračovalo studium, které se v poválečných letech pozvolna rozbíhalo. Šlo např. o ruské radikální myšlenkové proudy a jejich vyústění v revoluční dění typu Pugačovova povstání (1773–1775), vzpoury děkabristů (1825–1826) a vlastní ruské revoluce let 1905–1907 a roku 1917. Problémem ovšem bylo, že komunistická nomenklatura požadovala důsledné napodobování sovětských vzorů. Ke slovu se dostal proud reprezentovaný Zdeňkem Nejedlým. Proklamace revolučnosti a jejich tradic se stala cílem i účelem. Příkladem stále častějšího téměř doslovného napodobení sovětských vzorů se stal překlad třídílné knihy sovětského spisovatele, laureáta Stalinovy ceny Vjačeslava Jakovleviče Šiškova *Jemelján Pugačov*, ve které se jednoznačně hovořilo o Pugačovově povstání jako o rolnické válce.¹⁴⁰ Ruský originál, který v prvním vydání vyšel v roce 1941, měl přesně takový podtitul. Povšimněme si ovšem roku prvního ruského vydání. Byla to doba vstupu Sovětského svazu do druhé světové války, tedy v ruské a sovětské dikci začátek Velké vlastenecké války. Šiškov pracoval nad *Jemeljanem Pugačovem* sedm let. Kniha vyšla v době, kdy Šiškov žil v blokádou ničeném Leningradu. Byl to symbol, který podtrhl skutečnost, že Stalinem dříve prosazovaný sovětský nacionalismus byl nově spojen se snahou zvýraznit odhodlání bojovat za sovětskou vlast za každou cenu. Jeho kořenem se stal vyhraněně ruský nacionalismus 19. století. Ovšem v provázání s revoluční tradicí, tedy přesvědčením, že vždy bojoval současně za svoji vlast i sociální spravedlnost. Šiškov pojal výklad jako román. Ovšem založený, či přesněji, v duchu sovětské tradice snažící se vyvolat zdání, na hodnověrných informacích a některých pramenech. Pro dnešní dny lze spatřovat pozitivum jen ve snaze ukázat v ní historii jako zřetězení četných událostí včetně prožitků všedního dne. Ovšem i v tomto případě apriorně determinovaných sociální skladbou a třídním bojem.¹⁴¹

Na účelovost levicových historiků při výběru témat a na jejich neobjektivní definování upozorňoval z českých historických rusistů nejvíce Jan Slavík. Pro něj to vlastně nebylo nic nového, činil tak již při svých zamyšleních nad smyslem ruských revolucí roku 1917 ve dvacátých letech 20. století. Po roce 1945 však byl adresnější

139 Srov. Radomír VLČEK, *Slovanská vzájemnost a panslavismus v českém pojetí v prvních letech po druhé světové válce*, *Slovanské historické studie* 23, Praha: Historický ústav AV ČR 1997, s. 219–238.

140 Vjačeslav Jakovlevič ŠIŠKOV, *Jemelján Pugačov*, 1–3, Praha: Svět sovětů 1959.

141 Idem, *Jemeljan Pugačov. Krestjanskaja vojna: 1773–1775 gg*, Moskva: b. n. 1941.

a konkrétnější.¹⁴² Nejznámější bylo v tomto směru jeho vystoupení na druhém sjezdu československých historiků, který se konal v říjnu 1947 v Praze.¹⁴³ Důrazně v něm varoval před tím, co se záhy mělo stát normou, aby historik opustil svoji doposud obvyklou snahu založit svoje bádání na pramenech a jejich kritickém zhodnocení. Jeho varování však neuspěla. S přibývajícimi léty byla v českém dějepiscevtví tato metoda stále více upozadována a zvykem, vlastně jakousi zvláštní, ovšem zápornou tradicí, se stala interpretace názorů činěná téměř výhradně podle dostupné literatury. Cézura v české historiografické produkci způsobená druhou světovou válkou a poválečný požadavek rychle zaplnit informační vakuum tuto skutečnost jen podtrhly. Přívlastek dostupné, užitý ve spojení s literaturou, by bylo nutné dvakrát podtrhnout. Po únoru 1948 totiž výrazně poklesla možnost studovat historickou produkci ze západních zemí, informace se stále více stávaly jednostrannou východní, především sovětskou záležitostí.¹⁴⁴

Ona „dostupnost“, či přesněji vyjádřeno ne-dostupnost literatury, se staly hlavním kamenem úrazu nové etapy českých historicko-rusistických studií. Několik prvních poválečných let bylo obdobím, ve kterém bylo nutné se soustředit na jiné hodnoty, než vyhledávání, získávání a studium nové literatury. Jenomže to, co následovalo po událostech v únoru 1948, zcela devastovalo pro česká historická rusistická bádání v meziválečném období obvyklý komplexní přístup. Navíc se jako všudypřítomná záhy ukázala být sovětská cenzura. Jak tvrdě dokázala zasáhnout do české interpretace ruské minulosti, osobně zažil i Josef Macůrek. Negativně postavená recenze ruského historika Milera publikovaná nejprve v ústředním časopisu ruských historiků *Voprosy istorii*¹⁴⁵ a poté v českém překladu v *Tvorbě* na jeho *Dějepisectví evropského východu* pro něj znamenala výrazné zúžení dalších publikačních možností.¹⁴⁶ Macůrek se sice novým zpolitizovaným podmínkám tvorby přizpůsobil, navždy však byly ztraceny jeho nepochybně inovativní práce, jako byl připravovaný druhý díl *Dějepisectví evropského východu – Úvod do slovanských dějin*. Maců-

142 Jan SLAVÍK, *Co jsem viděl v Sovětském Rusku*, Praha: Nákladem Svazu národního osvobození 1926; Idem, *Po druhé v sovětském Rusku*, Praha: Nákladem Svazu národního osvobození 1927; Idem, *Po třetí v sovětském Rusku*, Praha: Nákladem Svazu národního osvobození 1932.

143 Srov. Antonín KOSTLÁN, *Druhý sjezd československých historiků (5.–11. října 1947) a jeho místo ve vývoji československého dějepiscevtví v letech 1935–1948*, Praha: Archiv AV ČR 1993, s. 258–263.

144 Srov. Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945–1989*, Praha: Karolinum 1999, s. 12–36.

145 I. MILLER, *Istoriografija vostočnoj Jevropy v osvěšení I. Macureka*, *Voprosy istorii* 3, 1948, č. 11, s. 118–123.

146 Idem, *Křivé zrcadlo. Dějepiscevtví evropského východu v osvětlení J. Macůrka*, *Tvorba* 18, 1949, č. 5, s. 107–109.

rek totiž již v prvním dílu věnoval značnou pozornost dosavadním náhledům na Rusko, geopolitickou otázku, vymezení pojmů, jejich proměnám atd. Druhý díl měl být v tomto směru ještě preciznější a dále dovedený.¹⁴⁷

O udržení tradice českých meziválečných kriticky historických rusistických prací se v poválečné době přece jen pokusilo několik autorů. Šlo jim o to ukázat kritický pohled na celou ruskou a sovětskou minulost, varovat před zamlčováním faktů a v jeho rámci upozornit na nebezpečí, které plyne z ruského (sovětského) imperiálního vědomí a jeho uplatňování v politické praxi. I když v čele tohoto proudu stál Jan Slavík,¹⁴⁸ nelze pominout práce jiných autorů včetně literárního historika Václava Černého (1905–1987). Jeho dílo *Vývoj a zločiny panslavismu* nejen rozvinulo tradici českých skutečně kriticky stavěných historicko-rusistických prací, ale i je obohacovaly svým interdisciplinárním přístupem. Práce, kterou lze bez rozpaků začlenit do linie pozitivních tradic českých historických rusistických bádání obsahovala literárně vědný i sociologický rozměr, věnovala se idejím i ideologiím, varovala před jejich jednostranným obhajováním či interpretováním.¹⁴⁹

Česká historická rusistika po únoru 1948

Tematicky i metodologicky průkopnickou a současně i normativní prací z pohledu marxistické metodologie se do dalšího období mělo stát dílo Zdeňka Nejedlého (1878–1962) *Dějiny Sovětského svazu: (1917–1975)*.¹⁵⁰ První vydání tohoto pamfletu vyšlo v roce 1948 pod názvem *30 let Sovětského svazu*.¹⁵¹ Jednalo se o propagandistickou knihu, která byla v dalších vydáních doplněna a rozšířena. Nikoli však vědeckým, ale ideologickým způsobem. Z původních 247 stran se tak rozrostla na 435. Nejedlý při jejím koncipování postupoval stejně jako při tvorbě knihy o Lenínovi. Prameny a primární literaturu ponechal stranou, soustředil se téměř výhradně

147 J. MACŮREK, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, s. 91–93.

148 Jan SLAVÍK, *Národnostní politika v SSSR. V. I. Lenin a J. V. Stalin o národnostní otázce*, Praha: Tiskem a nákladem České grafické unie 1945. Jednalo se o rozšířenou verzi studie z roku 1937 – Idem, *Národnostní politika v SSSR. V. I. Lenin a J. V. Stalin o národnostní otázce*, Praha: Československá grafická Unie 1937.

149 Václav ČERNÝ, *Vývoj a zločiny panslavismu*, Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 1995.

150 Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny Sovětského svazu: (1917–1947)*, Praha: Orbis 1950.

151 Zdeněk NEJEDLÝ, *30 let Sovětského svazu*, Praha: Orbis 1948.

na citáty z děl Vladimíra Iljiče Lenina (1870–1924) a Josefa Vissarionoviče Stalina (1878–1953) chápané jako odkazy učitelů, kteří se náležitě správně ke všemu vyjadřovali.

Nejedlého kniha se stala v celé české historiografii názornou ukázkou skutečnosti, že události v únoru 1948 nasměrovaly česká historicko-rusistická bádání zcela jiným směrem, než bylo objektivní na kritickém zhodnocení pramenů a literatury činěné poznání. Dominující marxisticko-leninská ideologie stejně jako od 20. let 20. století v sovětském Rusku a Sovětském svazu nadřadila stranickost nad objektivismus a tím zredukovala nejen výběr rusistických témat, ale i, a to především, metodologii jejich zpracování. Ve formě se stalo vyslovenou nutností pro každou práci, jež měla být publikována, použít nějaké citáty z děl tzv. klasiků marxismu-leninismu, tedy Marxe, Engelse, Lenina a Stalina, případně dalších ve své době oficiální doktrínou schválených osobností.¹⁵²

Takto někdy činěná „úlitba bohům“ ovšem pomohla k publikování i některým zajímavým ve své podstatě marxistické tematice ne zcela konvenující statím. S patřičnou mírou kriticismu můžeme proto i z této doby některé závěry považovat za zajímavé a lze z nich do jisté míry i v současnosti čerpat.¹⁵³ Určitě to ovšem neplatí o překladech stalinismu poplatných rádobě vědeckých prací sovětské historiografie. Příkladem byly sovětské „vzorové“ obrazy ruských a sovětských dějin, jež zpracoval kolektiv autorů pod vedením Anny Michajlovny Pankratové (1887–1952).¹⁵⁴ O názorech A. M. Pankratovové svědčí i její práce, která byla rovněž přeložena do češtiny a jež apriorně na vybraných a jednostranně interpretovaných diplomatických vztazích prokazovala mírumilovnost Sovětského svazu a egoismus a protisovětské zaměření všeho západního.¹⁵⁵

Prioritou mezi zpracovávanými historicko-rusistickými tématy se staly tzv. pozitivní zkušenosti sovětského prostředí. Na prvním místě se jednalo o samotné

152 Srov. Bohumil JIROUŠEK, *Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie. Diskurs a možnosti výzkumu jeho proměn*, in: Bohumil Jiroušek a kol., *Proměny diskursu české marxistické historiografie. (Kapitoly z historiografie 20. století)*, České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích 2008, s. 9–26.

153 Srov. Lenka VLČKOVÁ KRYČEROVÁ, *Proměny českého pohledu na Rusko. Příklad Zdeňka Sládka*, in: Helena Ulbrechtová a kol., *Ruské imperiální myšlení v historii, literatuře a umění. Tradice a transformace*, Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., 2015, s. 149–163.

154 Anna Michajlovna PANKRATOVA (ed.), *Dějiny SSSR od nejstarších dob do konce 17. století*, Praha: Státní nakladatelství pedagogické literatury 1953; Idem, *Dějiny SSSR v 18. a 19. století*, Praha: Státní nakladatelství pedagogické literatury 1953; Idem, *Dějiny SSSR ve 20. století*, Praha: Státní nakladatelství pedagogické literatury 1954.

155 Eadem, *Dějiny pronášejí soud*, Praha: Svoboda 1946.

revoluční události prvních dvou desetiletí 20. století. Pojímány byly v dobovém sovětském diskursu jako výsledek apriorního směřování elity ruské dělnické a stranické skupiny, tedy především bolševiků k tomu, co se v dobové dikci označovalo jako zážné zítřky. Výjimkou opět nebyly překlady sovětských publikací. Kontinuita ruských a sovětských dějin, pokud se do ní nenaroubovalo něco z ruského revolučního hnutí, byla diskvalifikována a vše, co se odehrávalo v minulosti mimo tento rámec, interpretováno jako reakční a tudíž k poznání nejen nevhodné, ale i neužitečné. Vznikla tím klasifikace nepotřebných témat, která nebyla zahrnuta do projektů dobově označovaných jako plán základního výzkumu. Co nebylo předem do něj zahrnuto, nemohlo ani spatřit světlo světa. Tím se z témat českých historických rusistických bádání vytratily celé velké okruhy. Zejména byla postižena témata z církevních ale i kulturních dějin. Neměla sice z meziválečného období mimořádně rozvinutou tradici, existovala však a byla i autory syntetických prací vnímána jako nezbytná komponenta k celostnímu poznání a snad i pochopení ruské a dokonce i sovětské minulosti. Odkázat bychom mohli na tvorbu zmíněných autorů, jako byli Jan Slavík, Josef Macůrek nebo Josef Šusta.

Od počátku 50. let 20. století se stalo mimořádně aktuálním tématem padesáté výročí první ruské revoluce odehrávající se v letech 1905–1907. I v tomto směru se nejprve staly vzorem překlady sovětských autorů. Již v roce 1952 byla zveřejněna česká podoba práce zmíněné sovětské historičky Anny Michajlovny Pankratové *První ruská revoluce v letech 1905–1907*.¹⁵⁶ O tři roky později byla doprovázena publikací „nejpovolanějšího“, Josefa Vissarionoviče Stalina.¹⁵⁷ Stalo se tak ovšem jen několik měsíců před jednáním XX. sjezdu KSSS (14.–26. února 1956), na němž tehdejší první tajemník Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu Nikita Sergejevič Chruščov (1894–1964) vystoupil s kritickým referátem vůči Stalinovu kultu osobnosti.¹⁵⁸ Stalinovy práce záhy začaly z knihoven mizet, o nějakém novém překladu jeho práce se již ani nemohlo uvažovat. Do oslavného prezentování ruské revoluce 1905–1907 se ovšem zapojili čeští historici. Příkladem byly práce pracovníků Historického ústavu Oldřišky Kodedové (1917–?) nebo Jurije Křížka (1919–2015), který se později více zaměřil na ruské revoluční

156 Eadem, *První ruská revoluce v letech 1905–1907*, Praha: Rovnost 1952.

157 Iosif Vissarionovič STALIN, *Revoluce 1905 v Rusku*, Praha: Státní nakladatelství pedagogické literatury 1955.

158 Srov. Václav VEBER, *Nikita na trůně. Chruščov v čele SSSR v letech 1953–1964*, Praha – Kroměříž: Triton 2014, s. 64–68.

hnutí v roce 1917, na roli československých legionářů a na odraz ruského revolučního hnutí v československém prostředí.¹⁵⁹

Druhou významnou tematickou linií českých, resp. československých historicko-rusistických studií se v padesátých letech 20. století stalo sledování česko (československo) – ruských (sovětských) vztahů, definování jejich geneze, vývoje a současného stavu. I v tomto případě bylo u ortodoxních marxistů přání otcem myšlenky. Někteří zašli tak daleko, že nejen účelově vybírali prameny, ale dokonce si i některé vymýšleli či bezostyšně popisovali to, co v nich ani nebylo. Jedním z takto postupujících „historiků“ byl Čestmír Amort (1922–2013). Jeho kniha *Ruská vojska u nás v letech 1798–1800* vydaná roku 1954,¹⁶⁰ jako by završující Amortův „výzkum“ česko-ruských vztahů na přelomu 18. a 19. století,¹⁶¹ toho byla názorným příkladem. Jisté pozitivum lze spatřovat v tématu. I Amort, jemuž byla vlastní především sovětská historie,¹⁶² a který je známý ze 70. let soustředěním na československo-sovětské vztahy,¹⁶³ sledoval starší minulost. Respektoval tím trend pražské historické školy reprezentované již zmíněným ruským emigrantem Antoniem Vasiljevičem Florovským studující mj. česko-ruské vztahy v rovině hospodářské¹⁶⁴ i kulturní.¹⁶⁵ Tímto směrem se ubíralo několik Florovského žáků. Nejznámějším se patrně stal Milan Švankmajer, jehož kniha *Čechy na sklonku napoleonských válek*.

-
- 159 Jurij KRÍŽEK, *Bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebylo Československa. Boj české a slovenské dělnické třídy za svobodu v letech 1917–1920*, Praha: Rovnost 1951; Idem, *Říjnová revoluce a česká společnost*, Praha: Academia 1967; Idem, *T. G. Masaryk a česká politika: Politické vystoupení českých realistů v letech 1887–1893*, Praha: Státní nakladatelství pedagogické literatury 1959.
- 160 Čestmír AMORT, *Ruská vojska u nás v letech 1798–1800. Příspěvek k dějinám česko-ruského a slovensko-ruského přátelství*, Praha: Naše vojsko 1954; Idem, *Dopisy Michaila I. Kutuzova v československých archívech*, Brno: Rudé právo 1954.
- 161 Idem, *Ruští vojáci na Hořovicku v letech 1799–1800. Příspěvek k dějinám přátelství našeho lidu k lidu ruskému*, Hořovice: ONV 1954.
- 162 Idem, *Na pomoc československému lidu. Dokumenty o čs.-sovětském přátelství z let 1938–1945*, Praha: ČSAV 1960; Idem, *KSSS a náš národní odboj: Příspěvek k historii bratrské pomoci Komunistické strany Sovětského svazu národně osvobozeneckému boji československého lidu*, Praha: ČSAV 1961.
- 163 Idem, *Velká víra a naděje: Dokumenty o vztazích československého lidu k národům SSSR v letech 1917–1945*, Praha: SPN 1970; Idem, *Mezinárodní ohlas Velké říjnové socialistické revoluce*, Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost 1977.
- 164 Antonij Vasiljevič FLOROVSKIJ, *České sukno na východoevropském trhu v XVI. až XVIII. věku*, Praha: Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce 1947; Idem, *Česko-ruské obchodní styky v minulosti: X – XVIII. století*, Praha Státní pedagogické nakladatelství 1954.
- 165 Idem, *Češskaja biblija v istorii russkoj kulturnoj pismennosti: (Fr. Skorina i prodolžateli jeho děla)*, Praha: A. Wiesner 1946; Idem, *Russkije v Marianskich Laznjach: kulturno-istoričeskije stranki*, Praga: Chutor 1947.

1810–1815, která však mohla být dopracována a vydána až ve zcela jiných kulturně politických podmínkách, než jaké skýtala 50. léta 20. století, byla v protikladu k Amortovým pracím ukázkou skutečné historické práce založené na dostupných archivních pramenech. Jak však bylo pro tuto dobu příznačné, pouze československé provenience. I ve fázi dominance marxistického dějepisectví byla dostupnost archiválií deponovaných v sovětských archivech minimální.¹⁶⁶

V 50. letech 20. století se zrodila nová forma institucionalizace české vědy. Jako její vrcholná organizace se rozhodnutím Ústředního výboru Komunistické strany Československa z října 1952 stala Československá akademie věd. Oproti starším podobám české akademie, jejichž geneze se vine až do 18. století, se jednalo o soustavu oborově specializovaným ústavů zaměřených mj. na dějiny. Historicko-rusistická studia byla soustředěna ve Slovanském ústavu, který však vzniknul výrazněji dříve. Již roku 1921, a to ze zákona. Tedy, byl zřízen státem. K 1. lednu 1953 se stal součástí ČSAV. Organizační struktura ČSAV se v dalších letech proměňovala. Na sklonku roku 1963 byl Slovanský ústav ČSAV zrušen. Jeho historické oddělení se stalo součástí nově ustaveného Ústavu dějin evropských socialistických zemí ČSAV. Souběžně však od počátku 50. let existoval Československo-sovětský institut, pracoviště, které se mělo soustředit na aplikování sovětských zkušeností do československého prostředí. I v něm existovalo historické oddělení. Genezí a proměnami těchto institucí, stejně jako jejich odborným profilem včetně historicko-rusistických bádání, se zevrubně zabývala Lenka Vlčková Kryčerová. Zájemce o tuto problematiku proto odkazujeme na práce této autorky.¹⁶⁷ V naší studii na existenci těchto institucí upozorňujeme jen proto, že z hlediska historicko-rusistických studií v českém prostředí této doby se jednalo o paralelu ke katedrám dějin SSSR a východní Evropy, které v téže době vznikaly jako specializovaná vysokoškolská pracoviště zaměřená na dějiny východní Evropy. Jejimi členy se stávali především příslušníci mladé badatelské generace, kteří především v 60. letech 20. století a někteří pak znovu po sametové revoluci profilovali česká historicko-rusistická studia.¹⁶⁸

V prvních hodnoceních etapy českých historicko-rusistických bádání tvořené léty 1948–1989 po politických změnách v Československu po roce 1989 zazní-

166 Milan ŠVANKMAJER, *Čechy na sklonku napoleonských válek. 1810–1815*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2004.

167 Lenka VLČKOVÁ KRYČEROVÁ, *Studium dějin Ruska a SSSR v Československé akademii věd 1950–1969*, *Československo-sovětský institut a Ústav dějin evropských socialistických zemí*, Slovanský přehled 101, 2015, č. 2, s. 319–355.

168 Srov. Miroslav ŠESTÁK, *Východoevropská studia v České republice 1989–1999 (Stav a perspektivy)*, Slovanský přehled 86, 2000, s. 4, s. 505–512.

vala globální apriorně negativní vyjádření. Bylo by však nehistorické, kdybychom dnes, s dalším odstupem času tak jednoznačně činili. Nelze šmahem hodit všechny v této době vzniklé práce do jednoho koše a tvrdit, že v nich nebylo nic pozitivního. Právě ve statích ze starších ruských dějin bylo totiž možné svobodněji vyjadřovat stanoviska a z dnešního pohledu dokonce i skutečně bádát. Platilo to především pro starší a nejstarší dějinné období.¹⁶⁹ Přístup k pramenům však byl značně omezený, a tak se v lepším případě rozvíjelo to, co platilo pro podstatnou část české historické rusistiky krátce po druhé světové válce. Interpretace byla možná na základě dostupné literatury. Její komparace s tvorbou vznikající v zemích ležících směrem na západ byla po únoru 1948 téměř nemožná, inspirace jejich metodologií vysloveně zakázána.

Stranicky a státně požadované napodobování sovětských vzorů vedlo ke zjednodušení a do značné míry i k redukci studia ruské minulosti. Diskurzivně se tato skutečnost dokonce projevila ve zjednodušení dichotomie ruských termínů Rus – Rossija do jednoho ne zcela adekvátního vyjádření – Rusko. Vlivem ideologického zjednodušování se pak potřebné a západně od našich hranic rozvíjené uvažování o kulturně civilizační proměnlivosti celého východoevropského prostoru, které mělo v českém prostředí z meziválečného období svoji tradici, nedostalo na pořad dne. Vše bylo „ruské“, neboť právě z ruského vzešel sovětský státní celek a sovětský člověk jako údajné optimální kategorie budovaného komunistického / socialistického společenského uspořádání.

Tvorba v 60. letech 20. století

Zvláštní kapitolu tradice české a československé historické rusistiky vytvořilo krátké období druhé poloviny šedesátých let 20. století. Částečné uvolnění sovětské politické doktríny se projevilo u části historiků snahou kriticky zhodnotit a do jisté míry i přehodnotit svoje dřívější stanoviska a soudy. V rámci historicko-rusistického zaměření bychom měli jmenovat takové osobnosti, jako byli Vladimír Hostička (1929–2006), František Janáček (1930–1995), Vladislav Moulis (1931–2006), Jiří Muška (*1930), Michal Reiman (*1931), Zdeněk Sládek (1926–2003), Milan

169 Lubomír E. HAVLÍK, *Slovanské státní útvary raného středověku: politické postavení, společenská a vládní organizace státních útvarů ve východní, střední a jihovýchodní Evropě od 8. do 11. století*, Praha: Academia 1987; Idem, *Kronika o Velké Moravě*, Brno: Blok 1987¹, Brno: Jota 1992², Brno: Jota 2013³.

Švankmajer (1928–2003) a Jaroslav Vávra (1914–1990). Z jejich obsáhlé produkce, která si zasluhuje samostatné zpracování,¹⁷⁰ zmiňme alespoň knihu Michaila Reimana o ruském revolučním dění v roce 1917¹⁷¹ a kolektivní monografii *Dějiny Ruska*. Ty vyšly jako první díl dvoudílné práce autorského kolektivu vedeného Milanem Švankmajerem. *Dějiny Svazu sovětských socialistických republik*.¹⁷² Normalizace se zasadila nejen o jejich stažení z knihoven, ale i zakázala zveřejnění již připravených dalších zajímavých a hodnotných prací. Typický byl např. osud Švankmajerovy knihy o carevně Kateřině II. Alexejevně (1762–1796), která sice v roce 1970 vyšla, ale během několika dní byla stažena z prodeje a určena ke zničení ve stoupě.¹⁷³ Veřejnost neměla mít možnost se seznámit ani s pracemi typu knihy Jana Moravce (*1924) *Spor o revoluci*.¹⁷⁴ Ta se sice snažila za každou cenu verifikovat platnost marxisticko-leninských doktrín pro obraz ruské revoluce 1917, ale současně ukazovala na nejednotnost názorů bolševiků, na jejich nedostatečnou připravenost na radikální změny, v podstatě tedy nahodilé konání a zejména na střet koncepcí Vladimíra Iljiče Lenina, Lva Davidoviče Trockého a Josefa Vissarionoviče Stalina. Zatímco Lenin se zasazoval o koncept světové revoluce, Trockij hájil teorii permanentní revoluce a Stalin model budování socialismu v jedné zemi. Takový, téměř názorový pluralismus, byl pro normalizační ideology něčím nemyslitelným.

V souvislosti nejen s právě uvedenými jmény si připomeňme, že období krátce po druhé světové válce se stalo dobou, ve které se nejen v českých (československých) historicko-rusistických bádáních rodila zcela nová generace. Druhá světová válka uzavřením českých vysokých škol a nacistickou perzekucí vůči české inteligenci způsobila nenahraditelnou cézuru, jejímž důsledkem byla mj. ztráta přirozené generační obměny v pedagogické i vědecké práci. Formující se generace snáze podléhala iluzím lepší budoucnosti včetně možnosti vybudovat spravedlivou válkami již nedotčenou budoucnost. Kritické jádro, které se ovšem uvnitř jí rovněž konstituovalo, bylo záhy po únorových událostech roku 1948 tvrdě postiženo, stejně jako byla

170 Lenka VLČKOVÁ KRYČEROVÁ, *Česká rusistika v letech 1948–1968. Možnosti zpracování ruských a sovětských dějin*, in: Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka – Anna Zelenková, *Aktuální problémy současné slavistiky : (jazyk – literatura – kultura – politika)*, Brno: Masarykova univerzita 2015. s. 469–478.

171 Michal REIMAN, *Ruská revoluce 23. únor – 25. říjen 1917*, Praha: Naše vojsko 1967¹, Praha: Naše vojsko 1991².

172 Milan ŠVANKMAJER a kol., *Dějiny Svazu sovětských socialistických republik. Přehled politického vývoje společnosti 1. Dějiny Ruska*, Praha: Academia 1967.

173 Milan ŠVANKMAJER, *Kateřina II.*, Praha: Svoboda 1970. V upravené podobě pod názvem *Kateřina II.: lesk a bída impéria* pak vyšla ve druhém vydání v roce 2001 (Praha: Lidové noviny).

174 Jan MORAVEC, *Spor o revoluci*, Praha: Mladá fronta 1967.

zdecimována kriticky uvažující starší generace učitelů a badatelů. Většina z nich musela svoji práci přerušit či zcela ukončit (Jan Slavík), jiní za cenu inscenované loajality směli v oboru přežívat. Pokud se však ve svém pedagogickém nebo jinak odborném působení pokusili odchýlit od stanovených dogmat, byli i oni tvrdě postihováni. V souvislosti se 60. léty 20. století tuto skutečnost připomínáme proto, že osudy těchto osobností se staly inspirací pro kriticky uvažující, ovšem zpočátku k marxismu se loajálně stavějící historiky ruských dějin. Takto se svým přístupem k ruským dějinám v 50. letech 20. století profilovala nastupující mladá generace školená většími osobnostmi meziválečného období. Na pražské filozofické fakultě to byli i někteří ruští emigranti, v Brně pak Josef Macůrek. K odklonu od marxistického dogmatismu neměli daleko. Bylo „jen“ potřeba životních zkušeností a poznání způsobu, jakým totalitní politický systém zasahoval proti těm, jež neměl v oblibě.¹⁷⁵ Formování tradice 60. let 20. století nebylo pouze záležitostí roku 1968. Již jsme ostatně viděli, že některé kriticky hodnotící historicko-rusistické práce vyšly v roce 1967, jejich příprava a zpracování jistě nebyla záležitostí několika týdnů či měsíců. Nicméně byl to především rok 1968, který měl rozhodující vliv na myšlení generace československých intelektuálů podrobujících se ve druhé polovině 40. let a v 50. letech 20. století iluzi z pozitiv, které přinesly politické změny v únoru 1948.¹⁷⁶

70. a 80. léta 20. století

Obsahem stávající studie je pojednání o tradicích českého zpracování starších dějin východoevropského, především carského pravoslavně ruského prostoru. 70. a 80. léta měla v jejich rámci specifické postavení. Byla zahájena normalizační dobou, která pro objektivní práci ve společenských vědách rozhodně nebyla příznivá. Řada osobností musela opustit dřívější badatelská místa, metodologie i tematika byly sevřeny pevnými ideologickými rámci. Nelze však ji zcela pominout. Především je nutné zmínit historiky, kteří v 80. letech 20. století položili základy, na něž mohl ve své linii stavět jeden z proudů bádání po roce 1989. Učinit tak musíme zejména s ohledem na tematická zpracování. Zjednodušený pohled opět svádí k hodnocení normalizačního období jako celku. Ve skutečnosti však v něm existují dvě do značné míry odlišné etapy. Zatímco první desetiletí, tedy 70. léta 20. století, byla naplněna sovětským dirigismem a snahou československých normalizátorů napodobit sovětské vzory za každou cenu, příkladem byla nová syntetické zpracování ruských a sovětských dějin,

175 Srov. Radomír VLČEK, *Josef Macůrek*, Praha: SSČ AV ČR, v. v. i., 2016.

176 Srov. J. HANZAL, *Cesty české historiografie 1945–1989*, s. 149–162.

keré v roce 1977 dokončil a vydal kolektiv autorů pod vedením Karla Hermana (1921–?), 80. léta vytvořila prostor alespoň pro nová témata. Jistě to byl vliv politického dění v Sovětském svazu a širší mezinárodní politiky, která po podepsání Helsinského protokolu v polovině 70. let po odeznění několikaletého stereotypu umožňovala nehledět tolik striktně na vzory. Ostatně polské události na sklonku roku 1981 byly důkazem, že komunistický dirigismus vlastní 50. letům 20. století již nemůže v této době obstát, dokonce je s to vyvolat kontraproduktivní reakce. Ostatně i v Sovětském svazu se rozběhly diskuse, které alespoň v historiografické rovině předznamenaly nástup éry Michaila Sergejeviče Gorbačova (*1931) v polovině 80. let 20. století.

Výběr témat, který učinila nastupující generace historických rusistů, byl tedy ve srovnání s předchozí dobou výrazně volnější. To se pozitivně projevilo v kontinuitě témat vybíraných i po roce 1989, kdy se ještě výrazněji objevila taková, která by v předchozích desetiletích byla nemyslitelná. Šlo např. o reálné zhodnocení mezinárodního postavení Ruska, vztah ruského státu k církvi či některé filozoficko-ideologické a historiografické problémy. Začali s nimi pracovat osobnosti, které se pak výrazně profilovaly v 90. letech: Dana Picková (*1954) z Prahy, Jitka Komendová (*1976) z Olomouce, Pavel Boček (*1955) a Jiří Procházka (*1951) z Brna a Michal Těra (*1976) z Pardubic.¹⁷⁷

Z monografických zpracování zmiňme zejména práci Dany Pickové *Poselství carských a císařských kurýrů* zahrnující 15. – 17. století¹⁷⁸ a práce téže autorky o diplomatických vztazích Rurikovců s jinými zeměmi.¹⁷⁹ Z jejich analytických studií pak např. z tematického hlediska ojedinělou studií o druhém životě významné osobnosti.¹⁸⁰ Jitka Komendová¹⁸¹ a Michal Těra,¹⁸² především literární historici, se

177 Miroslav ŠESTÁK – Radomír VLČEK, *East European Studies*, in: Czech historiography in the 1990. To Professor Jaroslav Mezník, a gentleman and outstanding historian. *Historica* 7–8 (2000–2001), s. 204–207.

178 Srov. Dana PICKOVÁ, *Poselství carských a císařských kurýrů*. Řezno – Praha – Vídeň – Moskva. 15. – 17. století, Praha: Česká koordinační rada Společnosti přátel národů východu 2000.

179 Srov. Dana PICKOVÁ, *Anglo-ruské vztahy ve druhé polovině 16. století*, Praha: Univerzita Karlova 1992; Idem, *Habsburkové a Rurikovi na prahu novověku: příspěvek k dějinám rusko-habsburských vztahů na přelomu 15. a 16. století*, Praha: Karolinum 2002.

180 Dana PICKOVÁ, *K „druhému životu“ Alexandra Něvského*, *Slovanský přehled* 100, 2014, č. 1, s. 9–34.

181 Jitka KOMENDOVÁ, *Středověká Rus a vnější svět: obraz cizích kultur v písemnictví Rusi 11. – 14. století*, Olomouc: Monse 2005; Idem, *Světec a šaman. Kulturní kontexty ruské středověké legendy*, Praha: Argo 2011.

182 Michal TĚRA, *Perun – bůh bromovládce: sonda do slovanského archaického náboženství*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2009.

rovněž zasloužili o významné ediční počiny.¹⁸³ Pavel Boček k tomu přispěl edicí cestopisu významné osobnosti Georga Tectandra (1581–1614),¹⁸⁴ která ve vazbě s jeho monografií věnovanou vztahu státní a církevní moci na přelomu 15. a 16. století¹⁸⁵ a četnými studii definujícími postavení státu, církve, ruského panovníka a představitele ruské pravoslavné církve tvoří specifický celek bádání zaměřeného na politickou rovinu s přesahy do celé široké kulturně civilizační sféry.¹⁸⁶

Tradice bádání po listopadu 1989

Sametová revoluce v listopadu 1989 a následné politické změny v Československu výrazně zasáhly do organizace české vědy. V oblasti historicko-rusistických bádání se změny projevíly výrazněji, než v jiných historických oborech. Nebyla to pouze proklamovaná snaha o ideovou očistu, která vedla k rušení celých historicko-rusistických pracovišť.¹⁸⁷ Šlo o obecně evropský trend, který reagoval na skutečnost konce

183 *Vyprávění o minulých letech: Nestorův letopis ruský: nejstarší staroruská kronika*, Michal Těra (ed.), Červený Kostelec: Pavel Mervart 2014; *Svatí a bříšníci. Staroruská literatura 11.–12. století*, Michal Těra (ed.), Červený Kostelec: Pavel Mervart 2015; *Haličsko-volyňský letopis*, Jitka Komendová (ed.), Praha: Argo 2010.

184 *Dobrodružná cesta přes Rusko do Persie v letech 1602–1604*. Olomouc: Refugium Velehrad – Roma 2014.

185 Pavel BOČEK, *Stát a církev v Rusku na přelomu XV. a XVI. století*, Brno: Masarykova univerzita 1995.

186 Např. Idem, *Rus na cestě k ruskému pravoslaví*, *Studia historica brunensia* 58, 2011, č. 1, s. 3–9; Idem, *K počátkům morální a politické obrody ruských knížectví ve XIII. století*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. *Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis* C 42, 1995, Brno, Masarykova univerzita, s. 13–24; Idem, *Kyjevský metropolita vši Rusi v první polovině XIV. století*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. *Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis* C 48, 2000, Brno, Masarykova univerzita, s. 133–158; Idem, *Mírotvorné působení ruské církve ve 14. století*, in: *Studia historica brunensia* 60, 2013, č. 1–2, s. 93–100; Idem, *K otázce byzantského dědictví ve východní Evropě ve 14. a 15. století*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. *Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis* C 55, 2008, Brno, Masarykova univerzita, s. 5–19; Idem, *K podobě ruského panovnického titulu na přelomu XV. a XVI. století*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. *Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis* C 48, 2001, Brno, Masarykova univerzita, s. 99–117.

187 V polovině roku 1993 byl zrušen Ústav dějin střední a východní Evropy ČSAV. Krátce před tím zanikla v Brně na Masarykově univerzitě katedra specializovaná na dějiny východní Evropy, následovalo i zrušení východoevropského semináře na filozofické fakultě Karlovy univerzity. Srov. Václav VEBER, *O studiu ruských dějin v České republice – zrušení Semináře východoevropských dějin na Filozofické fakultě v Praze*, *Slovanský přehled* 87, 2001, č. 1, s. 69–70.

bipolárního mocenského rozdělení světa souvisejícího se změnami ve východoevropském prostoru, především rozpadem Svazu sovětských socialistických republik a konstituováním Ruské federace. Nesl s sebou pokles zájmu o historicko-rusistická témata dříve násobený politickými okolnostmi a obavami z nebezpečí plynoucího z ruského (sovětského) prostředí. Ve společnosti zájem o ně přetrval, rovnoměrněji se však rozložil na celý historický „příběh“, aby vyžadoval zřetelnější srovnání s českým i obecněji širším dějinným procesem. To však s sebou neslo posuzování východoevropského dění hodnotami vlastními pro střední a západní Evropu. Poznání se opět často propadalo do jednoznačných konstatování, nyní již ovšem zbavených centrálně určených nutných hodnocení.

Samotné rušení specializovaných pracovišť na východoevropské dějiny nemělo na další vývoj a profilaci českých historicko-rusistických studií tak fatální dopady, jako to, že se historičtí rusisté s nastalými změnami, novou společenskou poptávkou a nutným vlastním přístupem vzdáleným apriorním představám nedokázali rychle vyrovnat. Dvoukolová diskuse na téma *Rusko, Sovětský svaz a my*, která se uskutečnila na konci března a na začátku dubna roku 1990 v tehdy obnoveném Ústavu dějin východní Evropy ČSAV, sice ukázala aktuální úkoly, které před českou (tehdy ještě v kontextu československé) historickou rusistikou stojí, ale v nastalém období po roce 1993 se z nich stala v podstatě individuální záležitost. Historičtí rusisté dodnes působí téměř na každé české vysoké škole, kde se vyučuje historie, každý z nich však odborně zpracovává jen jedno téma, které si kdysi vytknul, nebo které se mu nyní jeví jako zajímavé. Neexistuje výraznější propojení, jež by vedlo k diskusím, úvahám o nových směrech, metodologických tematických vlivech. Na konci 90. let 20. století se pokusila skupina historických rusistů soustředěných kolem časopisu *Slovanský přehled* označující se za pražskou, resp. pražsko-brněnskou skupinu historiků – rusistů otevřít nové široké diskuse o otázkách tematiky i metodologie.¹⁸⁸ Záměr však našel velmi malou odezvu. Signalizoval, že česká historicko-rusistická bádání se po zrušení specializovaných pracovišť mimořádně individualizovala.¹⁸⁹ Přesto, nebo spíše právě proto, že na přelomu 20. a 21. století aktivovala činnost od roku 1992 existující Společnosti pro výzkum východní a střední Evropy.¹⁹⁰ Společnost připravila několik zajímavých diskusních setkání ve formě semi-

188 Srov. *Kontinuita ruských dějin. (Teze pražské skupiny historiků – rusistů)*, *Slovanský přehled* 85, 1999, č. 4, s. 537–540.

189 Srov. Michal REIMAN, *Na okraj pražsko-brněnských tezí*, *Slovanský přehled* 86, 2000, č. 3, s. 375–379.

190 Srov. Lukáš BABKA, *Výroční zasedání Společnosti pro výzkum východní a střední Evropy v ČR a III. Seminář východoevropských dějin*, *Slovanský přehled* 88, 2002, č. 3, s. 437.

nářů východoevropských dějin, stala se asociovaným členem ICCEES – International Council For Central and East European Studies¹⁹¹ a začala připravovat vydávání publikací. V polovině prvního desetiletí 21. století však její aktivita ustala.¹⁹² Souviselo to především se skutečností odchodu generace tzv. osmašedesátníků, kteří byli přesvědčeni o smysluplnosti kolektivní práce, vzájemné výměny zkušeností, názorů a kritických stanovisek. Členy společnosti však byli i představitelé střední a mladší generace. A tak se o revitalizaci činnosti pokusila o deset let později skupina historických rusistů prostřednictvím Výzkumného centra dějin východní Evropy, které našlo organizační oporu v Historickém ústavu AV ČR, v. v. i.¹⁹³ Je však otázkou, zda ve stávající podobě hodnocení vědeckých výsledků, při nichž si pracovníci stále více nejen zdravě konkurují, ale i se vůči sobě často až negativně vymezují, může tato aktivita dosáhnout výraznějších výsledků. Takových, které by oživily pozitivní tradice českých historicko-rusistických bádání, kterých v uplynulých desetiletích a stoletích jistě nebylo málo.

Abychom však nekončili pesimisticky. Domnívám se, že historicko-rusistická bádání mají v českém prostředí svoji budoucnost. Svědčí o tom, podle mého názoru, to, že novou cestu mu otevřelo 21. století, především nejnovější doba, tedy jeho druhé desetiletí. Za základ nových vymezování paradigmat a pojmů týkajících se ruského a celého východoevropského prostředí lze v českém prostoru nepochybně považovat úvahy Martina Cyrila Putny (*1968). Jeho publikace *Obrazy z ruských kulturních dějin* sice v mnohém asociuje o sto let dříve vydaný překlad práce ruského liberálního historika Pavla Nikolajeviče Miljukova (1859–1943) *Obrazy z dějin ruské kultury a vzdělanosti*, ale svým obsahem zřetelně vyjadřuje pohled českého rusisty na minulost celku, který je výrazně širší, než úzce dříve sledované ruské dějiny.¹⁹⁴

Nepochybně dalším pozitivním trendem české historické rusistiky posledních deseti let je soustředění mladší a mladé generace na dějiny církve a dějiny víry. Mezi těmito pracemi vyniká kniha Hanuše Nykla (*1975) *Náboženství v ruské kultuře*,¹⁹⁵ která, ač přehledově koncipovaná, jako by navazovala na sledování staršího období východoevropských církevních dějin, kterému se systematicky a dlouhodo-

191 <http://iccees.org/>, 10. 7. 2017.

192 http://wwwold.nkp.cz/spolecnost/SVVSE_titul.htm, 10. 7. 2017.

193 <http://www.hiu.cas.cz/cs/organizacni-struktura/vyzkumne-centrum-dejin-vychodni-evropy>, 10. 7. 2017.

194 Martin C. PUTNA, *Obrazy z ruských kulturních dějin*, Praha: Vyšehrad 2014.

195 Hanuš NYKL, *Náboženství v ruské kultuře*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2013.

bě věnuje Jan Blahoslav Lásek (*1956).¹⁹⁶ Zmínit bychom v této souvislosti mohli práce duchovních, především Tomáše kardinála Špidlíka (1919–2010) a jeho žáka Richarda Václava Čemuse (*1954).¹⁹⁷ Mimořádnou aktivitu vykazuje v posledních letech Centrum Aletti v Olomouci v čele s Pavlem Ambrosem (*1955).¹⁹⁸ Jeho tvorba naznačuje snahu tvořit práce na pomezí historie, filozofie a církevních dějin. Tento přístup soustředěný především na ruské duchovní prostředí je vlastní např. Karlu Sládkovi (*1973).¹⁹⁹ Od tohoto zaměření bychom mohli postupovat směrem k vlastní filozofii. Hanuš Nykl takovým způsobem zpracoval téma slavjanofilství.²⁰⁰ V souvislosti s meziválečnou tradicí sledování slovanství společně s autorem této statě, který se od 90. let 20. století snažil mj. ukázat odlišnosti mezi slovanstvím a slavjanofilstvím, jej definoval jako specifický proud ruského myšlení v masarykovské tradici umožňující skutečný vhled do ruského myšlení 19. století. Oporu Nyklovy tvorby lze najít v některých pracích dalších historiků starší generace. Např. ve Františku Kautmanovi (1927–2016), který se dlouhodobě soustředil na politické, filozofické i širěji kulturně společenské názory osobnosti Fjodora Michajloviče Dostojevského (1821–1881).²⁰¹

Práce uvedených českých historických rusistů v posledních desetiletích vhodně doplňují (pozitivní je, že již nikoli jen suplují) překlady děl významných ruských autorů. Je to další forma, která umožňuje přiblížit problematiku ruské minulosti v její mnohovrstevnatosti a mnohooborovosti. Např. seznámení české veřejnosti s názory předního ruského historika církevních dějin Georgije Vasiljeviče Florovského (1893–1979) prostřednictvím překladu jeho stěžejní práce *Cesty ruské teologie* umožnilo významný posun v inspiraci i podstatě českých historicko-rusistických bádání zaměřených na kulturně civilizační souvislosti.²⁰² Podobně významné jsou např. překlady děl Sergeje Nikolajeviče Bulgakova (1871–1944), které

196 Jan Blahoslav LÁŠEK, *Počátky křesťanství u východních Slovanů*, Praha: Sít 1997.

197 Tomáš ŠPIDLÍK, *Ruská idea jiný pohled na člověka*, Velehrad: Křesťanská akademie Řím 1996.

198 Např. Pavel AMBROS, *Mesianismus, sofiologie a ruské náboženské myšlení 19. a 20. století*, Olomouc: Centrum Aletti Velehrad – Roma 2015.

199 Karel SLÁDEK, *Mystická teologie východoslovaných křesťanů*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2010; Idem, *Cesty k bohodivství. Spiritualita v kontextu příběhů osobností „stříbrného věku“ ruského myšlení a ruské emigrace*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2012.

200 Hanuš NYKL, *Slavjanofilství a slavjanofilské paradigma. Příspěvek ke studiu ruské filosofie 19. století*, Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., 2015.

201 František KAUTMAN, *Boje o Dostojevského*, Praha: Svět sovětů 1966; Idem, *Dostojevskij – věčný problém člověka*, Praha: Rozmluvy 1992¹, Praha: Academia 2004².

202 Georgij Vasiljevič FLOROVSKIJ, *Cesty ruské teologie*, Olomouc: Centrum Aletti Refugium 2015.

mohou sloužit i jako historický pramen.²⁰³ Do češtiny byla ovšem přeložena i zásadní práce předního ruského historika středověkých dějin Borise Nikolajeviče Florji (*1937) o církevním rozkolu²⁰⁴ a Valentina Lavrentjevče Janina (*1929) o středověkých nápisech na březové kůře.²⁰⁵

Pro moderní historiografický výzkum jsou velmi cenná pojednání o dějinách dějepisectví. I když se k ucelenému zpracování napodobujícímu dílo Josefa Macúrka *Dějepisectví evropského východu* česká historická rusistika ještě v poslední době nepropracovala, nelze nevyzdvihnout řadu analytických prací od autorů typu Václava Vebera nebo Josefa Šaura. Potěšitelné nepochybně je, že v tradici českých historických rusistických bádání se jejich tematika znovu rozšiřuje a že také metodologie při ní užívaná doznává výrazně modernizačních kroků. Opouštěna zcela není vyzkoušená tradice, ale používány jsou nové, zejména komparativní přístupy. Ty hojně využívají práce Františka Stellnera (*1966) nebo Radka Soběharta (*1978), a to i v rovině konkrétně historických studií. Dějiny Ruska a východní Evropy v nich jsou zasazovány do širokého kontextu středoevropského i západoevropského vývoje.²⁰⁶ Snad jen, s ohledem na moderní světové trendy, chybí komparace s asijským prostředím a sledování dopadů dění ve východoevropském prostoru směrem dále na východ a jihovýchod, tedy do Asie. Nicméně i přesto již dnešní bytí i na individuální bázi stavěná témata českých historických rusistů zřetelně demonstrují, že česká historická rusistika, ovšem právě v odkazu na svoji tradici, nezůstává uzavřena do vlastních rusistických témat, resp. že analýza provázaná s komparací s jiným prostředím, obvykle realizovaná jako forma případové studie, je jedním z moderních přístupů k celostnímu poznání minulosti. Takovému, které v pozitivně chápaném globalizovaném světě je potřebné, a věřme, že i pro širší společnost poučné. Takové, kde poznání jednoho je odvislé od znalosti druhého a v němž rovněž platí, že bez poznání jednoho není možné ani vědění o druhém. Opustíme-li historicko-rusistická témata, ztratíme jeden z podstatných aspektů k poznání toho, co a proč se v minulosti odehrávalo.

203 Sergej Nikolajevič BULGAKOV, *Beránek boží. (O bobolídství)*, Olomouc: Centrum Aletti Refugium 2016; Idem, *Utěšitel (O bobolídství)*, Olomouc: Centrum Aletti Refugium 2017.

204 Boris Nikolajevič FLORJA, *Církevní rozkol a slovanský svět*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2014.

205 Srov. Valentin Lavrentjevč JANIN, *Středověký Novgorod v nápisech na březové kůře*, Červený Kostelec: Pavel Mervart 2007.

206 František STELLNER, *Rusko a střední Evropa 1–2*. Praha: Setaoutbooks.cz 2009–2012.

Závěr

Tradice českých historicko-rusistických studií můžeme sledovat v několika liniích. Nejstarší je tradice českých obecně slavistických bádání, ve kterých je věnován prostor konkrétním otázkám ruských dějin. Jde především o generaci Josefa Dobrovského. Druhou linii tvoří mladší obrozenecká generace, která se vlivem obrozenecského romantismu věnuje některým problémům ruské minulosti. Ve stejné době se prosazuje i třetí linie, v níž již vznikají práce s historicko-rusistickou tematikou. Představitelem je František Ladislav Píč. Čtvrtá linie se formuje na bázi institucionalizace české vědy, tedy vlivem působení konkrétních osobností typu Jaroslava Golla. U těchto historiků je již patrná jasná metodologická koncepce. Obvykle vychází z pozitivistického zaměření. Jeho představitelem je Jaroslav Bidlo. V meziválečném Československu se utváří pátá linie českého historicko-rusistického bádání. Zprostředkovává ji škola Jaroslava Bidla, ale vlivem Josefa Macúrka a Jana Slavíka vytváří specifický obraz ruské minulosti jako součásti světového dějinného procesu. V meziválečném období se přitom prosazují dvě další boční linie. Významnější je ta, kterou rozvíjí skupina ruských historiků – emigrantů. Marginální ovšem není ani skupina levicových historiků v čele se Zdeňkem Nejedlým. Na tuto linii, v meziválečné době nejméně odborně reflektovanou, navázala šestá linie kontinuálně postupující od doby krátce po druhé světové válce do 50. let 20. století. Sedmou linii, spíše ovšem chápanou jako výhybku šesté linie s návratem k některým kritickým a metodologicky inovativním způsobům práce s ruskou literaturou a prameny, vytvořila část české historické rusistiky ve druhé polovině 60. let 20. století. Nastupující normalizace od konce 60. let však její působení znemožnila. Bylo to sice krátké období, ale přesto pro českou historickou rusistiku nesmírně významné. Jejím působením se totiž udržela kritická linie před rokem 1948 s novými možnostmi, které se vytvořily v poslední, osmé linii, po Sametové revoluci v listopadu 1989. Historická rusistika byla sice v českém prostředí personálně i institucionálně redukována, otevřely se jí však doposud nevídané možnosti přístupu k bohaté tzv. západní literatuře i ruským pramenům. Ve svých zpracováních činěných v 90. letech 20. století se pak nejvíce ukázalo, jaké nesmírné škody utrpěla česká historická rusistika v době dominance marxistického dějepisectví. Zdánlivě předimenzované soustředění na ruskou a sovětskou minulost se ukázalo vskutku jako zdánlivé. V celé své nahotě se projevil negativní důsledek politizace dějepisných témat soustřeďujících vše na tzv. předpoklady socialistických revolucí, jejich průběh a dědictví. Mnohá témata, která již mělo západoevropské či americké dějepisectví za sebou,

teprve česká historická rusistika začala objevovat. Totéž platilo i o metodologii a o sštěžejní diskusi týkající se chodu ruských a sovětských dějin, nakolik jsou kontinuální a nakolik diskontinuální. Stále více se ukazující obrovskou propast českých historicko-rusistických bádání od západoevropského a amerického nedokázalo překonat ani studium prvních dvou desetiletí 21. století.

Česká bádání o minulosti carského Ruska vytvořila pozitivní tradice. Na prvním místě je nutné upozornit na bibliografická studia. V době internetu a značných možností vyhledávat zdroje studia elektronickou formou je sice jejich význam menší než dříve, rozhodně je však nelze zcela podceňovat. Další nepochybně pozitivní tradicí, jejíž kořeny se vinou až do druhé poloviny 19. století, je srovnávací studium. Nikoli tedy bádání pouze o Rusku, jeho objektu a jednotlivých subjektech, ale určení kauzálních souvislostí, paralelnosti děje či naopak zásadních rozdílů. Jedná se o jednu z cest, jak proniknout k odlišnostem a zvláštnostem mentality, poznání mimořádně důležitého zejména pro aktuální situaci.

SUMMARY

We can trace the traditions of Czech historical-Russian research in several lines. The oldest have developed from more general Czech Slavic research, in which space was dedicated to specific questions in Russian history. For the most part, this concerns Dobrovský's generation. The second line is made up of the younger National Revival generation, who – under the influence of National Revival romanticism – dedicated themselves to selected problems in the Russian past, again, in the broader Slavic context. In the same period, of course, the third line also came to the fore, in which the first works with a specifically Russian-historical subject matter were represented. Their exponent was František Ladislav Píč, who followed previous attempts at describing the Russian past, which were aimed rather at a mass readership. The fourth line took shape on the basis of institutionalized Czech scholarship; that is, under the influence of certain personalities such as Jaroslav Goll. Among the historians representing this line, a specific historical conception that not only pertained to subjects but also methodology based in a positivist orientation, was already taken for granted. Its leading advocate was Jaroslav Bidlo. In interwar Czechoslovakia, the fifth line of Czech historical-Russian studies took shape. It was midwived by the school of Jaroslav Bidlo, but the influence of other personalities, such as Josef Macůrek and Jan Slavík also gave shape to a specific picture of the Russian past as part of a world historical process. At the same time, in the interwar period, something that we could describe as two further side paths, which did not end up as blind alleys split off. The more noteworthy one was developed by a group of Russian emigre historians. And then there was the group of leftist historians led by Zdeněk Nejedlý, who did considerable damage to objectivity in historical knowledge. It was from this latter of the side paths that in the interwar period the least scholarly and erudite sixth line emerged, and this one was to continue to interweave itself into Czech historiography from immediately after the end of the Second World War until the 1950s. The seventh line, or rather what I venture is better understood as a detour from the sixth line, brought a return to certain critical and methodologically innovative ways of working with Russian literature and sources. It made up part of Czech historical Russian studies in the second half of the 1960s. However, the advancing “normalization” that began at the end of the 1960s made it impossible to use these methods. Although the era of the seventh line was brief, for Czech historical Russian studies it was still of great significance. This is because thanks to it, the critical line from before 1948 was maintained and then new possibilities were brought to fruition in the last, eighth line, after the Velvet Revolution in November 1989. Although the number of scholars and amount of funding for historical Russian studies in this line were then cut back in the Czech scholarly environment, there were also

unprecedented newly-opened opportunities for accessing the rich “western” literature, as well as original Russian sources. In his historical works created in the 1990s it became most clearly evident what tremendous damages were suffered by Czech historical Russian studies in the period when Marxist historiography predominated. Yet, the seemingly exaggerated focus on the Russian and Soviet past actually proved to be only ostensible. Later, the negative ramifications of the politicization of historical subjects that focused everything on what was called the preconditions for socialist revolutions, what happened during them, and their legacies were brought into the light and exposed in all their nakedness. Czech historical Russian studies had only just begun to discover many subjects that Western European or American historiography had already tackled before. The same was also true for methodology and about the crucial discussion concerning the course of Russian and Soviet history: to what degree one follows upon the other, and to what degree they are discontinuous. Even study during the first two decades of the 21st century has not managed to bridge the gap between the ever greater and more evident gulf between Czech historical-Russian studies research and its western European and American counterparts.

STUDIE

Obraz Ruska a východnej Európy v slovenskej historiografii v rokoch 1990–2015

LUBICA HARBUĽOVÁ

Inštitút histórie, Filozofická Fakulta Prešovskej Univerzity, Prešov, Slovensko

The Image of Russia and Eastern Europe in Slovak Historiography 1990–2015

The changes in the choice of topics in research into Slovak and world history manifest most strikingly in the study of the history of Russia and Eastern Europe and Slovak-Russian/Soviet relations in the twentieth century. There was a retreat from traditional subjects and the spectrum of topics treated in Russian/Soviet history, and expansion into areas that, until that time, had been neglected for various objective reasons or were tabooed for political reasons.

Key words: Russia, Eastern Europe, Slovak historiography 1990–2015

Spoločensko-politické zmeny konca 80. a začiatku 90. rokov 20. storočia sa premietli aj do vývoja slovenskej historiografie, v ktorej došlo k zmenám v tematickom zameraní výskumu slovenských i svetových dejín. Markantným spôsobom sa to dotklo výskumu dejín Ruska a východnej Európy i slovensko-ruských/sovietskych vzťahov v 20. storočí. Vo výskume ruských/sovietskych dejín sa to prejavilo ústu-

pom od tradičných i povinných tém¹ a rozšírením spektra spracovávanej problematiky o témy, ktoré sa dovtedy z rôznych objektívnych či subjektívnych dôvodov nepracovali alebo boli z politických dôvodov tabuizované.

Časť slovenskej historickej produkcie v 90. rokoch 20. storočia, reprezentovaná odbornými článkami a štúdiami, sa dotýkala nielen dôležitých medzníkov či etáp vývoja Ruska a Sovietskeho zväzu, ale aj konkrétnych parciálnych problémov vývoja ruských a sovietskych dejín. Pozornosť časti slovenských historikov bola sústredná na obdobie 19. storočia, kde sa venovali slovenskej problematike a úlohe Ruska v slovanskom svete v 19. storočí, ale aj kontaktom Slovákov s Ruskom i ruskými politickými predstaviteľmi v uvedenom období.² Väčší dôraz kladli historici na obdobie dejín Ruska v 20. storočí. Autori v publikovaných štúdiách a článkoch poukazovali na niektoré momenty vývoja Ruska pred nástupom boľševickej vlády,³ dotýkali sa stalinského obdobia v dejinách Sovietskeho zväzu, stalinských represii i samotnej osobnosti J. V. Stalina⁴ alebo sporných momentov vývoja Sovietskeho zväzu v čase druhej svetovej vojny.⁵

Analýze miesta agrárnej otázky vo vývoji Ruska na začiatku 20. storočia sa formou štúdie venoval Bohuslav Hlava.⁶ Nové pohľady na dejiny Ruska v rokoch

- 1 Podrobnejšie pozri: Lubica HARBULOVÁ, *Slovenská povojnová historiografia o ruských a sovietskych dejinách 20. storočia*, in: Václav Veber (ed.), *Ruské a sovietske dejiny v české poválečné historiografii*, Praha 1996, s. 81–94.
- 2 Historiografický prehľad tejto časti slovenskej historickej produkcie prináša štúdia Lubora Matejku. In: Lubor MATEJKO, *Staršie ruské dejiny v novej slovenskej historiografii*. in: *Slovenské štúdie* 2003, č. 1., s. 1–23.
- 3 Bohuslav HLAVA, *Komu patria Kurily? Neuralgický bod na Ďalekom východe*, *Historická revue* 3, 1992, č. 1; Jarmila BOBOKOVÁ, *Keď Rusko predalo Aljašku. Pozadie senzačnej správy*, *Historická revue* 3, 1992, č. 5; Róbert IŠTOK, *Bitky o Kaukaz. V susedstve mocnosti*, *Historická revue* 6, 1995, č. 1; Mojmír STAŠKO, *Trauma generála Kuropatkina. Vojny, bitky a pochody*, *Historická revue* 9, 1998, č. 1; Bohuslav HLAVA, *Súmračný čas ruského mužika. Ako likvidovali tambovské povstanie*, *Historická revue* 2, 1991, č. 5; Igor SLEPCOV, *Vlastenec, sprisahavec, kontrarevolucionár. Posledné roky a smrť generála Kornilova*, *Historická revue* 9, 1998, č. 3.
- 4 Bohuslav HLAVA, *Smrť „proroka revolúcie“*, *Historická revue* 1, 1990, č. 1.; Karel RICHTER, *Maršal na popravisku. Obeť menom Tučačevský*, *Historická revue* 6, 1995, č. 2.; Idem, *Koniec kata Beriju. Napokon sa ho bál aj Stalin*, *Historická revue* 7, 1996, č. 10; Idem.; *Záhada Stalinovej smrti. Špekulácie alebo skutočnosť?* *Historická revue* 6, 1995, č. 5.; Idem, *Stalin a jeho suita. Vraždil svojich priateľov*, *Historická revue* 6, 1995, č. 9.; Idem, *Ženy diktátora*, *Historická revue* 8, 1997, č. 5.
- 5 Karel RICHTER, *Dráma katyňského lesa. Definitívna odpoveď zo sovietskych archívov*, *Historická revue* 2, 1991, č. 7; Karol KULAŠIK, *Tragika „zimnej vojny“*. *Ako Fini ubránili pred ZSSR svoju nezávislosť*, *Historická revue* 2, 1991, č. 8; Karel RICHTER, *Za chrbtom spojencov. Mohli sa dohodnúť Stalin s Hitlerom?*, *Historická revue* 4, 1993, č. 5.
- 6 Bohuslav HLAVA, *Agriárna otázka v Rusku na začiatku 20. storočia*, in: *Zborník Filozofickej fakulty UK – Historica* 37, 1987 (vydané 1990), s. 121–137.

1917–1921 priblížil Karol Fremal.⁷ Štúdia Jána Čierneho približuje vývoj Sovietskeho zväzu v posledných rokoch vlády N. S. Chruščova a začiatok pôsobenia L. I. Brežneva. Pri charakteristike vymedzeného obdobia vychádzal autor z poznatkov ruskej historiografie publikovaných v druhej polovici 80. rokov 20. storočia.⁸ Historiografický charakter mala štúdia dvojice autorov Štefana Šutaja a Ivana Vovkanyča, v ktorej charakterizovali tú časť ruskej historickej produkcie 90. rokov 20. storočia, ktorá sa dotýkala vývoja udalosti v Československu v rokoch 1945–1948.⁹ Zarezovala tiež téma ruskej Februárovej revolúcie v roku 1917 a jej ohlasu v slovenskej dobovej tlači.¹⁰ Niektorí slovenskí historici sa vyjadrili aj k takej problematike akou bola realizácia veľmocenskej politiky Sovietskeho zväzu po roku 1945 a jej konkrétne prejavy v strednej a juhovýchodnej Európe. Formovanie sovietskeho východného bloku priblížili v odborných štúdiách Dagmar Čierna-Lantayová, Pavol Petruf, Antónia Štefániková a ďalší.¹¹ Otázka veľmocenskej politiky Sovietskeho zväzu a jej uplatňovanie sa v krajinách východného bloku, špeciálne v Československu sa pertraktovala slovenskými historikmi i v odborných článkoch na stránkach *Historickej revue*.¹²

7 Karol FREMAL, *Nové pohľady na dejiny Ruska v rokoch 1917–1921*, Karol FREMAL (ed.), Aktuálne otázky histórie 2. Zborník prednášok, Banská Bystrica 1993, s. 2–20.

8 Ján ČIERNY, *Nové pohľady vedy na šesťdesiate roky v ZSSR*, Historický časopis 38, 1990, č. 2.

9 Štefan ŠUTAJ – Ivan VOVKANYČ, *Súčasná ruská historiografia o československých dejinách v rokoch 1945–1948*, Slovanské štúdie 1997, č. 1.

10 Lubica HARBUĽOVÁ, *Rusko a rok 1917. Februárové udalosti v Rusku a ich ohlas v slovenskej dobovej tlači*, in: Peter Švorc – Lubica Harbuľová (eds.), *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848–1918*. Prešov – Bratislava – Wien 1999, s. 208–215.

11 Dagmar ČIERNA-LANTAYOVÁ, *Kontinuita sovietskych geopolitických záujmov v strednej a juhovýchodnej Európe v rokoch 1939–1947*, Historický časopis 41, 1993, č. 5–6.; Eadem, *Vývoj európskych krajín sovietskeho bloku v rokoch 1947–1949* *pobladom československých diplomatov*, Historický časopis 42, 1994, č.3; Eadem, *Sovietska politika v strednej a juhovýchodnej Európe pobladom československej diplomacie (1944–1949)*, in: Pavol Petruf (ed.), *Stredná a juhovýchodná Európa v politike veľmocí. Sondy do vývoja II*. Bratislava 1994, s.6–22; Pavol PETRUF, *Vzťah USA k ZSSR a niektorým krajinám sovietskeho bloku koncom 40. a začiatkom 50. rokov*, Historický časopis 43, 1995, č. 3; Antónia ŠTEFÁNIKOVÁ, *Ekonomické predpoklady uplatňovania sovietskej sféry vplyvu v Poľsku a Maďarsku 1945–1948*, in: Pavol Petruf (ed.), *Stredná a juhovýchodná Európa – sondy do vývoja v štyridsiatych rokoch*, Bratislava 1992, s. 144–176.; Eadem, *Hospodárska situácia krajín strednej a juhovýchodnej Európy a presadzovanie sovietskeho vplyvu v ich ekonomike (1945–1948)*, in: Pavol Petruf (ed.), *Stredná a juhovýchodná Európa v politike veľmocí. Sondy do vývoja II*, Bratislava 1994, s.70–83.

12 Pavol PETRUF, *Porada, ktorá rozhodla o invázii do Česko-Slovenska v auguste 1968*, Historická revue 3, 1992, č. 3; Karol KAPLAN, *Moskva velila, Praha poslúchala. Sovietski poradcovia v Československu*, Historická revue 3, 1992, č. 3; Milan ŠVANKMAJER, *Lesk a bieda ruského impéria*, Historická revue 3, 1992, č. 9; Edita IVANIČKOVÁ, *Sateliti – vlastné deti totality. Zamyslenie*

Dominantnou vo výskume slovenských historikov aj v 90. rokoch 20. storočia naďalej ostávala problematika bilaterálnych vzťahov. Upustilo sa však od tradičného ponímania tejto témy a obsahovo bola problematika naplnená novými okruhmi. Jedným z nich, ktorý bol z politických dôvodov po celé desaťročia tabuizovaný, bola problematika činnosti politickej emigrácie, ktorá opustila Rusko po udalostiach v roku 1917. Výsledkom archívneho výskumu i štúdia rôznych alternatívnych heuristických zdrojov boli odborné štúdie a články prinášajúce prvé pohľady na pôsobenie ruskej emigrácie na Slovensku v medzivojnovom období.¹³ Otázke tabuizovaných tém vo vzájomných slovensko-ruských vzťahoch v 20. storočí bol venovaný vedecký seminár pod názvom Biele miesta na mape slovensko-ruských kultúrnych vzťahov, ktorý sa konal 5. decembra 1996 na Univerzite Konštantína Filozófa v Nitre. Výsledkom tohto seminára bol zborník *Biele miesta na mape slovensko-ruskej kultúrnej komunikácie*, ktorý mal však viac literárnovedný ako historický charakter.¹⁴

Počiatkov slovensko-česko-ruských vzťahov v prvých dvoch decéniách tohto storočia sa dotýkali štúdie Vojtecha Dangla, E. Pavlíka, Štefana Štvrteckého a Mariána Hronského.¹⁵ Krajanskému hnutiu v Rusku v období prvej svetovej voj-

nad jedným diplomatickým pojmom, Historická revue 4, 1993, č. 1; Dagmar ČIERNA-LANTAYOVÁ, *Stalinov vstup do Európy. Formovanie sovietskeho bloku*, Historická revue 5, 1994, č. 3; Michal ŠTEFANSKÝ, *Informbyro zasabuje. Čo sa skrývalo v neprístupných dokumentoch*, Historická revue 7, 1996, č. 5; Michal BARNOVSKÝ, *Velmocenská politika ZSSR. Kadiaľ viedla cesta k socializmu?* Historická revue 10, 1999, č. 9.

- 13 Lubica HARBULOVOVÁ, *Ruská porevolučná emigrácia v Európe a vo svete. (Centrá a činnosť pooktóbrovej politickej emigrácie z Ruska v rokoch 1918–1945.)* Prešov 1999; Eadem, *Ruskí slavisti – emigranti a medzivojnové Slovensko*, Slovanské štúdie 1995, č. 1; Eadem, *Evidencie a štatistiky ako prameň poznania ruskej emigrantskej komunity na Slovensku v medzivojnovom období*, in: Peter Kónya (ed.), *Obyvateľstvo Karpatskej kotliny. I.* Prešov 1997, s. 96–104; Eadem, *Pôsobenie ruskej emigrácie na Slovensku v medzivojnovom období*, in: *Biele miesta na mape slovensko – ruskej kultúrnej komunikácie*, Nitra 1997, s. 58–67; Eadem, *K niektorým aspektom kultúrnej činnosti ruskej emigrácie na Slovensku v medzivojnovom období*, in.: *Rossica Slovaca VI. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Presoviensis*, Prešov 1998, s. 157–162.
- 14 Andrej ČERVENÁK (ed.), *Biele miesta I. na mape slovensko-ruskej kultúrnej komunikácie*, Nitra 1997.
- 15 Vojtech DANGL, *Počiatočná fáza bitky pri Komarówe a činnosť VI. košického zboru*, Historický časopis 40, 1992, č. 4, s. 422–437; Eduard PAVLIK, *Ruskí zajatci v Slovinkách a ich práca v baniach za prvej svetovej vojny*, in: Zborník Banského múzea Banská Štiavnica 15, 1991, s. 137–150.; Štefan ŠTVRTECKÝ, *Štefánikova misia v Rusku a československé problémy*, Historický časopis 38, 1990, č. 2; Marián HRONSKÝ, *Légie v Rusku. V boji za národnú slobodu*, Historická revue 10, 1999, č. 6.

ny sa venoval L. Takáč,¹⁶ ale aj Roman Holec, ktorý pripravil a v *Slovanských štúdiách* uverejnil pramene k slovenskému odboju v Rusku nachádzajúce sa vo fondoch Archívu literatúry a umenia SNK v Martine.¹⁷

Novým tematickým okruhom v slovenskej historiografii 90. rokov 20. storočia bola problematika vzťahu Slovenskej republiky k Sovietskemu zväzu v rokoch 1939–1941. Slovenská historička Dagmar Čierna-Lantayová v materiálovo podložených štúdiách priniesla analýzu súvislostí i samotnej realizácie vzťahov Slovenskej republiky a Sovietskeho zväzu. Na základe štúdia primárnych materiálov v slovenských, českých i ruských archívoch a dobovej tlače priblížila okolnosti nadviazania bilaterálnych vzťahov, priebeh prvých oficiálnych kontaktov ako aj ich celkové zhodnotenie.¹⁸ Formou odborných štúdií sa k tejto téme vyjadril tiež Daniel Šmihula a Bohuslav Hlava.¹⁹ Problematika slovensko-ruských vzťahov v rokoch 1939–1941 zarezonovala aj na stránkach *Historickej revue*.²⁰

Niektorí autori sledovali vývoj alebo formovanie vzájomných slovensko-ruských vzťahov už na sklonku druhej svetovej vojny a v svojich prácach nastolili ďalšiu doteraz nespracovanú a tabuizovanú tému - násilné odvečenie slovenských občanov do Sovietskeho zväzu v rokoch 1944–1945.²¹ Slavomír Michálek v štúdií

16 Ladislav TAKÁČ, *K činnosti J. Országha a B. Pavlú v krajaňskom hnutí v Rusku (1914–1917)*, *Vojenská história* 3, 1999, č. 2.

17 Roman HOLEC, *Pramene k slovenskému odboju v Rusku počas prvej svetovej vojny*, *Slovanské štúdie* 1996, č. 1, s. 49–71.

18 Dagmar ČIERNA-LANTAYOVÁ, *Politické úvahy a súvislosti pri nadviazaní diplomatických stykov medzi Slovenskom a Sovietskym zväzom r. 1939*, *Historické štúdie* 37, 1996, s.69–89; Eadem, *Predstavy slovenskej politiky a realita vo vzťahu so Sovietskym zväzom (január – júl 1940)*, *Historický časopis* 45, 1997, č. 2, s. 249–269; Eadem, *Slovenské záujmy v oficiálnych kontaktoch medzi Bratislavou a Moskvou (1940–1941)*, *Historický časopis* 46, 1998, č. 1, s. 46–62.

19 Daniel ŠMIHULA, *Vnútorňý život na vyslanectve Slovenskej republiky v Moskve v rokoch 1939–1941*. *Historický časopis* 46, 1998, č. 3; Bohuslav HLAVA, *Slovensko – sovietske kultúrne vzťahy 1939–1940*. in: *Biele miesta I. na mape slovensko-ruskej kultúrnej komunikácie*, Nitra 1997, s.87–98.

20 Ján RYCHLÍK, *Slovensko v kráľoch moci. Prečo Moskva uznala slovenský štát*, *Historická revue* 7, 1996, č. 2; Bohuslav HLAVA, *Ťažký údel diplomata. Júlian Šimko – slovenský ambasádor v Moskve*, *Historická revue* 8, 1997, č. 5; Dagmar ČIERNA-LANTAYOVÁ, *Slovensko očami ruského vyslanca. Čo pôsobilo na diplomatické vzťahy*, *Historická revue* 9, 1998, č. 9.

21 Vladimír HOSPODÁR, *Prechod frontu územím Slovenska počas druhej svetovej vojny a násilné odvečenie československých občanov do právo-pracovňých táborov a kolónii v ZSSR*, *Vojenské obzory* 3, 1996, príl. č. 1/96, s. 111–118; Ján BUOCIK, *K problematike odvečených občanov Slovenskej republiky do ZSSR po roku 1944*, in: *Slovenský politický exil v zápase za samostatné Slovensko*, Bratislava 1996, s. 96–99; Michal BARNOVSKÝ, *Odvečenie občanov ČSR zo Slovenska do pracovňých táborov v ZSSR v rokoch 1944–1945*, in: Ján Pešek (ed.), *V tieni totality. Perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948–1953)*, Bratislava 1996, s.10–21.;

*K niektorým otázkam československo-sovietskych vzťahov na prelome 50.–60. rokov*²² analyzoval základné dokumenty, ktoré určovali československo-sovietske bilaterálne vzťahy po roku 1956, pričom pozornosť sústredil na politické a hospodárske súvislosti tejto spolupráce. Otázky bilaterálnych československo-sovietskych politických a hospodárskych vzťahov po roku 1945 sa stali námetom aj ďalších článkov publikovaných slovenskými historikmi v periodiku *Historická revue*.²³

Po roku 2000 sa záujem slovenských bádateľov skúmajúcich dejiny Ruska rozšíril aj o širší východoeurópsky kontext a svoju pozornosť preniesli aj na dejiny ďalších východoeurópskych štátov. Žánrovo sú v historickej produkcii zastúpené odborné monografie, knižné publikácie, zborníky, učebné texty, odborné štúdie. Diapazón tematického zamerania výskumu slovenských historikov po roku 2000 je rozmanitý, no napriek tomu môžeme vymedziť niekoľko tematických okruhov, ktoré sa javia určujúcimi a kopírujú základné smery historického výskumu ruských/sovietskych dejín a dejín východnej Európy v slovenskej historiografii v rokoch 2000–2015.

Na rozdiel od predchádzajúcich období slovenskí historici v posledných dvoch decéniách obrátili svoju pozornosť aj na výskum starších dejín Ruska počnúc ruským stredovekom a končiac prelomom 19. a 20. storočia. Formou odborných štúdií priblížili napríklad problematiku osídlenia Rusi v 13. storočí, analyzovali byzantský vplyv na Rostovsko-suzdaľské kniežatstvo, ale aj konfesijné aspekty vývoja Moskovskej Rusi v 17. storočí.²⁴ Výskum starších ruských dejín sa sústreďoval na Katedre všeobecných dejín Filozofickej fakulty UK v Bratislave, kde sa mu venu-

Róbert LETZ, *Činnosť sovietskych orgánov NKVD na Slovensku v rokoch 1944–1945*, in: Idem (ed.), *Slovensko na konci druhej svetovej vojny*. Bratislava 1994, s. 102–113. Z memoárovej literatúry pozri: Dušan SLOBODNÍK, *Paragraf: Polárny krub*, Bratislava 1991.

- 22 Slavomír MICHÁLEK, *K niektorým otázkam československo-sovietskych vzťahov na prelome 50.–60. rokov*, *Historický časopis* 38, 1990, č. 2.
- 23 Idem, *Uranová dohoda. Text dohody medzi ZSSR a ČSR z novembra 1945*, *Historická revue* 6, 1995, č. 5; Antónia ŠTEFÁNIKOVÁ, *Politika v obchode medzi ČSR a ZSSR. Nevýhodné partnerstvo*, *Historická revue* 6, 1995, č. 5; Róbert URC, *Dokončená kronika. Osudové stretnutie Clemetisa so Stalinom*, *Historická revue* 8, 1997, č. 4.
- 24 Marek KLATÝ, *Vnímanie pohanských etník Tatárov (Mongolov), Polovcov, Litovcov a Jatviagov na juhozápadnej Rusi v 13. storočí*, in: Archeologické lokality a stredoveká architektúra v urbanistickom a krajinnom rámci – prezentácia kultúrneho dedičstva stredoveku, Bratislava 2004, s. 97–117; Milan GOGOLA, *Kniežka Andrej Bogoljubský a byzantský vplyv na Rostovsko-suzdaľské kniežactvo v rokoch 1157–1164*, Miroslav Daniš (ed.), in: *Historické štúdie. Acta historica Posoniensia XVI.*, Bratislava 2011, s. 133–144; Ján ŠAFIN, *Milenaristi, vizionári a lžimesiáš Šabtaj Cvi. Z utopických dejín 17. storočia na Moskovskej Rusi v puritánskom Anglicku a na Blízkom východe*, *Historia Ecclesiastica*, Prešov 2, 2011, č. 2, s. 6–105.

je predovšetkým Miroslav Daniš. Ústrednou témou jeho vedeckovýskumných aktivít je vývoj Ruska v období stredoveku. Z tejto problematiky uverejnil odborné štúdie,²⁵ ale aj učebné texty.²⁶ Vývoju Ruska v období novoveku sa už niekoľko rokov systematicky venuje docentka bratislavskej katedry všeobecných dejín Jarmila Boboková. V svojich štúdiách rozpracovala rôzne aspekty vnútropolitického vývoja Ruska v období vlády Alexandra I., analyzovala osobnosť Michaila Michailoviča Speranského i návrhy jeho reforiem, ale aj aktivity ruskej diplomacie v čase Tylžských rokovaní.²⁷ Okrajovo sa slovenskí historici dotkli aj problematiky zahraničnopolitických ambícií Ruska v 16. storočí a v 19. storočí po Viedenskom kongrese, ale aj otázok miesta pravoslavia vo vnútropolitickom vývoji Ruska v čase vlády Mikuláša II.²⁸

Výrazným podielom je vo vymedzenom tematickom okruhu zastúpená problematika Rusko a slovanská otázka na prelome 19. a 20. storočia, ktorej sa dlhodobo venuje bratislavská historička Tatiana Ivantyšinová. V sledovanom období Tatiana Ivantyšinová publikovala celý rad odborných štúdií venovaných vzťahu Ruska k slovanským národom Rakúsko-uhorskej monarchie, ale aj vzťahom

25 Miroslav DANIŠ, *Otroci a patriarchálne otroctvo na Rusi v období raného stredoveku*, in: Historica. Zborník FF UK, Bratislava 2005, roč. XLVI, s. 5–14; Idem, *Vatikán a Rus v 10.–11. storočí*, in: Miroslav Daniš, Lukáš Rybár (eds.), *Historické štúdie k životnému jubileu Zuzany Sevcíkovej*. Bratislava 2009, s. 89–98.

26 Miroslav DANIŠ, *Východná Európa v stredoveku. Učebné texty*, Prešov 2010; Idem, *Úvod do štúdia dejín východnej Európy I. (stredovek). Učebné texty*, Bratislava 2016.

27 Jarmila BOBOKOVÁ, *Život, činnosť a politické názory M. M. Speranského. Začiatok cesty*, in: Archeologické lokality a stredoveká architektúra v urbanistickom a krajinnom rámci – prezentácia kultúrneho dedičstva stredoveku, Miroslav Daniš (ed.), Bratislava 2004, s. 81–86; Eadem, *Reformný plán M. Speranského z roku 1809*, in: Historica. Zborník FF UK. 46, 2005, s. 133–145.; Eadem, *Reforma štátnych inštitúcií M. M. Speranského v rokoch 1810–1811. (Štátna rada, ministerstvá, senát)*, in: Miroslav Daniš (ed.), *Historické štúdie*. Acta historica Posoniensia XVI, Bratislava 2011, s. 203–207; Eadem, *Ruská diplomacia na mierových rokovaníach v Tylži v roku 1807*, *Vojenská história* 11, 2007, s. 37–47; Eadem, *Rusko na ceste k reformám. Alexander I. a jeho „mladí priatelia“*, in: Miroslav Daniš, Lukáš Rybár (eds.), *Historické štúdie k životnému jubileu Zuzany Sevcíkovej*. Bratislava 2009, s. 160–169; Eadem, *Začiatky vládneho konštitucionalizmu v Rusku v období Alexandra I.*, in: Jarmila Boboková – Pavol Kanec (ed.), *Konštitucionalizmus na prahu moderných dejín*, *Historické štúdie*. Acta historica Posoniensia XIV, Bratislava 2010, s. 9–27.

28 Lukáš RYBÁR, *Počiatky rusko-anglických vzťahov v druhej polovici 16. storočia*. in: Miroslav Daniš (ed.), *Historické štúdie*. Acta historica Posoniensia XVI, Bratislava 2011, s. 169–179.; Vratislav MOJŠ, *Cárske Rusko po viedenskom kongrese 1815–1856 (Možnosti a zvraty v imperialistických ambíciách)*. in: *Historické rozhľady* 1, 2004, s. 93–106; Štefan KURUC: *Mikuláš II. a jeho kanonizácia v kontexte vzťahov ruského pravoslavia a štátu*, in: *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti*. Zv. 2, Bratislava 2006, s. 223–244.

Slovákov a Čechov k Rusku. Pozornosť však upriamila aj na také otázky ako formovanie moderného ruského a ukrajinského národa, genéza ruského nacionalizmu, ale aj vývoj rusofilstva v slovenskom prostredí na konci 19. storočia.²⁹ Otázkam slovenského rusofilstva i kontaktom slovenských politických predstaviteľov a slovenskej inteligencie s Ruskom na prelome 19. a 20. storočia sa venovala ďalšia bratislavská historička Daniela Kodajová.³⁰

Druhý tematický okruh, ktorý je možné vymedziť v slovenskej historiografii venovanej výskumu ruskej problematiky za posledných pätnásť rokov je chronologicky vymedzený rokom 1914, začiatok prvej svetovej vojny a rokom 1939, začiatok druhej svetovej vojny. V širšom kontexte priebehu udalostí prvej svetovej vojny slovenskí historici upriamili výskum aj na pôsobenie československých légii na území Ruska. Všíмали si postavenie Slovákov v légiách, priblížili pohľady legionárov na vnútropolitický vývoj v Rusku počas ich pobytu v tejto krajine, no pozornosť obrátili aj na otázky socializácie mužov v légiách i v zajatí, ale aj na osudy ruských vojakov v rakúsko-uhorskom zajatí v táboroch na území dnešného Slovenska.³¹ Práce historikov doplnili aj memoárové práce slovenských legionárov, v ktorých popisov-

-
- 29 Tatiana IVANTYŠYNOVÁ, *Rusko a slovanské hnutia v habsburskej monarchii. (Ciele a výsledky výskumu)*, Slovanské štúdie 2004, č. 1, s. 1–13.; Eadem, *Ruská misia Jana Vaclíka*, Slovanské štúdie 2004, č. 1, s. 58–63; Eadem, *Pravoslávie a postoj Ruska k rakúskym Slovanom*, Slovanské štúdie 2004, č. 1, s. 25–34; Eadem, *Identita – národ – štát: problémy formovania moderného ruského a ukrajinského národa*, Slovanské štúdie 2004, č. 2, s. 1–14; Eadem, *Problémy genézy ruského nacionalizmu*, Slovanské štúdie 2004, č. 2, s. 56–61; Eadem, *Metamorfózy martinského rusofilstva (Vladimír A. Francev a Jozef Škultéty)*. Z dejín višegrádskeho priestoru, Brno 2006, s. 109–122.
- 30 Daniela KODAJOVÁ, *Teórie spoločného slovanského jazyka v prácach ruských slavistov na prelome 19. a 20. storočia*, Slovanské štúdie 2004, č. 2, s. 69–75; Eadem, *Slovenské rusofilstvo ako predmet bádateľského záujmu*, Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove 4, 2009, č. 2, s. 29–41, dostupné na: <http://dejiny.unipo.sk>, 2. 9. 2016; Eadem, *Rusko v slovenskej politike na prelome 19. a 20. storočia: Vájanský verzus Masaryk*. in: Tatiana IVANTYŠYNOVÁ a kol., *Mýtus-stereotypy-obraz. Rusko v slovenských dejinách a kultúre*, Bratislava 2011, s. 15–28.
- 31 Ferdinand VRÁBEL, *Vojna čs. legionárov v Rusku. (nové ruské pohľady a hodnotenia)*, Studia politica Slovaca. Časopis pre politické vedy, najnovšie politické dejiny a medzinárodné vzťahy 7, 2014, č. 1, s. 66–76; Peter CHORVÁT – Ivan ŠTIPLA, *Důstojník česko-slovenských légii v Rusku Ján Gustav Čipka (1881–1918)*, Vojenská história 7, 2003, č. 4, s. 128–140; Lúbia HARBULO-VÁ, *Obraz Ruska v prácach a spomienkach slovenských legionárov*, in: Tatiana Ivantyšynová a kol., *Mýtus – stereotyp – obraz. Rusko v slovenských dejinách a kultúre*, Bratislava 2011, s. 36–47; Juraj BENKO, *Vojnová socializácia mužov v armáde, v zajatí a légiách (1914–1921)*, Forum historiae (online) 2009, č. 1, s. 1–20, 2. 9. 2016; Jana ZAŤKOVÁ, *Útek generála. (Dokumenty k okolnostiam úteku generála Lavra Georgieviča Kornilova z rakúsko-uhorského zajatia)*, Vojenská história 13, 2009, č. 1, s. 67–73; Eadem, *Ruskí vojnoví zajatci v oblasti vojenského veliteľstva Bratislava počas prvej svetovej vojny*, in: Zborník téz a vystúpení z medzinárodnej konferencie k 100. výročiu začiatku Prvej svetovej vojny 1914–1918, Bratislava 2014, s. 101–106.

vali svoje pôsobenie na území Ruska.³² Vnútropolitický vývoj v Rusku po nástupe bolševikov k moci a počas občianskej vojny sa stali predmetom záujmu Ľubice Harbuľovej, pričom špecifická vnútropolitického vývoja na Sibíri v uvedenom období analyzovala v monografickej práci *Sibírsky autonomizmus*.³³

Zásadne zmeny vo vnútropolitickom vývoji Ruska, ku ktorým došlo po nástupe vlády bolševikov zaregistrovalo a sledovalo aj Slovensko. Po celé nasledujúce obdobie slovenská politická reprezentácia i slovenská verejnosť diferencovaným spôsobom reagovali na vývoj udalostí v sovietskom Rusku i v Sovietskom zväze. Obraz Ruska v slovenskom ľavicovom prostredí analyzoval formou štúdií i monografickej práce Juraj Benko.³⁴ Slovenská historička Dagmar Čierna-Lantayová sa niekoľko rokov venovala systematickému výskumu vnímania sovietskeho Ruska a Sovietskeho zväzu v slovenskej politike. Výsledkom jej výskumu boli odborné štúdie i monografická práca *Pohľady na východ*.³⁵ Syntetizujúcim spôsobom prispel k analýze pohľadu na miesto Ruska v slovenskom prostredí v období 19.–20. storočia zborník štúdií pod názvom *Mýtus – stereotypy – obraz*.³⁶

Časť odborných štúdií slovenských historikov sa venovala počiatkom nadväzovania československo-ruských/sovietskym diplomatických vzťahov po roku 1918, parciálnym problémom bilaterálnych vzťahov či miestu Československa i Slovenska v zahraničnopolitických aktivitách Sovietskeho zväzu v 20.–30. rokoch 20. storočia.³⁷ Zahraničnopolitickým aktivitám Ruska v staršom i novšom období sa venoval aj zborník štúdií *Ruská politika na euroázijskom kontinente v moderných*

32 Míkuláš GACEK, *Sibírské zápisky (1915–1920)*, Martin 2015.

33 Ľubica HARBULOVÁ, *Sibírsky autonomizmus. Zdroje, prejavy, reflexie (1917–1939)*, Praha 2010.

34 Juraj BENKO, *Obraz sovietskeho Ruska a jeho funkcia v slovenskom ľavicovom diskurze*, in: Bolševizmus, komunizmus a radikálni socializmus v Československu, Praha 2005, s. 42–65; Juraj BENKO, *Bolševizmus medzi Východom a Západom (1900–1920)*, Bratislava 2012.

35 Dagmar ČIERNA-LANTAYOVÁ, *Slovanské predstavy a politické variácie vo vzťahoch Slovákov k Moskve (1934–1949)*, Historický časopis 59, 2008, č. 1, s. 93–122.; Eadem, *Pohľady na východ. (Postoje k Rusku v slovenskej politike 1934–1944)*, Bratislava 2002.

36 Tatiana IVANTYŠYNOVÁ a kol., *Mýtus – stereotypy – obraz. Rusko v slovenských dejinách a kultúre*. Bratislava 2011.

37 Ľubica HARBULOVÁ, *Miesto karpatoruskej otázky v zahraničnopolitických aktivitách A. V. Kolčaka*, in: Veľká politika a malé regióny 1918–1939, Prešov 2002, s. 104–117; Eadem, *Slovenská otázka v materiáloch Kominterny*, in: Peter Švorc – Ľubica Harbuľová – Karl Schwarz (eds.), *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848–1938*, Prešov 2005, s. 256–265; Eadem, *K problematike vzťahov ČSR a ZSSR v rokoch 1922–1934. (Vo svetle ruských archívnych dokumentov)*, in: Pavol Petruf a kol., *Slovensko a Československo v XX. storočí. Vybrané kapitoly z dejín vnútornej a zahraničnej politiky*, Bratislava 2010, s. 37–50; Eadem, *Založenie a činnosť diplomatickej misie protibolševického Ruska v medzivojnovom Československu*, in: Miroslav Daniš – Lukáš

dejinách.³⁸ Formou historiografických štúdií a učebných textov sa slovenskí historici dotkli aj otázok vnútropolitického vývoja Sovietskeho zväzu v 20.–30. rokoch 20. storočia.³⁹

Začiatkom 90. rokov 20. storočia sa začala v slovenskej historiografii spracovávať problematika pôsobenia politickej emigrácie z Ruska po roku 1917 na území Slovenska, ktorá v predchádzajúcich desaťročiach bola tabuizovaná. Po parciálnych štúdiách venovaných rôznym aspektom formovania emigrantskej komunity a ich aktivitám v slovenskom prostredí⁴⁰ boli v rokoch 2000–2015 publikované syntetizujúce výstupy z parciálnych výskumov, uskutočnilo sa niekoľko vedeckých konferencií, z ktorých vznikli monotematické zborníky. Ich obsahom bolo napríklad pôsobenie emigrantov z Ruska na území východného Slovenska, osobností ruskej emigrácie a ich životné osudy, ale aj migračné procesy z východnej Európy na územie Slovenska v prvej polovici 20. storočia.⁴¹ Finalizáciou systematických výskumov venovaných rôznym aspektom pôsobenia politických exulantov na území medzivojnového Slovenska boli monografické práce Ľubice Harbuľovej, ktoré prinášali analýzu pôsobenia emigrantov z Ruska na území medzivojnového Slovenska, a osobitá pozornosť bola venovaná aktivitám Ruskej pravoslávnej cirkvi

Rybár (eds.), *Ruská politika na euroázijskom kontinente v moderných dejinách*, Bratislava 2014, s. 74–82.

38 Miroslav DANIŠ, Lukáš RYBÁR (eds.), *Ruská politika na euroázijskom kontinente v moderných dejinách*, Bratislava FF UK 2014.

39 Ľubica HARBULOŤOVÁ, *Obraz J. V. Stalina a stalinizmu v slovenskej a českej historiografii. (Analýza historickej produkcie za roky 1990–1999)*, in: Michal Otčenáš (ed.), *Zborník príspevkov z konferencie učiteľov dejepisu*. Prešov 2000, s. 129–137; Ladislav RUMAN a kol., *Desivé dejiny. (K dejinám Ruska a ZSSR v prvej polovici 20. storočia. Udalosti, pojmy, fakty, osobnosti)*, Nitra 2010; Karol FREMAL, *Nové pohľady na dejiny Ruska v rokoch 1917–1921*, in: Karol Fremal (ed.), *Aktuálne otázky histórie 2. Zborník prednášok*, Banská Bystrica 1993, s. 2–20.

40 Ľubica HARBULOŤOVÁ, *Pôsobenie ruskej porevolučnej emigrácie na Slovensku v rokoch 1920–1939*, *Historický časopis* 48, 2000, č. 3, s. 435–461; Eadem, *Výtvorenie Ruskej pravoslávnej cirkvi v zahraničí a jej aktivity na Slovensku v rokoch 1923–1944*, *Slovenské štúdie* 2003, č. 2, s. 88–106; Michal ŠMIGEL, *Ruská a ukrajinská politická emigrácia v Česko-Slovensku (1918–1945) a spôsob jej likvidácie v povojnových rokoch*, in: Dominik Hrodek a kol.: *Slovanství ve středoevropském prostoru*, Praha 2004, s. 326–344; Ján DŽUJKO, *Obraz ruskej emigrácie na stránkach periodika Slovenský východ (1919–1937)*, *Annales historici Presovienses* 7, 2007, s. 272–278; Ľubica HARBULOŤOVÁ, *Sibírčania v medzivojnovom Československu*, *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove* 4, 2009, č. 2, s. 42–53.

41 Ľubica HARBULOŤOVÁ – Mária NACHAJOVÁ – Ľubica BABOTOVÁ (eds.), *Ruská a ukrajinská emigrácia na východnom Slovensku v rokoch 1919–1945*, Prešov 2006; Eosdem, *Osobnosti ruskej a ukrajinskej emigrácie na východnom Slovensku*, Prešov 2008; Ľubica HARBULOŤOVÁ (ed.), *Migrácia obyvateľov východnej Európy na územie Slovenska a Čiech (prvá polovica 20. storočia)*, Prešov 2009.

v zahraničí na území severovýchodného Slovenska.⁴² Vedecké monografie doplnili aj knižné publikácie prinášajúce biografické portréty jednotlivých emigrantov žijúcich na Slovensku.⁴³ V posledných rokoch sa vo výskume tejto problematiky slovenskí bádatelia sústredili na spracovanie osudov jednotlivých osobností emigrantskej komunity. Odborné štúdie, články i monotematické zborníky približovali život, dielo i podiel týchto osobností na rozvoji slovenskej vedy. Za všetkých možno spomenúť práce venované osobnostiam Georgija Garina-Michajlovského, Alexandra Isačenka, Eugena Perfeckého, Alexeja Petrova, Nikolaja Losského.⁴⁴ Novým pozitívnym javom vo výskume uvedenej problematiky bola skutočnosť, že v slovenskom prostredí vznikli práce, ktoré približovali život nielen ruských emigrantov, ale aj život a aktivity ukrajinskej a bieloruskej emigrácie na Slovensku.⁴⁵

Charakteristika vzájomných vzťahov Slovenskej republiky a Sovietskeho zväzu v rokoch 1939–1945 predstavuje ďalší výskumný tematický okruh slovenskej historiografie v analyzovanej problematike za sledované obdobie. Súčasťou tohto tematického okruhu sú štúdie venované otázkam nadviazania diplomatických vzťahov medzi Slovenskou republikou a Sovietskym zväzom v roku 1939, vývoj ich bilaterálnych vzťahov do roku 1941 i v nasledujúcich rokoch vojny. Časť historikov

42 Lubica HARBULOVÁ, *Ladomirovské reminiscencie. Z dejín ruskej pravoslávnej misie v Ladomirovej 1923–1944*, Prešov 2000; Eadem, *Ruská emigrácia a Slovensko. (Pôsobenie ruskej pooktóbrovej emigrácie na Slovensku v rokoch 1919–1939.)*, Prešov 2001.

43 Alexander ČUMAKOV, *Rossijane v Slovákii. Rossijskije sootčestvenniki v Slovákiji. Istorija i sovremennost'*, Bratislava 2008.

44 Lubica HARBULOVÁ, *Ruský diplomat Georgij Nikolajevič Garin-Michajlovskij a jeho pôsobenie na Slovensku*, Historický časopis 53, 2005, č. 2, s. 355–364; Eadem, *Prvé roky pobytu A. V. Isačenka na Slovensku*, Slavica Slovaca 38, 2003, č. 1, s. 60–63.; Dezider KOLLÁR, *Uplynulo 25 rokov od smrti prof. Alexandra Vasilieviča Isačenka*, Historický zborník 13, 2003, č. 1–2, s. 270–272; Anton ELIÁŠ – Lubor MATEJKO (eds.), *Florilegium in honorem Alexandri Isačenko. Ad iubilaeum centenarium oblatum*, Bratislava 2011; Ludovít HARAKSIM, *Historik a slavista Eugen Julianovič Perfeckij (1888–1947). K 120. výročiu narodenia*, Historický zborník 18, 2008, č. 1, s. 243–244; Ján BOBÁK, *Historik a slavista Alexej Leonidovič Petrov (1859–1932). K 150. výročiu narodenia*, Historický zborník 19, 2009, č. 1, s. 296–305; Miroslav DANIŠ – Lukáš RYBÁR (eds.), *N. O. Losskij a podiel ruskej inteligencie v emigrácii na rozvoji slovenskej vedy*, Bratislava 2015.

45 Lubica HARBULOVÁ, *K niektorým aspektom pôsobenia ukrajinskej emigrácie na Slovensku v medzivojnovom období*, in: Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť, Bratislava 2000, s. 88–100; Štefánia KOVÁČOVÁ, *Život ukrajinského emigranta Eugena Naumenka na Slovensku*, Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove 9, č. 2, s. 81–90, dostupné na: <http://dejiny.unipo.sk/Blog/Posts/dejiny-22014.html>, 2. 9. 2016; Lucia HOPTOVÁ, *Vybrané osobnosti bieloruskej emigrácie a ich pôsobenie na Slovensku*, in: Miroslav Daniš – Lukáš Rybár (eds.), *N. O. Losskij a podiel ruskej inteligencie v emigrácii na rozvoji slovenskej vedy*, Bratislava 2015, s. 57–68.

zasadila bilaterálne slovensko-ruské vzťahy do širšieho kontextu vývoja medzinárodných vzťahov v rokoch druhej svetovej vojny.⁴⁶ Mimo pozornosti historikov neostali ani otázky vstupu Slovenskej republiky do vojny proti Sovietskemu zväzu, pričom osobitne upozornili aj na reagenciu nemeckých orgánov na tento akt.⁴⁷ Najpočetnejšie sú v hodnotenom tematickom okruhu zastúpené štúdie a monografie venované účasti slovenskej armády v bojoch na východnom fronte. V množstve odborných štúdií a článkov⁴⁸ sa bádatelia dotkli rôznych aspektov tejto témy. Za všetky možno spomenúť napríklad účasť slovenskej armády v ťažení na východnom fronte, analýzu účasti Slovákov v bojoch v jednotlivých oblastiach Sovietskeho zväzu, dezercie slovenských vojakov, spomienky slovenských vojakov na Sovietsky zväz v čase vojny i ich hodnotenie sovietskych reálií. Z autorov venujúcich sa uvedenej problematike je možné spomenúť Pavla Mičianika, Martina Lacka, Jozefa Bystrického, Mateja Medveckého a iných.⁴⁹

46 Bohuslav HLAVA, *Recipročné návštevy S.V. Kaftanova a J. Siváka v kontexte slovensko-sovietskych vzťahov v rokoch 1939–1940*, Historický časopis 50, 2002, č. 4, s. 607–618; Dagmar ČIERNA-LANTAYOVÁ, *Ruská otázka v politických názoroch na Slovensku 1941–1943*, Historické štúdie 44, 2006, s. 71–87; Ján BOBÁK, *Moskovská misia ministra národnej obrany generála Ferdinanda Čatloša v roku 1944*, Historický zborník 16, 2006, č. 1–2, s. 101–156; Dagmar ČIERNA-LANTAYOVÁ, *Variácie kontaktov medzi Bratislavou a Moskvou v rokoch 1939–1945*, in: Edita Ivaničková a kol., *Slovenská republika 1939–1945 v medzinárodných súvislostiach*. Bratislava 2012, s. 109–138; Lubica HARBULOVÁ, *Vzťahy ZSSR a Slovenska v kontexte sovietskej obrannej politiky (marec 1939 – jún 1941)*, in: Miriam Fiamová – Ján Hlavinka – Michal Schwarc a kol., *Slovenský štát 1939–1945. Predstavy a realita*, Bratislava 2014, s. 95–106.

47 Pavel MIČIANIK, *Vstup Slovenskej republiky do vojny proti ZSSR*, Slovanský prehľad 90, 2004, č. 2, s. 221–247; Zoltán KATREBA, *Vojenské a politické kroky predchádzajúce vstupu Slovenskej republiky do vojny proti Sovietskemu zväzu v roku 1941*, Vojenská história 4, 2000, č. 2, s. 36–52; Igor BAKA, *Účasť Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov*, Vojenská história 12, 2008, č. 3, s. 47–65; Igor BAKA – Jana TULKISOVÁ, *Vstup Slovenskej republiky do vojny proti ZSSR v dokumentoch nemeckej proveniencie*, Historický časopis 58, 2010, č. 3, s. 533–574.

48 Podrobnejšie pozri: Božena ŠEĎOVÁ, *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny. Výberová bibliografia publikovaných prác v rokoch 2005–2009*, Vojenská história 16, 2012, č. 4, s. 137–185.

49 Matej MEDVECKÝ, *Represie prislušnikov Zaistovacej divízie voči civilnému obyvateľstvu na obsadenom území ZSSR*, in: Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov. Trnava 2002, s. 155–166; Viliam ŠTIBRANÝ, *Slovenskí vojaci v boji o Rostov na Done*, in: Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov, Trnava 2002, s. 141–153; Jozef BYSTRICKÝ, *Rýchla (I. pešia) divízia na Kryme a v bojoch na juh od Kachovky*, Vojenská história 7, 2003, č. 3, s. 54–74; Martin LACKO, *Dezercie prislušnikov zaistovacej divízie na sovietsku stranu roku 1942*, Historický časopis 52, 2004, č. 4, s. 653–671; Idem, *Dojmy Slovákov zo situácie v obsadzovanej časti ZSSR 1941–1942 (O jednom neznámom prameni)*, Slovanský prehľad 90, 2005, č. 4, s. 511–517; Pavel MIČIANIK, *Slovenská zaistovacia divízia na okupovaných územiach Ukrajiny a južného Bieloruska (január – august 1942)*, Vojenská história 10, 2006, č. 4, s. 43–65; Idem, *Slovenský delostrelec-*

Vývoj po druhej svetovej vojne vo svete, sformovanie východného bloku a vplyv Sovietskeho zväzu na vývoj jednotlivých krajín bloku v rokoch 1945–1989 je posledný tematický okruh, ktorý môžeme vo výskume ruskej/sovietskej a východoeurópskej problematiky v slovenskej historiografii vymedziť. Novou výskumnou problematikou, ktorej sa slovenskí historici venovali v poslednom decéniu, sa stala otázka opcie a výmeny obyvateľstva medzi Československom a Sovietskym zväzom, ktorá vyplývala z československo-sovietskej dohody z 10. júla 1946. K výskumu tejto témy zásadným spôsobom prispel banskobystrický historik Michal Šmigel.⁵⁰ Rovnako novou výskumnou problematikou bola aj téma odvlčenia občanov Slovenska do Sovietskeho zväzu na konci druhej svetovej vojny, ktorej spracovanie malo formu odborných článkov a memoárovej literatúry.⁵¹ Zo spomienok ľudí, ktorí boli na konci druhej svetovej vojny odvlčení a prešli tábormi v Sovietskom zväze vychádzal v svojej knižnej publikácii aj Peter Juščák.⁵²

Časť publikovaných príspevkov viažucich sa k tomuto tematickému okruhu bola venovaná rôznym prejavom sovietizácie Československa v rokoch 1944–1948, ale aj otázkam reflexie sovietskeho vnútropolitického vývoja v Československu v rôznych etapách existencie východného bloku.⁵³ Vznikli aj práce, ktoré poukazo-

ký pluk 31 v druhej bitke o Charkov, *Vojenská história* 10, 2006, č. 2, s. 43–70; Idem, *Slovenská armáda v ťažení proti ZSSR. Zv. I (1941–1944) v operácii Barbarossa*, Banská Bystrica 2007; Martin LACKO, *Dezercie a zajatia príslušníkov zaistovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942–1943*, Bratislava 2007.

50 Michal ŠMIGEL, *Presídlenie československých občanov do ZSSR v roku 1947 na základe československo-sovietskej dohody o opcii a vzájomnom presídlení z 10. 7. 1946*, in: *Acta historica Neosolientia* 6, 2003, s. 125–136; Idem, *Opcia a presídlenie obyvateľov východného Slovenska do ZSSR na jar 1947 s ohľadom na metodologické východisko výskumu*, in: *Ročenka Katedry dejín FHPV PU Prešov* 2004, s. 231–248; Idem, *Historické otázky a súvislosti opcie a presídlenia československých občanov do ZSSR roku 1947*, *Historický časopis* 52, 2004, č. 1, s. 31–64; Michal ŠMIGEL – Štefan KRUŠKO, *Opcia. Proces opcie a presídlenia občanov ČSR do ZSSR na základe československo-sovietskej dohody z 10. 7. 1946*, Prešov 2005.

51 Jozef SULAČEK, *Tragické osudy občanov odvlčených zo Spiša do stalinských gulagov v roku 1945, Z minulosti Spiša* 13, 2005, s. 199–228; Stanislav BAJANÍK, *K návratu Slovákov z ruských gulagov po roku 1945 a k mierovej konferencii v Paríži po roku 1946*, *Slováci v zahraničí* 24, 2008, s. 68–80.; Jozef BOBALÍK, *Sedem rokov na Severe*, Anna Hlaváčová (ed.), Bratislava 2009.

52 Peter JUŠČÁK, *Odvlčenie. Osudy občanov Československa odvlčených do pracovných táborov GULAG v ZSSR*, Bratislava 2001. Druhé rozšírené vydanie Bratislava 2011.

53 Patrik KOŠICKÝ, *Československo-sovietska operatívna spolupráca. ŠtB a KGB proti tzv. ideodiverzným centráam 1987–1989*, *Pamät národa* 2006, č. 3, s. 36–53; Idem *V tieni červenej hviezdy. Prenikanie sovietizácie do slovenskej (československej) armády v rokoch 1944–1948*, Peter Šoltés (zost.), Bratislava 2007; Alexej MASKALÍK, „Sovietizácia“ pri výstavbe veliteľského zboru čs. armády v rokoch 1945–1948, in: Vladimír Segeš – Božena Šedová (eds.), *Miles Semper Honestus*. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla, Bratislava 2007,

vali na zahraničnopolitické aktivity Sovietskeho zväzu v období studenej vojny a na jeho snahu o prenikanie a upevňovanie svojich pozícií v rôznych častiach sveta.⁵⁴

Slovenská historiografia za posledné dve decéna rozšírila výskum ruskej problematiky o východoeurópsky kontext. Do centra pozornosti slovenských bádateľov sa dostala predovšetkým ukrajinská a bieloruská problematika. Je pozitívne, že boli zaznamenané pokusy o priblíženie dejín krajín patriacich do bývalého Sovietskeho zväzu. Výsledkom týchto aktivít bola knižná publikácia *Dejiny Azerbajdžanu*.⁵⁵

Z východoeurópskej problematiky v centre záujmu slovenských historikov bola Ukrajina, jej história i vývoj spoločných slovensko-ukrajinských kontaktov v staršom i v novšom období. Výskum ukrajinskej problematiky sa na Slovensku realizoval už pred rokom 1990, čo dokladá historiografická analýza výskumu ukrajinských dejín, ktorú publikoval Michal Danilák.⁵⁶ Vývoj slovensko-ukrajinských kontaktov mal svoje korene už v 19. storočí a pokračoval v 20. storočí, čo potvrdzujú aj príspevky publikované v zborníku *Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry*.⁵⁷

Okrem skúmania rôznych aspektov bilaterálnych vzťahov boli publikované aj práce, ktoré sa venovali histórii a kultúre Ukrajiny, prípadne významným osobnostiam ukrajinského spoločenského a kultúrneho života. Takouto osobnosťou bol aj Ivan Franko, ktorého prácu a život v svojich štúdiách a spoločnej monografickej

s. 233–237, Michal ŠTEFANSKÝ, *Spory s Moskvou roku 1968*, in: Česko-slovenská historická ročenka 2008, s. 271–279.; Beata KÁTREBOVÁ-BLEHOVÁ, *Michail Gorbačov a koniec komunistického režimu v Československu*, Pamät národa 4, 2008, č. 1, s. 23–24; Milada JAKUBECOVÁ, *Gagarinov let a jeho propagandistické využitie v ČSR*, in: Acta Facultatis Humanisticae Universitatis Matthiae Belii Neosoliensis 2011, s. 19–24.

54 Karol SORBY, *Sovietsko-americké súperenie na Blízkom východe v polovici 50. rokov 20. storočia*, Studia politica Slovaca 2, 2009, č. 1, s. 48–61; Eva ŠTEFANIČOVÁ, *ZSSR a priebeh politických procesov v Bulharsku 1949–1953*, Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove 4, 2009, č. 2, s. 79–90; Diana KOZÁKOVÁ, *USA a otázka repatriácie vojnových zajatcov z územia bývalého Sovietskeho zväzu (začiatkom 90. rokov 20. storočia)*, Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove 4, 2009, č. 2, s. 105–115; Lubica HARBULOVÁ, *Aktivity Sovietskeho zväzu v Iráne v rokoch 1945–1946 z pohľadu československej diplomacie*, in: Andrea Švihranová – Jana Jankurová (eds.), *Konfliktné zóny na euroázijskom kontinente. Zborník vedeckých prác*, Sládkovičovo 2014, s. 153–168.

55 Miroslav DANIŠ – Lukáš RYBÁR, *Dejiny Azerbajdžanu*, Sládkovičovo 2014.

56 Michal DANILÁK, *Slovenská historiografia a ukrajinské dejiny*, Slovenské štúdie 2003, č. 1–2, s. 55–65.

57 Mária ČIŽMÁROVÁ (ed.), *Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry*, Prešov 2003.

práci priblížili Miroslav Daniš a Mikuláš Nevrlý.⁵⁸ K poznaniu ukrajinskej kultúry a literatúry poslúži syntetizujúca práca Mikuláša Nevrlého *Encyklopédia ukrajinskej literatúry a kultúry*.⁵⁹ Témou, ktorej odborné spracovanie začalo aj v ukrajinskej historiografii až po spoločensko-politických zmenách v Sovietskom zväze, bola téma vzniku a existencie samostatnej Ukrajinskej národnej republiky, ktorá vznikla v roku 1918. V slovenskej historiografii sa politickému vývoju Ukrajiny v rokoch 1918–1922 venovala Štefánia Kováčová, ktorá výsledky svojho výskumu publikovala v niekoľkých odborných štúdiách.⁶⁰ Slovenskí historici reagovali aj na otázky diskutované v ukrajinskej historiografii. Jednou z nich bol hladomor v rokoch 1932–1933 a jeho priebeh na Ukrajine.⁶¹ Najucelenejšiu podobu dostal v slovenskom prostredí výskum otázky ukrajinských utečencov na území Slovenska na konci druhej svetovej vojny,⁶² no predovšetkým otázky prechodu a pobytu Ukrajinskej povstaleckej armády územím Slovenska, ktorej sa systematicky venoval Michal Šmigel a Peter Mičko, ale aj niektorí ďalší historici.⁶³ Syntetizujúci pohľad na túto

58 Mikuláš NEVRLÝ, *Viedenské aktivity Ivana Franka*, *Slavica Slovaca* 42, 2007, č. 2, s. 141–146; Miroslav DANIŠ – Mikuláš NEVRLÝ, *Ivan Franko. Život a dielo (1856–1916)*, Prešov 2009; Miroslav DANIŠ, *Byzantológia a byzantologické štúdie Ivana Franka*, *Byzantinoslovaca* III, Bratislava 2010, s. 99–105.

59 Mikuláš NEVRLÝ, *Encyklopédia ukrajinskej literatúry a kultúry*, Sládkovičovo 2014.

60 Štefánia KOVÁČOVÁ, *Simon Petľura a pogromy na židovské obyvateľstvo v Ukrajinskej národnej republike*, *Annales historici Presovienses* 11, 2011, č. 2, s. 141–156; Eadem, *Vzťahy Pavla Skoropadského a Simona Petľuru, dvoch hlavných politických osobností na Ukrajine v rokoch 1918–1919*, *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove* 9, 2014, č. 1, s. 39–48, dostupné na: <http://dejiny.unipo.sk/Posts/dejiny-12014.html>, 2. 9. 2016; Eadem, *Vyhlásenie Ukrajinskej národnej republiky a činnosť Ústrednej rady Ukrajiny november 1917 – apríl 1918*, *Annales historici Presovienses* 15, 2015, č. 2, s. 76–91; Eadem, *Vznik a činnosť prvých politických orgánov na Ukrajine a snahy o vyhlásenie autonómie v roku 1917*, *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove* 10, 2015, č. 2, s. 37–53, dostupné na: http://dejiny.unipo.sk/PDF/dejiny_2_2015.PDF, 2. 9. 2016.

61 Lubica HARBULOVÁ, *Hladomor na Ukrajine v rokoch 1932–1933 z pohľadu československej diplomacie*, in: Michal Roman (ed.), *Hladomor na Ukrajine v rokoch 1932–1933*, Prešov 2008, s. 28–37; Michal ROMAN (ed.), *Hladomor na Ukrajine v rokoch 1932–1933: genocída ukrajinského národa*, Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie venovanej 75. výročiu hladomoru na Ukrajine konanej v Prešove 23. 11. 2007, Prešov 2008.

62 Michal ŠMIGEL – Peter MIČKO, *K problematike tzv. ukrajinských utečencov na Slovensku*, *Acta historica Neosoliensia* 6, 2003, s. 115–124; Eosdem, *Organizačná štruktúra príchodu a odchodu ukrajinských utečencov na Slovensko na konci druhej svetovej vojny*, *Acta historica Neosoliensia* 7, 2004, s. 133–139.

63 Peter MIČKO, *Ukrajinská povstalecká armáda (UPA) na Slovensku v roku 1946*, *Annales historici Presoviensis* 6, 2006, s. 198–216; Michal ŠMIGEL, *Prieniky Ukrajinskej povstaleckej armády na územie severovýchodného Slovenska v rokoch 1945–1946*, *Historický zborník* 17, 2007, č. 2, s. 51–85; Idem, *Prechody oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády územím Slovenska na západ*

problematiku predstavil Michal Šmigel' v monografickej práci *Banderovci na Slovensku v rokoch 1945–1947*.⁶⁴

V poslednom desaťročí sa v slovenskej historiografii objavili aj práce venované dejinám Bieloruska. Výskum dejín tejto východoeurópskej krajiny sa v slovenskom prostredí doteraz spájal s dejinami Sovietskeho zväzu a tak štúdie zaoberajúcimi sa dejinami Bieloruska možno hodnotiť ako pozitívny posun vo výskume východoeurópskej problematiky. Pozornosť bádateľov sa sústredila na slovensko-bieloruské kultúrne vzťahy⁶⁵ a historička Luciana Hoptová sa začala venovať dejinám Bieloruska v prvej polovici 20. storočia. V príspevkoch, ktoré publikovala, analyzovala vyhlásenie a existenciu Bieloruskej národnej republiky, ale aj vývoj Bieloruska v rokoch druhej svetovej vojny.⁶⁶

Výskum dejín Ruska a východnej Európy na Slovensku v rokoch 1990–2015 pomimo historickej produkcie dopĺňali aj ďalšie vedné disciplíny. Už v 90. rokoch 20. storočia vznikli politologické práce venované politickému vývoju v Rusku, na ktorých sa autorsky podieľali Peter Juza,⁶⁷ Grigorij Mesežnikov⁶⁸ a Alexander Duleba.⁶⁹ Politológ Alexander Duleba sa analýze politického vývoja v Rusku venoval

v roku 1947, Historický zborník 19, 2008, č. 2, s. 51–71; Ján ŠTAIGL, *Spolupráca vojenských jednotiek ČSR, Poľska a ZSSR v akciách proti UPA na východnom Slovensku v rokoch 1945–1947*, Vojenská história 15, 2011, č. 2, s. 72–101.

64 Michal ŠMIGEL, *Banderovci na Slovensku 1945–1947*, Banská Bystrica 2007.

65 Viktoria LAŠUK (ed.), *Slovensko-bieloruské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedeckého seminára 20. – 21. 9. 2000*, Prešov 2003.

66 Luciana HOPTOVÁ, *Vyhlásenie nezávislej Bieloruskej národnej republiky v kontexte vnútropolitického vývoja (1917–1918)*, in: Lenka Pokorná Korytarová a kolektív, *Promyšlet Evropu dvacátého století: Evropa sjednocená / rozdělená*, Brno 2012, s. 93–103; Eadem, *Riešenie židovskej otázky na okupovanom území Bieloruska*, in: *Riešenie židovskej otázky v spojeneckých krajinách nacistického Nemecka*, Banská Bystrica 2012, s. 136–145; Eadem, *Existencia a zánik Bieloruskej národnej republiky v roku 1918*, *Annales historici Presovienses* 13, 2013, č. 2, s. 46–61.

67 Peter JUZA, *Rusko a demokracia. Rusko v 20. storočí – historická skúsenosť a perspektívy ďalšieho politického vývoja*, *Medzinárodné otázky* 5, 1996, č. 4; Idem, *Teória geochronopolitiky L. I. Mečnikova*, *Medzinárodné otázky* 6, 1997, č. 4; Idem, *Ruská geopolitika – poznámky k historickému vývoju*, *Medzinárodné otázky* 7, 1998, č. 3; Idem, *Konflikt v Čechensku – kronika roku 1995*, *Medzinárodné otázky* 8, 1999, č. 3.

68 Grigorij MESEŽNIKOV, *K niektorým otázkam zahranično-politickej línie súčasného ruského vedenia v kontexte stredoeurópskeho regiónu*, *Medzinárodné otázky* 3, 1994, č. 1; Idem, *Ruská politická scéna: vznik, formovanie, aktéri*, *Medzinárodné otázky*, 3, 1994, č. 4.

69 Alexander DULEBA, *Otázniky a perspektívy zahraničnej politiky Ruskej federácie*, *Medzinárodné otázky* 3, 1994, č. 4; Idem, *Panslavizmus – zmŕtvychvstanie zabudnutej ideológie?* *Medzinárodné otázky* 3, 1994, č. 3; Idem, *Národná a štátna identita súčasnej ruskej elity. Výzvy minulosti a ich vplyv na aktuálnu politiku pri riešení čečenskej krízy*, *Medzinárodné otázky* 4, 1995, č. 1; Idem, *Rusko, stredná Európa a rozširovanie NATO*, *Medzinárodné otázky* 7, 1998, č. 4.

aj v monografických prácach, v ktorých priblížil slovensko-ruské bilaterálne vzťahy v 90. rokoch 20. storočia a charakterizoval zahraničnú i vnútornú politiku Ruska na konci Jelcinovej éry.⁷⁰ Koncom 90. rokov 20. storočia rozšíril Alexander Duleba svoje práce aj o ukrajinskú problematiku. Po parciálnych štúdiách vydal dve monografické práce venované postaveniu Ukrajiny a Slovenska vo vzťahu k NATO, analýze o geopolitického postavenia Ukrajiny.⁷¹ Nateraz jeho poslednou prácou je knižná publikácia s názvom *Rusko, Ukrajina a my*.⁷² Záujem o ruskú či východoeurópsku problematiku prejavili aj odborníci z iných vedných disciplín napríklad filozofi,⁷³ lingvisti, literárni vedci, etnológia a ďalší.⁷⁴ Tento záujem odborníkov rôznych vedných odborov vytvára dobré predpoklady pre realizovanie interdisciplinárneho výskumu ruskej a východoeurópskej problematiky.

Obraz Ruska a východnej Európy v slovenskej historiografii v rokoch 1990–2015 ukázal, že slovenská historická veda upustila v sledovanom období od tradičných tzv. povinných výskumných tém a bádatelia sa začali zaoberať témami, ktoré v predchádzajúcich desaťročiach boli z rôznych, hlavne politických dôvodov tabu-

70 Alexander DULEBA, *Slepý pragmatizmus slovenskej východnej politiky: Aktuálna agenda slovensko-ruských bilaterálnych vzťahov*, Bratislava 1996; Alexander DULEBA – Karol HIRMAN, *Rusko na konci Jelcinovej éry. Zahraničná a vnútorná politika rozširovania NATO a záujmy Slovenska*. Bratislava 1999.

71 Alexander DULEBA, *Koniec súčasnej strednej Európy. Ukrajina a Slovensko po prvej vlne rozšírenia NATO*, Bratislava 1998; Idem, *Ukrajina a Slovensko. Geopolitické charakteristiky vývinu a medzinárodného postavenia Ukrajiny. Implikácie pre Slovensko*, Bratislava 2000.

72 *Rusko, Ukrajina a my*. Rozhovory Tomáša Gálisa s Alexandrom Dulebom. Bratislava 2016.

73 Z publikovaných prác uvádzame výberovo len niektoré: Ján KOMOROVSKÝ, *Vladimír Sergejevič Soloviov v živote a diele Alexeja Fiodoroviča Loseva (K stému výročiu úmrtia V. Soloviova)*, *Filozofia* 55, 2000, č. 7, s. 563–568; Helena HREHOVÁ, *Aktuálnosť ruského filozofického personalizmu v prostredí súčasného morálneho nihilizmu*, *Filozofia* 57, 2002, č. 10, s. 745–751; Ján KOMOROVSKÝ, *Skúsenosti Nikolaja A. Berďajeva s antropozofi*, *Filozofia* 58, 2003, č. 3, s. 213–216; Ján ČIPKÁR, *O svojbytnosti ruskej filozofie*, *Filozofia* 62, 2007, č. 4, s. 282–297; Peter RUSNÁK, *Filozofia jazyka P. A. Florenského*, *Filozofia* 62, 2007, č. 7, s. 579–589; Ondrej MARCHEVSKÝ, *Národná filozofia (z) dejín v ruskom myslení druhej polovice 19. storočia*, Prešov 2015.

74 Z publikovaných prác uvádzame výberovo len niektoré: Valerij KUPKO – Ivana KUPKOVÁ, *Slovník ruskej umeleckej kultúry 20. storočia*, Prešov 2014; Pavel ŠIMA, *Jazykovye aspekty dogovorných gramot Kijevskej Rusi s Vizantij*, *Slovanské štúdie* 1994, č. 2, s. 87–94.; Štefan ŠVAGROVSKÝ, *Slovník všetkých jazykov sveta ruskej cárovej Kataríny II.*, in: Zborník FF UK – *Philologica* 44, 1995, s. 77–81; Slavomír ONDREJOVIČ, *Jevgenij Dmitrijevič Polivanov (1890–1938)*, *Jazykovedný časopis* 48, 1997, č. 2, s. 112–120; Oľga KOVAČIČOVÁ, *K problému folklórnych tradícií v ruskej stredovekej literatúre*, *Slovanské štúdie* 1994, č. 2, s. 52–65; Viera GAŠPARIKOVÁ, *Cesta Izmaila I. Srezneuského po Slovensku a jej význam pre poznanie slovenskej ľudovej kultúry*, *Slovenský národopis* 46, 1998, č. 3, s. 251–276.

izované (politický exil z Ruska po roku 1917 a jeho pôsobenie na Slovensku, vzťahy Slovenskej republiky a Sovietskeho zväzu v rokoch 1939–1941, aktivity slovenskej armády na východnom fronte, odvečenie obyvateľov Slovenska do Sovietskeho zväzu na konci druhej svetovej vojny, prechod Ukrajinskej povstaleckej armády Slovenskom a pod). Slovenská historická produkcia k ruským a východoeurópskym dejinám v analyzovanom období je žánrovo zastúpená monografiami, syntetizujúcimi prácami, zborníkmi materiálov a príspevkov z vedeckých podujatí, odbornými štúdiami i článkami, učebnými textami, knižnými publikáciami. Kvantitatívne najpočetnejšie sú zastúpené odborné štúdie a články, menej monografické práce. Len málo slovenských historikov sa pokúsilo o spracovanie samotnej ruskej problematiky alebo aspoň niektorých vybraných parciálnych problémov vnútropolitického vývoja Ruska alebo Sovietskeho zväzu. Väčšina autorov sústredila svoju pozornosť na problematiku bilaterálnych slovensko-ruských/sovietskych vzťahov v rôznych obdobiach ich vývoja a z rôznych parciálnych uhlov pohľadu. Pozitívnym faktorom je rozšírenie výskumnej problematiky o výskum dejín Ukrajiny a dejín Bieloruska, ale aj vytvorenie predpokladov pre interdisciplinárny rozmer výskumu ruskej a východoeurópskej problematiky v budúcnosti.

Slovenská historická produkcia ako celok v analyzovanom období (1990–2015) predstavuje parciálne pokusy spracovávanía ruských dejín i dejín Východnej Európy a napriek nesporným pozitívnym trendom vo výskume systematický výskum uvedenej problematiky v slovenskej historiografii naďalej absentuje.

SUMMARY

The image of Russia and Eastern Europe in Slovak historiography from 1990 to 2015 demonstrates that Slovak historical scholarship in this period broke away from what had traditionally been considered obligatory research topics, and researchers have begun to apply themselves to topics that in the previous decades were tabooed for various – mainly political – reasons (for example: political exiles from Russia after 1917 and their activities in Slovakia, relations between the Slovak Republic and the Soviet Union 1939–1941, the activities of the Slovak army on the Eastern Front, the Ukrainian Insurgent Army moving through Slovakia, etc.). Slovak historical production in the area of Russian and East European history is represented, in the period analyzed, mainly in the genres of monographs, synthesizing works, symposia of contributions from scholarly conferences and other materials, specialized studies and articles, course books, and other books. The most numerous of these are the specialized studies and articles, and there are fewer monographs. Only a few Slovak historians attempted to work on Russia in and of itself, or even lesser issues within the domestic political development of Russia or the Soviet Union. Most of the authors instead focused their attention on various periods of the development of bilateral Slovak-Russian/Soviet relations and other more limited points of view. Positive factors include not only the expansion of the subjects tackled to include the history of Ukraine and Belarus, but also laying the foundations for interdisciplinary dimensions of research into Russian and East European issues in the future.

STUDIE

Осмысление /переосмысление
русско-словацких контактов XIX века
в современной историографии Словацкой
Республики

ГАЛИНА ВИКТОРОВНА РОКИНА

Кафедра всеобщей истории, Марийский государственный университет, Россия

Evaluation and Reevaluation of Russian-Slovak Relations in the 19th Century in Contemporary Historiography in the Slovak Republic

The goal of this study is to show the historiographic image of Russian-Slovak relations in the 19th century in works by Slovak authors. These are works that were created during the last quarter century. The milestone here is the origin of the independent Slovak Republic in 1993 and the ensuing political changes, which brought the attempt to reevaluate all of the crucial historical matters in the history of the Slovak nation, including Russian-Slovak relations, into Slovak historiography. Works by modern Slovak authors, in which the role of the Russian factor in the history of the Slovak National Revival of the 19th century is analyzed are evaluated in this essay through the methods of historicism and comparative analysis. Particular attention is dedicated to those Slovak authors who have evaluated Ludovít Štúr's tract "Slavism and the World of the Future" from a contemporary point of view. The evaluation and reevaluation of the historiographical image of Russian-Slovak relations in the 19th century is performed with a view to the new political conditions, in which were mirrored the modern methodological appro-

aches of Slovak historians. New social-political conditions are also taken into account, because they have brought new dimensions into the issues of “Slovak geopolitics”. This work respects the reality that the Slovak historical memory and its transformations are part of the process of forming a collective identity that is forged within the framework of the European Union.

Key words: historiography, history of historiography, Slovak historiography, Russian-Slovak relations, Pan-Slavism, Ludovít Štúr.

Долгий путь к демократической Словацкой Республике открыл новую страницу национальной истории словацкого народа, сумевшего сохранить свою идентичность. Как справедливо отметили авторы-составители коллективной монографии *Словакия: Европейская история: «словаки – это старая, но малая нация, и, как отмечают историки, это просто чудо, что они выжили на протяжении веков в политически экспонированной и этнически смешанной территории Центральной Европы»*.¹ Таким образом, не сбылся пессимистический «прогноз» истории австрийских славян, сделанный Ф. Энгельсом в работе 1849 года *Демократический панславизм: «Народы, которые никогда не имели своей собственной истории, которые с момента достижения ими первой, самой низшей ступени цивилизации, уже подпали под чужеземную власть или лишь при помощи чужеземного ярма были насильственно подняты на первую ступень цивилизации, не жизнеспособны и никогда не смогут обрести какую-либо самостоятельность. Именно такова судьба австрийских славян»*.² Славянские национальные движения XIX века, а также последующие исторические события XX столетия изменили политическую карту Европы, на которой появились самостоятельные славянские государства. Дольше всех среди бывших австрийских славян ждали своей государственности словаки.

В исторических сочинениях русских и чешских авторов до 1918 года преобладала точка зрения, что значительный вклад в сохранение словацкой идентичности оказали контакты «отцов-основателей» словацкой нации с Россией, возникновение именно у словацкого народа идеи славянской взаимности. Похожий подход в оценке русско-словацких связей и их роли в про-

1 Miroslav LONDÁK – Slavomír MIČHÁLEK – Peter WEISS, *Slovakia: A European Story*, Bratislava 2016, s. 9.

2 Фридрих ЕНГЕЛС, *Демократический панславизм*, in: Карл Маркс – Фридрих Энгелс, *Собрание сочинений*, Т. VI., Москва 1958, s. 294.

тиводействию словакам процессам ассимиляции в рамках империи Габсбургов, и в первую очередь мадьяризации, сохранялся в советской и чехословацкой историографии. Тема славянской взаимности и русско-словацких контактов долгие годы оставалась приоритетной в чехословацкой историографии.³

Образование в 1993 году независимой Словацкой Республики и последовавшие за этим политические перемены привели к переосмыслению в словацкой историографии важнейших рубежей истории словацкого народа.⁴ Среди многих тем, которые переживают «ревизию» в историографии Словакии, особое место занимает период т. н. словацкого национального возрождения и история русско-словацких контактов. Термин «словацкое национальное возрождение» традиционно применялся и в словацкой, и в российской историографии для обозначения процесса формирования словацкой нации в XIX веке в сложных условиях двойного подчинения Австрийской империи и венгерского королевства.⁵ В этих процессах значительное место отводилось идее славянской взаимности, а также российскому фактору как политическому гаранту независимости славян.⁶

После образования Словацкой Республики в определенной мере была прервана преемственность чехословацкой и словацкой историографии. Можно говорить об определенном Габсбургском ренессансе в словацкой историографии при выборе тем и сюжетов исторических исследований. Первым изданием независимой Словацкой республики после 1993 года стала *История Словакии*, принадлежащая перу известного словацкого историка Д. Ковача.⁷ В его работе были обозначены новые подходы при характеристике периода национального возрождения, при этом автор стремился сохранить континуи-

3 См. например: Josef Jirásek, *Češi, Slováci a Rusko. Studie vzájemných vztahů československo-ruských od roku 1867 do počátku světové války*, Praha 1933; *Sborník prací k 100. výročí vydání rozpravy Jána Kollara o slovanské vzájemnosti*, Jiří Horák (ed.), Praha 1938; Зоя Сергеевна НЕНАШЕВА, *Идея славянской общности в современной советской и чехословацкой историографии: Некоторые терминологические и теоретические аспекты // Исследования по истории славяноведения и балканистики*, Москва 1981, s. 78–95.

4 Michal KŠINAN, *Politika vs. História? Diskusie v slovenskej historiografii*, Historický časopis 62, 2014, č. 1, s. 91–113.

5 *Dejiny Slovenska*. I., Ľudovít Holotík – Ján Tibenský (eds.). Bratislava 1986; *Dejiny Slovenska*. II, Samuel CAMBEL (ed.), Bratislava 1987.

6 См. подробно: Галина Викторовна РОКИНА, *Теория и практика славянской взаимности в истории словацко-русских связей XIX века*, Казань 2005.

7 Dušan KOVÁČ, *Dejiny Slovenska*, Bratislava, 1998.

тет с чехословацкой историографией. Так, традиционный период словацкого возрождения назван периодом «возникновения новой словацкой нации».⁸ Д. Ковач указывает, что уже в колларовом варианте (автор теории славянской взаимности Я. Коллар [1793–1852]) славянская взаимность имела политический характер. Русский фактор в этой теории он относит к велению времени – «Россия в этот период усилила свою мощь». Но уже с 1831 года после подавления польского восстания русским царизмом, по мнению Д. Ковача, данный фактор не играл в словацком движении заметной роли. Штуровский этап движения (Л. Штур [1815–1856]) – отец-основатель словацкой нации), Д. Ковач считает полностью политическим. При этом в работе приводится характеристика сочинения Л. Штура *Славянство и мир будущего*. Эту работу автор издания считает реакцией на депрессию после подавления революции 1848 г., подчеркивая, что ее нельзя рассматривать как завещание Л. Штура, тем более оно осталось неизвестным словацкой публике.⁹ Вслед за Д. Ковачом новое прочтение трактата Штура было представлено в статьях Д. Кодайовой,¹⁰ а также в юбилейных сборниках, посвященных 195-летию и 200-летию Л. Штура.¹¹

Стремление переосмыслить значение идеи славянской взаимности и связанные с ней различные проявления интеграционных движений австрийских славян, в том числе и русско-словацких контактов, особенно заметно в публикации материалов международной научной конференции, организованной объединением STRED – Центрально-Европейский диалог в Пардубицах в 2004 году.¹² Уже в самом названии сборника материалов конференции «Словянство в центрально-европейском пространстве – иллюзии, разоблачения и реальность» обозначен поворот от прежних концепции чехословацкой историографии проблемы единого славянства. Как сказано в предисловии к сборнику, «славянское сотрудничество в политической области часто было лишь иллюзией, имеющей мало общего с реальностью, за

8 Ibidem, s. 400.

9 Ibidem, s. 125.

10 Daniela KODAJOVÁ, *Politický testament Ľudovíta Štúra*, in: Eduard Krekovič – Elena Mannová – Eva Krekovičová (eds.), *Mýty naše slovenské*, Bratislava 2005, s. 111–119.

11 *Nové kontexty života a diela Ľudovíta Štúra*, in: Zborník z vedeckého seminára konaného v dňoch 28. až 29. októbra 2010 v Modre. Modra: Modranská muzeálna spoločnosť, 2012; Peter MAČHO – Daniela KODAJOVÁ a kol., *Ľudovít Štúr na hranici dvoch vekov: život, dielo, doba verzus historická pamäť*, Bratislava 2015.

12 Dominik HRODEK a kol., *Slovanství ve středoevropském prostoru. Iluze, deziluze a realita*, Praha 2004.

которой следовали разочарование и разоблачение. А взаимные культурные связи чаще всего происходили и происходят в первую очередь благодаря языковой близости».¹³ Среди трех десятков публикаций сборника, посвященных славянской идентичности, общеславянским научным и политическим программам – статьи молодых чешских, словацких, польских, венгерских и украинских авторов, в которых представлены новые концепции и подходы к истории межславянского сотрудничества.

В 2007 году как результат сотрудничества чешского и словацкого издательств (Libri и Slovart) была издана новая *История Словакии: даты, события, личности*,¹⁴ адресованная, как указано в предисловии, чешским и словацким читателям. Главы, хронологически совпадающие со словацким национальным возрождением, написаны словацкими историками М. Кохутовой и М. Подримавским. По мнению М. Кохутовой, «национально-освободительное движение, которое пробудила Великая французская революция, не обошел и словацкий народ.»¹⁵ «Кодификация словацкого языка, создание собственной литературы, литературных и просветительских обществ не были единственной целью этого процесса, а они были средством для достижения политической самобытности народа». Интеграционные предпочтения словаков автор перечисляет в следующей последовательности: «В борьбе с мадьяризацией наши интеллигенты искали поддержку в идеях литературно-языковой и племенной общности словаков и чехов, а также в сотрудничестве с представителями славянских народов в Венгрии, Габсбургской монархии и за ее пределами.» О России, о русско-словацких контактах словацкой возрожденческой интеллигенции в период усиления мадьяризации автор не делает ни одного упоминания.¹⁶

В главе *Модернизация и освободительный процесс в Словакии 1850–1914 гг.*, подготовленной М. Подримавским, отмечено, что до 1848 года словацкий

13 Ibidem, s. 7.

14 В работах 1970–1980-х годов М. Подримавский рассматривал словацкое русофильство как проявление национально-оборонительной идеологии словацкого национального движения и для периода 1870–1890-х годов. См.: Milan PODRIMAŤSKÝ, *Rusofilstvo ako prejav ideológie slovanského národného hnutia v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch 19. storočia*, Historické štúdie 20, Bratislava 1976, s. 101–139.

15 *Dejiny Slovenska: dátumy, udalosti, osobnosti*, Bratislava – Praha 2007, s. 220.

16 Подробный анализ данного издания дан в статье: Галина Викторовна РОКИНА, *Современные трактовки интеграционных процессов словацкого национального движения XIX века в историографии Словацкой Республики*, in: Славянский мир: в поисках идентичности, Москва 2011, s. 919–929.

вопрос был частью внутренней и внешней политики многонациональной Габсбургской монархии. Это придавало словацкой политике определенную направленность дальнейшей перспективы словацкого освободительного процесса. Словацкие политики, по его мнению, в ходе революции 1848 года в духе идей славянского сотрудничества ожидали больших перемен в Центральной Европе, где скажется и влияние России, которая поддерживает освободительную борьбу западных и южных славян. Неоправданные надежды и дальнейшее установление дуалистической монархии превратили словацкий вопрос в проблему внутренней жизни Венгрии. Идея единого венгерского народа не оставляла невенгерским народам надежд стать субъектами государственности.¹⁷ Отметив негативные последствия проводимой Венгрией политики, автор далее указывает на особенности процесса модернизации в Словакии. Проблему славянской взаимности и панславизма, которые были частью общественной мысли Словакии данного периода, М. Подримавский не рассматривает. Среди важнейших дат автор называет май-июнь 1867 года – «путь Славян» в Москву на Славянский съезд, который был протестом против установившегося дуализма. Здесь же он указывает на издание труда Л. Штура *Славянство и мир будущего*,¹⁸ не раскрывая его идей. М. Подримавский отмечает, что это сочинение в оригинале было написано на немецком языке.

Несомненно, что тема «Штур и Россия» является ключевой для оценки характера русско-словацких контактов в XIX веке. Известная современная словацкая исследовательница Э. Ковальска в предисловии к сборнику статей, посвященного 195-летию со дня рождения Л. Штура, писала: «Не случайно, что в последнее время все чаще звучат голоса, что настало время смести пыль и патину с исторической фигуры Л. Штура, лидера национального движения, и внимательно изучать его личный вклад в различные сферы – языкознание, политику и политическую науку, журналистику и литературу».¹⁹

17 Ibidem. s. 274.

18 Для современной словацкой историографии характерно признание труда Л. Штура *Славянство и мир будущего* как нечто случайное и неорганичное в наследии одного из главных «отцов-основателей» современного словацкого народа. Неоднозначно в словацкой историографии была встречена первая публикация на словацком языке «панславистского» сочинения Л. Штура (Ludovít ŠTÚR, *Slovanstvo a svet budúcnosti*, Bratislava 1993). «Мы же знаем, в какой жизненной и психической ситуации был Людовит Штур, когда писал свой последний труд», – замечает автор статьи *Славянская идея сегодня* в одном из номеров Народного календаря Матицы словацкой. См. Juraj HVIŠČ, *Slovenská myšlienka dnes*, in: *Národný kalendár*, Martin 1996, s. 38.

19 *Nové kontexty života a diela Ludovíta Štúra*, s.7.

Переосмысление значения научного творчества и общественно-политической деятельности Л. Штура в словацкой историографии особенно стало заметно в год празднования 200-летия со дня рождения известного Людовита Штура, когда появилось значительное число новых публикаций по итогам прошедших в Словакии юбилейных конференций. История написания и публикации трактата Л. Штура *Славянство и мир будущего*, признанного во всей предшествующей историографии политическим завещанием словацкого лидера, получает новые трактовки и звучание.

В зарубежной и отечественной литературе долгие годы не прекращаются дискуссии по поводу сочинения словацкого ученого и политика. Эти дискуссии проходили в основном по трем аспектам: датировка написания трактата, подлинность ее авторства и причины, побудившие Л. Штура написать это «яркий панславистский призыв к славянам». Основные проблемы зарубежной и отечественной штурологии, обозначенные в одном из первых сборников, посвященных личности и творчеству словацкого патриота, касались изучения философской основы его мировоззрения, роли в словацком национальном движении, его поэтической, педагогической и публицистической деятельности.²⁰ Интересный факт, что и в год 200-летия отца-основателя словацкой нации в Словакии так и не появилось академического издания трактата Л. Штура. Небольшим тиражом вышел перевод на словацкий язык трактата Л. Штура Е. Тишковой,²¹ не снабженный точными выходными данными, без предисловия и аннотации издателей. Это издание не носит строго научного характера, грешит серьезными погрешностями в переводе, и его появление стало определенным вызовом русофилов Словакии академическому сообществу СР.

В публикации Института истории Словацкой академии наук 2005 года *Наши словацкие мифы* утверждается, что в современной словацкой историографии удалось преодолеть миф о политическом завещании Л. Штура. В статье Д. Кодайовой *Политическое завещание Людовита Штура?*²² приводится ряд аргументов для завершения многолетней дискуссии о значении завещания Штура для словаков. Написание трактата Штура объясняется как политический маневр в современных ему исторических обстоятельствах. Одним из ар-

20 *Ludovít Štúr: Život a dielo: Zborník materiálov z konferencie Historického ústavu Slovenskej akadémie vied*, Bratislava 1956.

21 *Slovanstvo a svet budúcnosti. Posolstvo Slovanov z brehov Dunaja od Velislava Ludevíta Štúra. Slovenský preklad z ruskeho originálu*, Nitra 2015.

22 Daniela KODAJOVÁ, *Politický testament Ludovíta Štúra*, s.111–119.

гументов называется дата написания трактата, 1851 г., а не год смерти 1855 год. Во-вторых, по мнению Д. Кодайовой, само понятие «завещание» пришло из перевода подзаголовка названия трактата – «послание славянам с берегов Дуная»: послание было переведено как «posolstvo». Не в пользу политического завещания говорит и язык рукописи – немецкий. Текст появился как реакция на политическую ситуацию после поражения революции 1848–1849 гг. и явно предназначался для широкой дискуссии представителей славянских народов. Языком межславянской коммуникации, как незадолго до этого продемонстрировал Пражский съезд 1848 г., оставался немецкий язык.

Таким образом, в современной литературе однозначно найдены ответы лишь на два вопроса: когда был написан трактат «Славянство и мир будущего» и был ли его автором действительно Штур. Что же касается посылок к его написанию и роли в последующем развитии словацкого национального движения, то здесь сохранились различные позиции авторов, относящих трактат или к политическим маневрам, или к духовному завещанию Штура²³.

В рамках междисциплинарных подходов к оценке личности Л. Штура подготовлена публикация *Штур, штуровцы, романтики, деятели словацкого возрождения*, которая включает доклады участников международной конференции Института словацкой литературы, посвященной 200-летию юбилею Л. Штура.²⁴ Несмотря на преобладание работ литературоведческого и культурологического характера при оценке личности и творчества Л. Штура, в юбилейном издании участвовали и историки, специалисты по истории Словакии XIX века. Братиславский историк П. Подолан, который в последние годы известен своими работами о Яне Колларе, обращается в сборнике

23 Среди различных точек зрения о сути «послания к славянам с берегов Дуная» можно отметить еще две. В 1983 г. Я. Боднар в работе *Наследие идей* писал: «Теоретико-философское обоснование «национальной философии» того времени содержит книга Л. Штура «Славянство и мир будущего». Идеиное, мировоззренческое ядро, философские истоки, ясно и однозначно сформулированные в работе, были восприняты и повлияли на идейное развитие поколения националистов (národnárov – Г.Р.)». См. Ján BODNÁR, *Dedičstvo myšlienok*, Bratislava 1983, s. 138. В 1987 другой словацкий исследователь Д. Гайко в работе *Начало марксистской философии в Словакии* совершенно иначе оценивал значение труда Штура: «Труд вышел первый раз благодаря заслугам русских славянофилов в 1867 г. (второе издание 1909 г.) в русском переводе, и, следовательно, вообще не мог повлиять на развитие философской мысли в Словакии ни в период его возникновения, ни позже» (См.: Dalimír HAJKO, *Začiatky marxistickej filozofie na Slovensku*, Bratislava 1987, s. 22); Почти дословно эту мысль повторили авторы издания *Истории Словакии* (2003 г.).

24 Peter ZAJAC (ed.), *Štúr, štúrovci, romantici, obrodení*, Bratislava 2016.

к теме *Штур, штуровцы и Ян Коллар*.²⁵ Д. Кодайова проводит сравнение двух трудов Штура – *Славянство и мир будущего* и *О народных песнях и повестях славянских племен*.²⁶ Оба сочинения, по мнению автора статьи, Штур писал после поражения революции 1848 года, до сих пор оба труда не переведены на словацкий язык и не опубликованы в Словакии. Во многом эта статья стала продолжением исследования проблемы, которая была обозначена автором в статье 2005 года (см. сноску 10). Однако, здесь вновь поставлен вопрос об авторстве трактата, и по-новому определены причины обращения Штура к теме славянского единства. Д. Кодайова считает, что обращение к славянской проблематике было для Штура не уходом от горькой реальности поражения революции, а необходимостью придать новый импульс славянской идее и росту славянского самосознания.

Тема межславянских связей по-прежнему остается актуальной для словацкой историографии – публикуются многочисленные материалы, документы и исследования, по истории взаимоотношений с южными славянами, с чехами, поляками.²⁷ В связи с этим особый интерес вызывает коллективная монография словацких авторов, вышедшая на русском языке в Братиславе весной 2010 года.²⁸ Среди авторов монографии – ведущие ученые Словацкой Республики, большинство из которых члены Международной комиссии историков России и Словакии, которая была образована в 2004 году.

Заключая, можно констатировать, что в обобщающих исторических трудах словацкой историографии последних лет, во многом определяющих основные векторы и ключевые темы по истории XIX века, тема русско-словацких контактов отошла на периферийные позиции.²⁹ В то же время сохраняется и традиционная линия оценки этих связей, ориентированная прежде всего на огромный корпус исторических источников, сохранивших свидетельства влияния русского фактора в словацкой истории и активных русско-словацких научных и культурных контактов в XIX веке. К этому направлению

25 Peter PODOLAN, *Štúr, štúrovci a Ján Kollár*, in: *ibidem*, s. 133–172.

26 Daniela KODAJOVÁ, *Dve posolstvá Ludovíta Štúra*, in: *Kultúrno-historický význam diel Slovanstvo a svet budúcnosti*, Bratislava 2016, s. 203–228; Eadem, *O národných písních a povéstech plemen slovanských*, in: *Štúr, štúrovci, romantici, obrodenci*, s. 203–228.

27 См. например: Milan KRAJČOVIČ, *Slovenske narodne hnutie v medzinarodnom kontexte*, Bratislava 2010.

28 Татьяна ИВАНТЫШЫНОВА и кол., *Мифы – стереотипы – образы: Восприятие России в Словакии*, Братислава – Йошкар-Ола 2010.

29 См.: *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín 1848–1992*, Bratislava 2012; Dušan KOVÁČ a kol., *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*, Bratislava 2013.

словацкой историографии относятся некоторые публикации кафедры всеобщей истории Университета им. Я. А Коменского,³⁰ материалы научных конференций, подготовленных международной комиссией историков России и Словакии.³¹

Осмысление / переосмысление русско-словацких контактов XIX века в новых политических условиях для словацких историков является отражением современных методологических подходов исследователей и новых социально-политических условий, в которых вопросы «славянской геополитики» получили новое звучание. Во многом это проявление исторической памяти в процессе формирования новой коллективной идентичности в рамках Европейского Союза.

30 См. например: Miroslav DANIŠ – Vladimir MATULA, *M. F. Rajevskij a Slováci v 19. storočí*, Bratislava 2014.

31 *Русские и словаки в XIX-XX вв.: контакты, взаимодействия, стереотипы: Материалы международной научной конференции, приуроченной ко Второму заседанию Комиссии историков России и Словакии*. Москва, 2-4 октября 2007 года, Москва-Йошкар-Ола 2007.

SUMMARY

The founding of the independent, democratic Slovak Republic in 1993 opened up new pages in Slovak national history. Part of the historical memory was retained, but a substantial part was re-evaluated. This also pertains to the most significant events in the Slovaks' struggle for their own identity. In historical works by Russian and Czech authors before 1918 the opinion was predominant that the relationships the "founding fathers" of the Slovak nation (Ján Kollár, Ľudovít Štúr, Stanislav Hurban Vajanský) had with Russia had the greatest influence on asserting Slovak identity. In connection with the great number of Czechoslovak works (therefore including those by Slovak authors) in the interwar period and also even after 1945, the question was discussed of upon what basis support from the Russian factor formulated Pan-Slavism among Slovaks. The same was also true of the reckoning with Russian-Slovak relations and their role in impeding the assimilation process within the Habsburg Monarchy, which primarily pertained to Magyarization. In this context, the subject of Pan-Slavism and Russian-Slovak relations remained a priority topic for many years even within the overall framework of Czechoslovak historiography. Of course, after the founding of the independent Slovak Republic in 1993, changes came about. We could even speak of a renaissance of subjects and content in historiographical research that focuses on the unity Habsburg Monarchy. Still, the subjects of Russia, and primarily of Ľudovít Štúr's relationship with it, remained vital for evaluating the character of Russian-Slovak relations in the 19th century. However, naturally some reevaluations were made. This took place primarily in the year of celebrating the two-hundred-year anniversary of the birth of Ľudovít Štúr (1815–1856), when a great number of new works were published, generally having had their geneses at conferences that took place in Slovakia for the occasion of this anniversary. Their goal was to evaluate the significance of scholarly work and the social-political activities of Ľ. Štúr in Slovak historiography from a modern point of view. The past connected with the writing and publishing Ľ. Štúr's tract "Slavism and the World of the Future", which has been acknowledged by all the various previous historiography as a political legacy of a pre-eminent personality of the Slovak nation, gained new character and significance. Still, to date there still is not an academic translation of this tract into Slovak. From the point of view of the future, our work highlights the fact that an important role in the further development of the tradition of focus on Russian-Slovak cooperation will be played by the international commission of historians of Russia and Slovakia, which organizes conferences and publishes materials from the history of their bilateral relations, particularly in the period of the 19th century.

STUDIE

Zkoumání ruské filosofie v českém prostředí po roce 1990

HANUŠ NYKL

Slovanský ústav AV ČR, Praha

Research in Russian Philosophy in the Czech Environment After 1990

This article discusses the historiography of Russian philosophy in the Czech environment. After a brief characterization of its beginnings, associated with the name of T. G. Masaryk, and the developments during the interwar and postwar eras in Czechoslovakia, the analysis then moves into the situation after 1990. It distinguishes two phases: the 1990s, which are primarily associated with the introduction of new authors, and the phase that began after 2000, when studies and monographs begin to appear to a greater extent in the historiography. What has been distinctive in Czech research is the preponderance of non-philosophers among the researchers. The most significant trends in the research are considered to be the literary-historical, historical, and theological. The article acquaints readers with the main personalities who engage with Russian philosophy in the Czech Republic and briefly introduces their areas of research and main works. It also touches upon the institutions and publishing houses that focus on Russian thought. At the conclusion it pauses to contemplate the outlook for the future of this field through probes into the student theses defended at Charles University. **Key words:** historiography, Russian philosophy, history of science, Czech scholars.

Nezasvěcenému čtenáři se může zdát, že ruská filosofie je v českém prostředí tématem okrajovým či přinejmenším velmi specifickým. Ve skutečnosti se však jedná o obor, jehož studium má v našem prostředí dlouholetou tradici sahající do 19. století, obor, v němž se česká věda prosadila na světové úrovni a jenž je v naší zemi pěstován na řadě vědeckých i mimovědeckých pracovištích. Jedná se nicméně také o disciplínu, která není jednoznačně přijímána celou vědeckou veřejností a která by měla své pevně stanovené standardy vědeckého bádání. To se odráží i na problémech tohoto oboru. Vedle kvalitních výsledků se v rámci českého zkoumání ruské filosofie setkáváme i s pokusy amatérského rázu, nedodržujícími základní pravidla vědeckého bádání. Vedle pečlivě připravených kritických edic pramenů se setkáváme i s počiny nevalné úrovně. Tato nevyrovnanost má pochopitelně na obraz ruské filosofie v českém prostředí velký vliv.

Je paradoxem – pravda, příznačným i pro další země – že ruskou filosofií se u nás zpravidla nezabývají filosofové. Mnohem častěji o ní hovoří literární vědci, historikové, teologové. Pro filosofy bývá ruská filosofie diskursem s pochybnou pověstí. Často se jedná o předsudek pramenící z neznalosti skutečného spektra ruského myšlení, v jehož rámci se setkáváme s různými směry a osobnostmi. Řada z nich – a jedná se zpravidla o představitele na Západě etablovaných proudů – je v našem prostředí zcela neznává. Proudů zajímající profesionální filosofy do našeho prostředí pronikají jen sporadicky a obraz ruské filosofie tak vytvářejí nefilosofové. Tento přístup tak v našem prostředí jen dále petrifikuje klíše, že ruská filosofie se zabývá především filosofií dějin, náboženskými a sociálními otázkami, eventuálně estetikou.

Když pohlédneme do dějin české vědy, pak zjistíme, že se zkoumání ruské filosofie měnilo v souvislosti se změnami politicko-kulturního klimatu našeho prostředí. Specifický charakter mělo v období národní emancipace českého národa v rámci habsburské monarchie. Zpočátku hrála roli obecně obrozenecká východiska a hledání identity v rámci slovanského světa a Evropy, aby postupně převládlo směřování ke konstituování tradice národní vědy, filosofie a spirituality. Závažnou součástí tohoto procesu byla i postupně se kultivující recepce ruské kultury, jejíž součástí byla také ruská filosofie. O tom nejlépe svědčí přehled překladů z ruštiny, jak jej máme doložený například v bibliografii *Slavica v české řeči*.¹ Nejvýznamnější částí této fáze recepce ruského myšlení a zároveň jejím završením byla tvorba To-

1 Jiří BEČKA – Siegfried ULBRECHT a kol., *Slavica v české řeči III. Část 2. Překlady z východoslovanských jazyků v letech 1891–1918*, Praha 2012.

máše G. Masaryka, tvůrce světově uznávané syntézy *Rusko a Evropa* a dalších studií o ruské filosofii.²

Následující fáze je tvořena epochou meziválečného Československa, kdy se celkové klima pro zkoumání ruského myšlení změnilo vlivem dvou rozhodujících faktorů. Etablovala se nová, nepozitivisticky zaměřená generace českých filosofů a do naší země přišla v rámci tzv. ruské pomocné akce řada představitelů ruského myšlení. Československo se stalo na dlouhá léta domovem osobností, jako byl Nikolaj O. Losskij, Boris N. Jakovenko, Sergej I. Gessen, Ivan I. Lapšin, Dmytro I. Čyževskij (který byl zároveň představitelem ukrajinské filosofie), Petr N. Savický, Georgij M. Katkov, Sergej A. Levickij, krátce i Pjotr B. Struve, Sergej N. Bulgakov a někteří další. Významná část těchto myslitelů (Losskij, Jakovenko, Gessen, Čyževskij) navázala kontakty s českým filosofickým prostředím, zvláště s okruhem myslitelů soustředěných okolo časopisu *Ruch filosofický* (Ferdinand Pelikán, Karel Voroška, Eduard Hoppe, Jan Patočka). Navazovalo se i na masarykovské badání; ruští myslitelé se hlásili k odkazu jak T. G. Masaryka, tak E. Beneše. Zájem o ruskou filosofii projevovalo i české katolické prostředí; ekleziologické podněty Vladimira S. Solovjova byly přijímány v unionistickém hnutí, ale zájem byl proječován i o další osobnosti ruské náboženské filosofie. Druhý pól ruského myšlení, sociální a marxistická filosofie, naopak přitahoval českou levicovou inteligenci, zájem byl tradičně proječován i o ruský anarchismus.³ Toto období můžeme považovat za plodné i v rámci historiografie ruské filosofie: vznikly v něm průkopnické sborníky textů soudobých ruských filosofů, český nástin novějšího ruského myšlení vytvořený F. Pelikánem a jedny z nejvýznamnějších dějin ruské filosofie z pera B. Jakovenka vydané v češtině nákladem Slovanského ústavu.⁴

Následující období přála nezávislému bádání v oblasti ruské filosofie o poznání méně. Okupace Československa nacistickým Německem v letech 1939–1945 přinesla omezení i na poli filosofického zkoumání ruského myšlení. Do zcela nových souvislostí naopak uvedla ruskou filosofii postupná sovětzace Českoslo-

2 Tomáš G. MASARYK, *Rußland und Europa. Studien über die geistigen Strömungen in Rußland. Zur russischen Geschichts- und Religionsphilosophie. Soziologische Skizzen*, 2 Bd., Jena 1913; Idem, *Slovanské studie I. Slavjanofilství Ivana Vasil. Kirějevskeho*, Praha 1889.

3 O reflexi ruské filosofie mezi českými mysliteli se můžeme dozvědět i z bibliografie Andrej PAWLOW – Boris JAKOWENKO, *Kurze Bibliographie der neuen tschechoslowakischen Philosophie*, Praha 1935.

4 *Současná ruská filosofie. Sborník statí*, přel. F. Pelikán, Praha 1929; Ferdinand PELIKÁN – Josef TVRDÝ, *Současná filosofie u Slovanů*, Praha 1932; Boris JAKOVENKO, *Dějiny ruské filosofie*, přel. F. Pelikán, Praha 1938.

venska po druhé světové válce. Zkoumání ruských autorů bylo v této době dokonce žádoucí, ovšem jedinými možnými proudy, jež bylo lze z bohaté škály ruského myšlení studovat, bylo ruské revoluční myšlení a marxismus. Ty jsou objektivně vzato nedílnou součástí ruského myšlení, proto nebylo bez užitku, když se objevily početné překlady a návazné studie o ruských západnících (V. G. Bělinskij, I. A. Gercen), nihilistech (N. G. Černyševskij), narodnících a marxistických teoreticích (A. Lunačarskij, G. V. Plechanov, V. I. Lenin). Vznikl tak fond překladů a edic, který může sloužit i dalším generacím zájemců. Evidentní jednostrannost tohoto zaměření začala být od 70. let 20. století záměrně prolamována některými edičními počiny, mezi něž patřilo vydání dvou prací Lva N. Gumiljova či překlady estetických děl Alexeje F. Loseva, Michaila M. Bachtina či Valentina F. Asmuse.⁵

Obnovení možnosti svobodného bádání po roce 1989 přineslo další změnu v recepci ruské filosofie. Období více než dvou a půl desetiletí můžeme rozdělit na dvě odlišné fáze. Tou první byla 90. léta. Nehledě na to, že bádání v oblasti ruské filosofie má u nás díky Masarykovi stoletou tradici a v určitých obdobích vznikala v tomto oboru hodnotná vědecká díla, panoval v 90. letech mnohdy pocit, že začínáme na dosud neobdělaném poli. Čtyřicet let zapovězená jména ruských myslitelů byla v našem prostředí mladší generací vnímána jako nová a každý ediční počín budil dojem určitého průkopnictví. Velký význam proto měly překlady, jimž se v tomto přehledu nemůžeme zcela vyhnout, protože významně ovlivnily domácí vnímání ruské filosofie.

Toto období je nejlépe shrnuto v bibliografii Jiřího Vacka *Ruská literatura v českých překladech (1990–2001)*, v níž nalézáme oddíl věnovaný překladům z oblasti filosofie a náboženství.⁶ 21 dílo obsažené v této části odráží všechny trendy příznačné pro překlady z ruské filosofie v této době i později. Procesu se účastnili jak etablovaní překladatelé (např. Miluše a Ladislav Zadražilovi, Františka Sokolová), tak zcela noví. Ruská filosofie vycházela jak v nakladatelstvích prestižních, tak marginálních. Nejvyšším počtem edic se mohla pochlubit nakladatelství Refugium Velehrad-Roma (pět) a Oikúmené (čtyři). Některé překlady byly vybaveny critic-

5 Lev N. GUMILJOV, *Objevení země Chazarů*, Praha 1971, přel. I. Savický; Idem, *Hledání vymyšlené říše (Legenda o „říši kněze Jana“)*, přel. I. Savický, Praha 1974; Alexej F. LOSEV – Vjačeslav P. ŠESTAKOV, *Dějiny estetických kategorií*, přel. Miluše Zadražilová, Praha 1984; Alexej F. LOSEV a kol., *Kultura v zrcadle dějin filozofie: sborník statí*; přel. Milada Kouřimská, Praha 1982; Michail M. BACHTIN, *Dostojevskij umělec: k poetice prózy*, přel. J. Honzík, Praha 1971; Valentin F. ASMUS, *Estetická konfrontace*, přel. Miluše a Ladislav Zadražilovi, Praha 1977; Idem, *Antická filozofie*, přel. Jan Zouhar, Praha 1986; filosoficky zajímavé jsou ale i některé další edice.

6 Jiří VACEK, *Ruská literatura v českých překladech (1990–2001)*, Praha 2002, s. 39–41.

kým aparátem, jiné jen studií, další byly bez jakéhokoli kritického aparátu. Některá vydání zahrnují jen drobnou studii či výřez z většího díla, jiná obsahují díla celá a rozsáhlejší.

Podobně „průkopnický“ ráz měly i vědecké práce věnované ruské filosofii. Devadesátá léta nepřála klasickým monografiím, ale spíše přehledům a esejům mapujícím „nový“ prostor. Jejich autory byli především literárněvědně orientovaní rusisté. Značnou pozornost přitahovalo ruské utopické myšlení. Systematicky se mu věnovala Miluše Zadražilová, Karel Štindl pojednal o Nikolaji N. Fjodorovi, Tomáš Glanc vytvořil přehled ruských myslitelů s utopickými sklony a přehled ruských teroristů (teoretiků i praktiků).⁷ Tomáš Glanc ve své monografii *Видение русских авангардов* pracoval kromě jiného také s estetickými koncepcemi Pavla Florenského.⁸ Problematiky ruského myšlení se dotýkal i Martin C. Putna, ať již v rámci redigování časopisu *Souvislosti* (viz např. č. 2 za rok 1995, v němž průkopnický uvedl překlad *Byzantinismu a Slovanstva* K. N. Leontjeva) či autorstvím několika medailónků věnovaných vybraným ruským filosofům v popularizační práci o ruské emigraci *Rusko mimo Rusko*.⁹

V tomto období pokračoval ve své práci také Zdeněk Mathauser, jenž se ve svém rusistickém díle pohyboval na průsečíku filosofie a estetiky s celoživotním zájmem o fenomenologii. Zájem Zdenka Mathausera o ruskou filosofii se datuje již od studentských dob, o čemž svědčí jeho diplomová práce věnovaná vztahům mezi myšlením Edmunda Husserla a Nikolaje O. Losského.¹⁰ Ve svém zájmu o ruské myšlení pokračoval i po roce 1990, jak dokládá autorova studie o vlivu E. Husserla na ruskou a sovětskou filosofii či jeho návraty k úvahám o Losského pojetí intuice.¹¹ Mathauser se ve svých textech pravidelně obracel nejen k filosofickým aspektům ruských spisovatelů, ale i k myšlení Michaila M. Bachtina, Romana O. Jakobsona, Alexeje F. Loseva, Lva I. Šestova, Gustava G. Špeta, Nikolaje S. Trubeckého a dal-

7 Karel ŠTINDL, *Fjodorov*, *Revolver Revue* 30, 1995, s. 217–238; Tomáš GLANC, *Ruské vize*, *Revolver Revue* 30, 1995, s. 174–216; Idem, *Ruský terorismus*, *Revolver Revue* 34, 1997, s. 338–379.

8 Tomáš GLANC, *Видение русских авангардов*, Praha 1999.

9 Martin C. PUTNA, *Rusko mimo Rusko. Dějiny a kultura ruské emigrace 1917–1991*, Brno 1993–1994, 1. díl, s. 188–196 (D. Čyževskij, N. Losskij, P. Savickij), 2. díl, s. 9–23, 28–39 (N. Berďajev, S. Bulgakov, V. Zeňkovskij, B. Vyšeslavcev, L. Šestov, S. Frank, I. Iljin, F. Stěpun).

10 Zdeněk MATHAUSER, *Srovnání intencionalismu E. Husserla a intuicionismu N. O. Losského*, diplomová práce, FF UK Praha 1954; Idem, *K trojímu pojetí intuitivismu*, in: Jiřina Stachová – Jiří Nosek (eds.), *Intuice ve vědě a filozofii*, Praha 1993, s. 21–31.

11 Zdeněk MATHAUSER, *Edmund Husserl a ruská filozofie*, *Filosofický časopis* 38, 1990, č. 1–2, s. 107–117.

ších ruských myslitelů.¹² Zhodnocení přínosu Zdeňka Mathausera pro studium ruské filosofie u nás je stále ještě otázkou budoucnosti.

Vedle literárněvědného proudu se ruskou filosofií v tomto období zabývali i čeští historici. Problematice slovanství a panslavismu v ruském myšlení se systematicky věnoval Radomír Vlček.¹³ Nově se v našich zemích etablovalo studium dějin ruské emigrace. Jedním z těch, kdo se o založení vědecké tradice bádání v této oblasti zasloužili, byl Václav Veber, kromě jiného editor přelomové série sborníků studií věnovaných ruské emigraci v meziválečném Československu.¹⁴ Zde nemohla chybět zmínka o plejádě ruských emigračních filosofů, jíž se ujal Vladimír Goněc.¹⁵ Přínosu českých historiků v této oblasti se podrobněji dotkneme dále.

Třetím proudem v rámci českého bádání o ruském myšlení byl proud teologický. Ten navazoval na zkoumání ekumenicky zaměřeného filosofa Vladimíra Solovjova, jež se v našem prostředí v rámci katolické teologie ujalo již před první světovou válkou a které bylo rozšiřováno o některé další autory tzv. ruské náboženské filosofie.¹⁶ Na tuto tradici navázal a klasickou podobu tohoto typu bádání vytvořil Tomáš kardinál Špidlík a jeho žáci (např. Richard Čemus).¹⁷ Tato Špidlíkova škola našla u nás v 90. letech své pokračovatele v osobě Pavla Ambrose, Michala Alt-richtera a některých dalších autorů soustředěných v Centru Aletti v Olomouci. Ruská filosofie je v rámci této školy studována teologicky, z textů jednotlivých autorů jsou vybírány motivy, na něž se tato škola zaměřuje, jako je např. ekumenismus, důraz na sjednocení lidstva, Evropy apod.¹⁸ Oblíbeným tématem jsou také teologizující koncepce ruské náboženské filosofie, jako je např. tzv. sofologie. Kromě So-

12 Viz např. soubory děl Zdeňka MATHAUSER, *Estetické alternativy*, Praha 1994; Idem, *Estetika racionálního zření*, Praha 1999, s. 74–81, 87–96, 112–119; Idem, *Báseň na dosah eidosu. Ke stopám fenomenologie v ruské literatuře a literární vědě*, Praha 2005; Idem, *Básnivě nápo vědi Husserlovy fenomenologie*, Praha 2006, s. 57–71; 213–239.

13 Radomír VLČEK, *Nacionalismus, panslavismus a neoslavismus – pokusy o překonání krize ruského impéria*, Slovanický přehled 80, 1994, 1, s. 1–17; Idem, *Pogodin a formování ruského panslavismu*, Slovanický přehled 81, 1995, s. 193–209; Idem, *Ruský panslavismus a krymská válka*, Slovanický přehled 85, 1999, s. 13–31.

14 Václav VEBER (ed.), *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945: sborník studií I–IV*, Praha 1993–1996.

15 Vladimír GONĚC, *Ruská filozofická emigrace v Československu*, Slovanický přehled 79, 1993, s. 38–44.

16 Karel SLÁDEK, *Vladimír Solovjov – mystik a prorok: osobnost a dílo Vladimíra Solovjova problem (nejen) české reflexe*, Olomouc 2009, s. 24–41.

17 Viz např. Tomáš ŠPIDLÍK, *Ruská idea. Jiný pohled na člověka*, přel. J. Valíček, Velehrad 1996.

18 Viz například konferenční sborník Pavel AMBROS a kol., *Vladimír Solovjov a jednotná Evropa*, Olomouc 2001.

lovjova se tato škola pravidelně vrací např. k Sergeji N. Bulgakovovi, Pavlu A. Florenskému či Vjačeslavu I. Ivanovovi. Také k tomuto proudu se podrobněji vrátíme v další části příspěvku.

Vývoj českého zkoumání ruské filosofie po roce 2000 přinesl jemnější specializaci. Došlo k precizování oborů, ustoupilo se od vnímání ruského myšlení jako celku k přesnějšímu vymezení toho, co lze považovat za ruskou filosofii, a co už je např. estetika, literární věda či teologie. Proto můžeme z tohoto přehledu věnovaného ruské filosofii vyloučit např. práce věnované „filosofujícím spisovatelům“ (Gogol, Tolstoj, Dostojevskij), studie věnované čistě estetickým otázkám, náboženské problematice či sociálním utopiím. Zároveň v tomto období dochází i k prohlubování českého bádání, pozorujeme postupný přechod od přehledových prací k tematickým studiím a monografiím. Etablovala se také nová badatelská generace, která zčásti navazuje na podněty minulého období a zčásti přináší nové motivy.

Podívejme se na tento vývoj nejprve z hlediska institucí. Úvodem poznamenejme, že v České republice není žádné centrum ani oddělení, jehož výhradním úkolem by bylo zkoumání ruské filosofie. Lze však hovořit o institucích, jež tento výzkum systematicky podporují, v nichž se soustřeďují badatelé a pořádají se vědecká setkání. Jednou z takových institucí je Slovanská knihovna – Národní knihovna ČR. Ta obsahuje největší sbírku děl ruské filosofie v naší zemi a její fondy jsou průběžně doplňovány aktuální pramennou i sekundární literaturou. Bez pravidelného kontaktu s ní se žádný seriózní badatel u nás nemůže obejít. Kromě svého hlavního poslání se však Slovanská knihovna zabývá také vydavatelskou a osvětovou činností. Z jejích vydavatelských aktivit byl ruské filosofii věnován např. sborník věnovaný ukrajinsko-ruskému filosofovi Dmytro Čyževskému, bibliografie prací Petra Savického sestavená Martinem Beisswengerem, či publikace věnované ruské emigraci obecně.¹⁹ Slovanská knihovna je také organizátorem řady konferencí a kulatých stolů věnovaných ruské filosofii, z nichž můžeme jmenovat konferenci Dmytro Čyževskij – osobnost a dílo (2002), semináře k osobnostem ruské filosofie v meziválečném Československu Boris Valentinovič Jakovenko – filosof a historik ruské filosofie (2006), Osud a dílo filosofa Sergeje Gessena (2012), Ivan Ivanovič Lapšin. Československé období jeho života a tvorby (2013, ve spolupráci s Ruským střediskem vědy a kultury), konferenci věnovanou 120. výročí narození Petra Savického Petr Nikolajevič Savický: vědec, myslitel, člověk (2015). Konečně ruská filosofie se

19 Zdeňka RACHŮNKOVÁ – Františka SOKOLOVÁ – Růžena ŠIŠKOVÁ (eds.), *Dmytro Čyževskij, osobnost a dílo*, Praha 2004; Martin BEISSWENGER (ed.), *Петр Николаевич Савицкий (1895–1968): Библиография опубликованных работ*, Praha 2008.

objevuje jako téma výstav pořádaných Slovanskou knihovnou, například výstav věnovaných tvorbě S. I. Gessena či B. N. Jakovenka. Ve Slovanské knihovně pracují i badatelé věnující se ruské filosofii. Jmenujme z nich Sergeje Magida, který je autorem rozsáhlých přehledových článků věnovaných filosofům v československé emigraci Borisi Jakovenkovi a Dmytro Čyževskému, stejně jako eseje věnované Lvu Gumiljovovi.²⁰

Z pracovišť Akademie věd České republiky se ruské filosofii nejsystematičtěji věnuje Slovanský ústav a Historický ústav. Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., se dlouhodobě zabývá studiem ruské pořijnové emigrace v Československu, tedy i životem a dílem zde působících ruských filosofů. Tato tematika se objevovala na stránkách ročenky *Rossica* vydávané v letech 1996–2007 Slovanským ústavem. Zazněla také v kolektivní monografii *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919–1939)*, dále v dvoudílné publikaci mapující každodenní život ruské emigrace *Хроника культурной, научной и общественной жизни русской эмиграции в Чехословацкой республике* redigované Ljubov Běloševskou, ale také v chystaném *Lexikonu ruské emigrace*, který je připravován Julií Jančárkovou a Danou Haškovou.²¹ Problematika ruských filosofů v emigraci zazněla také na konferenci *Kultura ruské emigrace a humanitní vědy v meziválečném Československu: směry profesionální spolupráce* (2008), kterou Slovanský ústav pořádal ve spolupráci se Slovanskou knihovnou a jejíž výstupy se objevily i ve zvláštním čísle časopisu *Slavia*.²² Dalším badatelským zájmem Slovanského ústavu v oblasti ruské filosofie jsou souvislosti mezi uměleckou a filosofickou tvorbou, zasahující i do oblasti geopolitiky, jež se věnuje například Helena Ulbrechtová. O tom svědčí konference *Literatur und Wissen* (2014) a *Od imperialismu k postimperialismu. Proměny ruské kultury, literatury a filozofického myšlení ve 20. a 21. století* (2013), stejně jako některé kolektivní publi-

20 Сергей МАГИД, *Философ Яковенко (Подготовительные материалы)*, in: Ljubov Běloševská (ed.), *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919–1939)*, Praha 1999, s. 262; Idem, *Д. И. Чижевский в «украинской» Праге в 1924–1932 гг. (историко-публицистическое исследование)*, *Rossica. Научные исследования по русистике, украинистике и белорусистике*, 2007, s. 1–48; Idem, *Lev Gumiljov, předposlední eurazijec*, *Souvislosti* 6, 1995, č. 2, s. 70–81.

21 Ljubov BĚLOŠEVSKÁ (ed.), *Duchovní proudy ruské a ukrajinské emigrace v Československé republice (1919–1939)*, Praha 1999; Любовь БЕЛОШЕВСКАЯ (ed.), *Хроника культурной, научной и общественной жизни русской эмиграции в Чехословацкой республике*, т. 1–2, Praha 2001.

22 Vladimír GONĚC, *Ruská exilová filosofie a míra jejího vzájemného ovlivňování s filozofií v Československu*, *Slavia* 80, 2011, č. 2–3, s. 174–185; Hanuš NYKL, *Русская философия в чешской научной среде – точки соприкосновения и расхождения*, *Slavia* 80, 2011, č. 2–3, s. 186–197.

kace ústavu.²³ Ruské filosofii se dále věnuje Historický ústav AV ČR, v. v. i., který se zaměřuje na ruské myšlení v klíčovém období 19. století, o čemž svědčí především studie Radomíra Vlčka. Stejně tak neponechává stranou ani tematiku ruské emigrace, především eurasijství, které je badatelským předmětem Emila Voráčka. Ruské filosofii se také věnuje časopis *Slovanský přehled*.

Na univerzitních pracovištích jsou vědecké priority více individualizované a soustředěné okolo jednotlivých osobností. Ruskou filosofii se zabývají badatelé na Univerzitě Karlově (Filozofická fakulta, Katolická teologická fakulta, Husitská teologická fakulta, Evangelická teologická fakulta), na Masarykově univerzitě, Ostravské univerzitě, Západočeské univerzitě a některých dalších pracovištích. Nejvýraznějšími osobnostmi těchto pracovišť se budeme zabývat v závěrečné části tohoto příspěvku.

Zastavme se ještě u nakladatelství zaměřujících se na ruskou filosofii. Oproti devadesátým letům se ruské filosofii přestalo věnovat nakladatelství OIKOUMENH. Na vydávání ruské filosofie se však systematicky začalo zaměřovat nově etablované nakladatelství Pavel Mervart. Ve své práci pokračovalo nakladatelství Refugium. Překlady a autorská díla z oblasti ruské filosofie vycházejí i v dalších nakladatelstvích, jako je CDK, Dauphin, Kitěž, Luboš Marek, Prostor, Set out, Vetus Via Christiana, v nakladatelství Slovanského ústavu a Historického ústavu AV ČR; jedná se však o jednotlivé práce, nikoli systematický zájem. V oblasti monografií hrají nezastupitelnou úlohu univerzitní nakladatelství, nejvíce jsou představena nakladatelství Masarykovy univerzity, Ostravské univerzity a Západočeské univerzity.

Ačkoli pro období po roce 2000 nemáme zpracovanou bibliografii překladů ani prací o ruské filosofii, je možné na základě údajů dostupných z databáze Národní knihovny ČR zobecnit, že ruské filosofii se v České republice systematicky věnují pouze dvě nakladatelství: Refugium a Pavel Mervart. Refugium si zachovalo vedoucí postavení na českém trhu z hlediska množství titulů. Uvedlo překlady řady závažných autorů, zaměřilo se i na historiografii ruské filosofie a vyšly v něm i některé původní české monografie.²⁴ Nakladatelství Pavel Mervart vstoupilo na niž-

23 Siegfried ULBRECHT – Helena ULBRECHTOVÁ (eds.), *Die Ost-West-Problematik in den europäischen Kulturen und Literaturen: Ausgewählte Aspekte. Problematika Východ – Západ v evropských kulturách a literaturách. Vybrané aspekty*, Praha – Dresden 2009; Helena ULBRECHTOVÁ – Mária KUSÁ (eds.), *Ruské imperiální myšlení v historii, literatuře a umění. Tradice a transformace*, Praha 2015.

24 V recenzích zaznívaly také kritické hlasy stran kvality některých překladů nakladatelství. Viz např. Michal ŘOUTIL, *Utrpení na skřípci překladatelském. Ruský filosof v pážecí škole (Posudek pro Obec překladatelů na překlad knihy Vlastní životopis N. Berdajeva)*, A2 2, 2006, č. 19, s. 1, 16;

ní trh počátkem dvoutisících let a nehladě na svůj široký profil začalo pravidelně vydávat zpočátku překlady děl ruských myslitelů, posléze i původní české studie o ruské filosofii ve sbornících a nakonec i monografie. Část těchto prací vychází mimo ediční řady, jiné se soustřeďují v edicích *Rossia Altera* a *Agora*. Tematiku nakladatelství a překladů z ruské filosofie bychom mohli zakončit rozvahou o nejpřekládanějších autorech. Jsou dva a počet překladů jejich děl je zhruba stejný: Nikolaj Berďajev a Vladimir Solovjov mají minimálně šestnáct knižních položek, které ovšem zahrnují i reedice.

Přejděme k samotným badatelům, kteří se ruské filosofii věnují. Zajímat nás budou především ti, kteří v letech 2000–2016 věnovali ruské filosofii monografie a vědecké studie. Filosofické přesahy zůstaly i nadále vlastní řadě literárněvědných rusistů, kromě výše zmíněných autorů jsou příznačné i pro další autory.

Vladimír Svatoň z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy se ve svých statích a esejích dotýká tvorby řady ruských myslitelů, například Pjotra J. Čaadajeva, Ivana V. Kirejevského a klasických slavjanofilů, Vladimira S. Solovjova, Vasilije V. Rozanova či Dmytro Čyževského. Dále se zabývá filosofickými přesahy ruské literární vědy 20. století, stejně jako myšlenkovým rozměrem díla ruských klasiků Alexandra S. Puškina, Vladimira F. Odojevského, Nikolaje V. Gogola, Fjodora M. Dostojevského či Lva N. Tolstého. Jeho hlavní studie věnované této problematice jsou soustředěny ve výběrech z jeho tvorby.²⁵ Miroslav Mikulášek je zaměřen na filosofickou hermeneutiku literárního díla, a to jak v oblasti ruské literatury, tak ve světové literatuře. Při hledání hlubinných struktur literárního artefaktu mobilizuje argumentaci řady ruských myslitelů, jako jsou Michail M. Bachtin, Nikolaj A. Berďajev, Pavel A. Florenskij, Arsenij V. Gulyga, Roman O. Jakobson, Alexej F. Losev, Vladimir S. Solovjov, Gustav G. Špet a další.²⁶ Duchovní a filosofické souvislosti ruského symbolismu jsou těžištěm badatelského zájmu Jana Vorla z Ostravské univerzity. Tato tematika se úzce dotýká i ruské filosofie stříbrného věku, z jejichž představitelů se autor zabývá například teoretickými koncepcemi Dmitrije S. Merežkovského

Idem, *Teofan Zatvornik: Povzbuzení k duchovnímu životu*, Teologické texty 16, 2005, č. 5, s. 217–218. Hanuš NYKL, *Jak je těžké porozumět Rusku. V Česku sice vycházejí překlady dříve zapovězených děl, ale v nedotažené podobě*, Mladá fronta Dnes, 13. 2. 2004; Idem, *Pravoslavná teodicea Pavla Florenského*, Literární noviny 15, 2004, č. 15, s. 9.

25 Vladimir SVATOŇ, *Z druhého břehu: (studie a eseje o ruské literatuře)*, Praha 2002; Idem, *Proměny dávných příběhů. O poetice ruské prózy*, Praha 2004; Idem, *Román v souvislostech času. Úvahy o srovnávací literární vědě*, Praha 2009.

26 Viz Miroslav MIKULÁŠEK, *Hledání „duše“ díla v umění interpretace*, Ostrava 2004; Idem, *Via cordis: ars interpretationis hermeneuticae: duchovědné paradigma literární hermeneutiky*, Ostrava 2011.

ho.²⁷ Ve své monografii *Od dekadence k teurgii* věnuje Jan Vorel zvláštní kapitoly analýze tvorby Vladimira Solovjova a Pavla Florenského.²⁸

Nejobsáhlejším směrem současného českého zkoumání ruské filosofie je historický proud. Průkopníkem českého bádání o ruské filosofické emigraci v Československu je Vladimír Goněc působící na Masarykově univerzitě. Ve svém článku *Ruská filozofická emigrace v Československu pro Slovanský přehled* v roce 1993 zmapoval tuto problematiku, aby se k ní opět v roce 2011 vrátil v již citované stati pro *Slavii*.²⁹ Toto téma také zpracoval pro *Slovník českých filozofů*, kam umístil hesla věnovaná ruským myslitelům Nikolaji N. Alexejevovi, Ivanu I. Byrdinovi, Viktoru M. Černovovi, Dmytro I. Čyževskému, Sergeji I. Gessenovi, Borisu V. Jakovenkovi, Georgiji M. Katkovovi, Alexandru A. Kizevetterovi, Ivanu I. Lapšinovi, Nikolaji O. Losskému, Petru A. Novgorodcevi, Michailu M. Novikovovi, Petru N. Savickému, Vasiliji E. Sezemanovi, Georgiji V. Vernadskému a Michailu A. Cimmermanovi. Ne všechny tyto myslitele lze považovat za filosofy *sensu stricto*, někteří z nich se věnovali spíše právním či politologickým otázkám, jedná se však o reprezentativní seznam, který by bylo možné i rozšířit.³⁰ Vladimír Goněc vypracoval také hesla věnovaná ruským myslitelům pro šestý díl polské encyklopedie *Idee w Rosji*, kde se věnoval především hlavním představitelům ruské filosofické emigrace v Československu.³¹ Dále se brněnský badatel ve svém odborném zájmu zaměřil na životní osudy Sergeje I. Gessena (též Sergius Hessen), jemuž věnoval jednu časopiseckou a dvě knižní publikace, z nichž jedna je přehledem života a díla ruského myslitele a druhá vydáním tří dopisů Jana Patočky Gessenovi.³²

Již jsme se zmínili o činnosti Radomíra Vlčka působícího v Historickém ústavu AV ČR. Jeho stabilním zájmem je ruské myšlení slavjanofilské tradice se zaměřením na pozdní slavjanofilství, tedy fázi po roce 1861, po skončení klasické

27 Jan VOREL, *D. S. Merežkovskij – od dekadence k teurgii*, *Studia Slavica* 15, 2011, s. 65–78; Idem, *Umění a religiozita v esteticko-filozofickém systému Dmitrije Sergejeviče Merežkovského*, *Poznańskie Studia Slawistyczne* 5, 2015, s. 377–390.

28 Jan VOREL, *Od dekadence k teurgii. Esteticko-filozofická hledání české a ruské literatury přelomu 19. a 20. století*, Ostrava 2012, s. 252–270.

29 Vladimír GONĚC, *Ruská filozofická emigrace v Československu*, op. cit.; Idem, *Ruská exilová filosofie*, op. cit.

30 *Slovník českých filozofů*, Brno 1998.

31 *Ideu w Rosji = Idee w Rosji: leksykon rosyjsko-polsko-angielski*, T. VI, Łódź 2007. Jedná se následující hesla: Nikolaj Alexejev, Nikolaj Boldyrev, Viktor Černov, Dmytro Čyževskij, Pavel Novgorodcev, Novokantovství, Nikolaj Trubeckoj, Pluralismus, Sergej Gessen, Ivan Lapšin, Geogij Vernadskij, Boris Jakovenko, Petr Savickij, Eserské ideje, Vasilij Sezeman.

32 Vladimír GONĚC, *Наши долги перед Сергеем Гессеном*, *Rossica*, 1997, č. 2, s. 107–110; Jan Patočka, *Tři dopisy Sergiu Hessenovi*, Brno 1998; Idem, *Sergius Hessen a Československo*, Brno 2000.

podoby hnutí, a s ním související problematiku panslavismu. Ve svých statích studuje pojetí státu a národa u této skupiny myslitelů, evoluci ruského panslavismu a jeho souvislost s českým panslavisticky orientovaným myšlením.³³ Z myslitelů se Radomír Vlček věnuje především Ivanu S. Aksakovovi, Vladimirovi I. Lamanskému, Alexandru F. Gilferdingovi či Nikolaji Danilevskému. Jedním z vrcholů jeho badatelského úsilí je monografie *Ruský panslavismus – realita či fikce*, která sledovaný fenomén mapuje od jeho kořenů přes vrcholnou fázi ve druhé polovině 19. století až po jeho doznívání v období první světové války.³⁴

Ruským myšlením se zabývá také Emil Voráček, historik působící v Historickém ústavu AV ČR. V centru jeho zájmu je eurasijské hnutí, jeho bádání tak souvisí i s tématem ruské filosofie v meziválečném Československu. Badatel sleduje okolnosti vzniku eurasijství, jeho duchovní kořeny, jeho vývojové fáze i dobovou reflexi tohoto hnutí.³⁵ Jeho předchozí studie byly sebrány a doplněny do podoby monografie *Eurasijství v ruském politickém myšlení. Osudy jednoho z porevolučních ideových směrů ruské meziválečné emigrace*, která je dodnes jedinou monografií v češtině pojednávající o hnutí, jehož centrum se více než dvě desítky let nacházelo v Praze.³⁶

Z mladší badatelské generace se tematikou ruského myšlení dotýká Zbyněk Vydra, jehož domovským pracovištěm je Univerzita Pardubice. Jeho hlavní badatelský zájem se soustřeďuje na dějiny pravicového politického myšlení od epochy reformem po rok 1917. V této souvislosti studoval také židovskou otázku a problematiku antisemitismu. Ruského myšlení se dotýká v případě Ivana Aksakova i ve své monografii *Židovská otázka v carském Rusku 1881–1906. Vláda, židé, antisemitismus*.³⁷ Nicméně jeho hlavním příspěvkem ke zkoumání ruského myšlení je

33 Radomír VLČEK, *Stát a národ v pojetí ruských slavjanofilů*, in: Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Brno 2003, s. 382–391; Idem, *Ruský a český panslavismus. Příspěvek ke kulturním a politickým vztahům*, in: Evropské areály a metodologie (Rusko, střední Evropa, Balkán a Skandinávie), Brno 2011, s. 21–31; viz též pozn. č. 13.

34 Radomír VLČEK, *Ruský panslavismus – realita či fikce?*, Praha 2002.

35 Emil VORÁČEK, *Vznik eurasijství. Úvod do problematiky*, Slovánské historické studie 23, 1997, s. 35–51; Idem, *Vývoj „vrcholného“ eurasijství a jeho dobová reflexe*, Slovánské historické studie 25, 1999, s. 151–185; Idem, *K otázce duchovních kořenů eurasijství*, in: Evropa mezi Německem a Ruskem Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty, Praha 2000 s. 165–176; Idem, *Vzestupy a pády eurasijství*, Slovánský přehled 87, 2001, č. 4, s. 451–481.

36 Emil VORÁČEK, *Eurasijství v ruském politickém myšlení. Osudy jednoho z porevolučních ideových směrů ruské meziválečné emigrace*, Praha 2004.

37 Zbyněk VYDRA, *N. P. Ignatjev, I. S. Aksakov a Zemský sněm*, Slovánský přehled 87, 2001, č. 1, s. 111–124; Idem, *Židovská otázka v carském Rusku 1881–1906. Vláda, židé, antisemitismus*, Pardubice 2006.

monografie *Život za cara. Krajní pravice v předrevolučním Rusku*, mapující ideologii radiální pravice v Rusku.³⁸ Ta může být vnímána i jako politická radikalizace či perverze některých slavjanofilských idejí. Podobně laděných monografií o této tematice psaných kriticky z objektivního vědeckého hlediska nalezneme ve světové literatuře jen velmi málo.

Z mladších českých historiků se problematiky ruského myšlení dotýká Josef Šaur, působící na Masarykově univerzitě. Předmětem jeho studia je především filosofie práva a politická filosofie Ruska 18. a 19. století a ruský liberalismus. Práce Josefa Šaura za zabývají například Děnisem Fonvizinem, V. S. Solovjovem či Pavlem Miljukovem.³⁹ Ruskému mysliteli, právnímu filosofovi Borisí Čičerinovi je také věnována jeho monografie *Boris N. Čičerin o ruských dějinách: (státní škola jako historiografický a společenský fenomén)*. Tato monografie se v českém vědeckém prostředí řadí mezi nejkvalitněji zpracované studie o ruském myšlení.⁴⁰

Ruské myšlení se neomezuje pouze na období 19. a 20. století. V českém prostředí se zkoumá také myšlení Kyjevské Rusi, Moskevské Rusi a raného petrovského Ruska. Tento badatelský směr reprezentuje Pavel Boček z Masarykovy univerzity. Pro české prostředí byla průlomová jeho práce *Stát a církev v Rusku na přelomu 14. a 15. století*, zastávající se u klíčových momentů myšlení Moskevské Rusi, mezi něž patří např. soupeření josifljanů a něstažatělů.⁴¹ Předmětem bádání Pavla Bočka jsou také myšlenkové koncepce vzešlé z ruského pravoslaví, které ovlivnily koncepci staroruské státnosti. Z dalších otázek se autor zabýval například osobnostmi Sergije Radoněžského či Ivan S. Peresvetova.⁴²

Myšlení Moskevské Rusi a petrovského Ruska se systematicky věnuje Marek Příhoda z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Ve svých studiích se soustřeďuje na myšlení Moskevské Rusi, na formování některých jejích konceptů, jako je např.

38 Zbyněk VYDRA, *Život za cara. Krajní pravice v předrevolučním Rusku*, Červený Kostelec 2010.

39 Josef ŠAUR, *Ke kořenům ruského liberalismu*, Slovanský přehled 96, 2010, č. 1–2, s. 3–26; Idem, *Denis I. Fonvizin jako politický myslitel*, in: Dialog kultur VIII, Hradec Králové 2015, s. 188–196; Idem, *Hodnotové uchopení práva a mravnosti (B. N. Čičerin versus V. S. Solovjov)*, in: Revitalizace hodnot: umění a literatura II. Brno 2015, s. 91–96.

40 Josef ŠAUR, *Boris N. Čičerin o ruských dějinách (státní škola jako historiografický a společenský fenomén)*, Brno 2015.

41 Pavel BOČEK, *Stát a církev v Rusku na přelomu 14. a 15. století*, Brno 1995.

42 Pavel BOČEK, *Сергей Радонежский и Московская Русь*, in: Макарьевские чтения XXII, Možajsk 2015, s. 39–53; Idem, *Rus na cestě k ruskému pravoslaví*, Studia historica Brunensia 58, 2011, č. 1, s. 3–9; Idem, *Pravda a její význam v myšlenkách Ivana Semjonoviče Peresvetova*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university C, řada historická, 1995, č. 42, s. 83–95.

ideologéma Třetího Říma.⁴³ Mezi další myslitele tohoto období, jejichž myšlení se autor věnuje, patří Ivan S. Peresvětov, Ivan Timofejev, Avraamij Palicyn, Ivan D. Chvorostin, Grigorij Kotošichin.⁴⁴ K badatelským zájmům Marka Příhody patří také myslitelé epochy Petra I., jako Ivan Tichonovič Posoškov či Feofan Prokopovič, dále tvorba ruských historiků jako Vasilij N. Tatiščev či Michail M. Ščerbatov.⁴⁵

Myšlením středověké Rusi se zabývá také Jitka Komendová z Univerzity Palackého v Olomouci. Její monografie *Středověká Rus a vnější svět* je zaměřena na problematiku heterostereotypů, projevujících se na vnímání cizího v písemnictví staré Rusi. Další publikace autorky se zabývají formami a strategiemi kulturní komunikace.⁴⁶ Myšlení středověkého Ruska a varianty kulturních modelů Jitka Komendová studuje i na formách christianizace, konkrétně na ugrofinské misii sv. Štěpána Permského.⁴⁷

Kyjevská Rus a její myšlenkový svět je předmětem studia Michala Téry působícího na Pardubické univerzitě. Jeho výzkum se zpočátku věnoval především archaickému myšlení staré Rusi a jeho antropologicko-kulturním souvislostem, o čemž svědčí jeho monografie *Perun – bůh hromovládců: sonda do slovanského archaického náboženství*.⁴⁸ Badatelský zájem Michala Téry se dále začal zaměřovat na studie věnované myšlení Kyjevské Rusi a edice pramenů k myšlení tohoto období,

43 Marek PŘÍHODA, *Mnich Filofej a Třetí Řím (vznik a proměny jedné ideje první poloviny 16. století)*, in: *Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: portréty*, Červený Kostelec 2009, s. 135–173. Idem, *Teória Moskva – Třetí Řím. Středověké kořeny ruského mesianizmu*, *Historická revue* 24, 2013, s. 11, s. 20–26.

44 Marek PŘÍHODA, *Ivan Peresvětov v kontextu ruského myšlení první poloviny 16. století*, in: *Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: tradice a alternativy*, Červený Kostelec 2005, s. 49–75; Idem, *Od krize carství ke krizi hodnot (kontexty Ivana Timofejeva)*, in: *Etnicita slovanského areálu (Historické proměny a současný stav)*. Červený Kostelec – Praha 2011, s. 115–130; Idem, *Člověk staré Rusi v letech chaosu: Avraamij Palicyn*, *Svět literatury* 22, 2012, č. 45, s. 93–101; Idem, *Evropismus a hledání pravdy Ivana Chvorostinina*, in: Václav Čermák – Marek Příhoda (eds.), *Slovanský areál a Evropa*. Červený Kostelec – Praha 2010, s. 177–188; Idem, *K otázkám ruského západnictví 17. století (Grigorij Kotošichin)*, *Slavia* 80, 2011, č. 1, s. 11–20.

45 Marek PŘÍHODA, *Rusko a Evropa (domácí a cizí) v díle Ivana Tichonoviče Posoškova*, in: Marek Příhoda – Hana Vaňková (eds.), *Slavistika v moderním světě*, Červený Kostelec – Praha 2008, s. 93–103; Idem, *Ke kořenům ruské státní ideje: Tatiščev a Ščerbatov. Impérium pohledem dvou historiků 18. století*, in: Helena Ulbrechtová (ed.), *Ruské imperiální myšlení*, s. 21–45.

46 Jitka KOMENDOVÁ, *Středověká Rus a vnější svět: obraz cizích kultur v písemnictví Rusi 11.–14. století*, Olomouc 2005.

47 Eadem, *Světec a šaman: kulturní kontexty ruské středověké legendy*, Praha 2011.

48 Michal TĚRA, *Perun – bůh hromovládců: sonda do slovanského archaického náboženství*, Červený Kostelec 2009.

o čemž svědčí jím připravený překlad Nestorovy kroniky a sborník *Svatí a hříšníci: staroruská literatura 11.–12. století*.⁴⁹

Na rozhraní ruského myšlení a náboženské problematiky se ve svých rusisticky zaměřených studiích pohybuje Michal Řoutil, jenž je autorem prací soustředěných na oblast geneze starověrectví a typologie jurodivosti.⁵⁰ V rámci ruského myšlení se také zabýval otázkou onomatodoxie, o čemž svědčí jeho studie o Alexeji Losevovi.⁵¹

Oproti devadesátým letům posílil také proud teologicky zaměřených badatelů. V publikační činnosti pokračovali nejvýznamnější představitelé Centra Aletti Pavel Ambros a Michal Altrichter, kteří se zaměřili na studie provázející překlady ruské filosofie vycházejícím v nakladatelství Refugium, ale stali se ve sledovaném období také autory řady monografií vycházejících v téměř nakladatelství. Z nich se ruské filosofii věnuje např. monografie Pavla Ambrose *Mesianismus, sofiologie a ruské náboženské myšlení 19. a 20. století*.⁵²

Špidlíkovy pojetí ruského myšlení si získalo oblibu i u mladší generace českých badatelů, kteří tento proud ve sledovaném období posílili. Karel Sládek působící na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy se věnuje osobnosti V. S. Solovjova, otázce jeho konceptu sofiologie a také ohlasům jeho díla v českém prostředí. O tom svědčí především monografie *Vladimír Solovjov – mystik a prorok: osobnost a dílo Vladimíra Solovjova pohledem (nejen) české reflexe*.⁵³ Ve své další knize *Mystická teologie východoslovanských křesťanů* se Karel Sládek obrací v krát-

49 Michal TĚRA (ed.), *Vyprávění o minulých letech. Nestorův letopis ruský: nejstarší staroruská kronika*, Červený Kostelec 2014; idem (ed.), *Svatí a hříšníci: staroruská literatura 11.–12. století*, Červený Kostelec 2015.

50 Michal ŘOUTIL, *Kroužek horlitelů pravé zbožnosti a kulturní konflikt 17. století*, in: Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: tradice a alternativy, Červený Kostelec 2005, s. 77–108; Idem, *Kapiton Danilovskij – příkladný asketa, nebo sverěpý heretik? (K počátkům ruského sektářství nové doby)*, in: Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: vlivy a souvislosti, Červený Kostelec 2006, s. 99–114; Idem, *Метаморфозы «кода юродства» в русской культуре второй половины XVII века (К постановке проблемы)*, in: Balto-Slavicum Pragense. Acta Slavica et Baltica. Volumen V, Praha 2007, s. 243–251.

51 Michal ŘOUTIL, *Filosofie jména Alexeje Loseva v kontextu ruského myšlení počátku 20. století (nástin problematiky)*, Theologická revue 2005, č. 2, s. 209–216.

52 Pavel AMBROS, *Mesianismus, sofiologie a ruské náboženské myšlení 19. a 20. století*, Olomouc 2015.

53 Karel SLÁDEK, *Sofiologie a Vladimír Solovjov*, Teologické texty, 2006, č. 3, s. 31–47; Idem, *Vladimír Solovjov – mystik a prorok: osobnost a dílo Vladimíra Solovjova pohledem (nejen) české reflexe*, Olomouc 2009.

kých zastaveních k tvorbě V. S. Solovjova, P. A. Florenského či S. N. Bulgakova.⁵⁴ Dalším zájmem Karla Sládka v oblasti ruské filosofie je tvorba Nikolaje Losského. Ve své monografii *Nikolaj Losskij: obhájce mystické intuice. Život a dílo Nikolaje Losského v prvorepublikovém i válečném (rozděleném) Československu* se zaměřil, jak název napovídá, na období jeho pobytu na území Československa.⁵⁵ Tvorba Karla Sládka tak souvisí i se studiem ruské meziválečné emigrace.

Špidlíkův přístup ovlivnil také Lenku Naldoniovou, která sice nepůsobí na teologické fakultě, nýbrž na Filozofické fakultě Ostravské univerzity, ale metodologicky bychom ji mohli do této školy zařadit. Tématem ostravské badatelky je stejně jako u ostatních představitelů teologicky zaměřeného proudu ruská náboženská filosofie, konkrétně osobnost Vladimira Solovjova, Pavla Florenského, Semjona Franka.⁵⁶ Její odborný zájem směřuje i k souvislostem mezi ruskou filosofií a symbolismem, o čemž svědčí studie napsaná spolu s Janem Vorlem.⁵⁷ Z oblasti ruského utopického myšlení a vědecké filosofie ji zaujal ruský kosmismus a tvorba Vladimira Vernadského.⁵⁸ Lenka Naldoniová je také autorkou knižní publikace *Ruská softologie a věčné ženství*, v níž se k ruské filosofii dostává na stranách 84–145, na nichž nalezneme zmínky o známých představitelích tohoto proudu ruského myšlení V. S. Solovjovovi, P. A. Florenském a S. N. Bulgakovovi, stejně jako pasáž věnovanou vybraným tvůrcům symbolistické poezie.⁵⁹ V práci *Erós a jeho metamorfózy* nalezneme dvě pasáže věnované ruské filosofii vycházející z již dříve otištěných článků.⁶⁰

54 Karel SLÁDEK, *Mystická teologie východoslovenských křesťanů*, Červený Kostelec 2010.

55 Idem, *Nikolaj Losskij: obhájce mystické intuice. Život a dílo Nikolaje Losského v prvorepublikovém i válečném (rozděleném) Československu*, Červený Kostelec 2011.

56 Lenka NALDONIOVÁ, *Hledání čtvrtého rozměru v díle Pavla Florenského. Studia Humanitatis. Ars Hermeneutica. Metodologie a theurgie hermeneutické interpretace IV*, Ostrava 2012, s. 297–312; Eadem, *Об идеи сверхчеловечества и богочеловечества у С. А. Франка в контексте историкофилософского процесса*, Мысль 2014, s. 90–94.

57 Lenka NALDONIOVÁ – Jan VOREL, *Pavel Florenskij a Andrej Bělyj – magie slova a symbolu*, Paideia 7, 2010, č. I–II, s. 1–12.

58 Lenka NALDONIOVÁ, *Počátky ruského kosmismu u N. F. Fjodorova a K. E. Ciolkovského*, in: *Filozofické a společenské kontexty vědeckého poznání*, Ostrava 2012, s. 183–193; Eadem, *Přechod z biosféry k noosféře v pojetí Vladimíra Vernadského*, in: *Limity vědeckého poznání*, Ostrava 2013, s. 81–92.

59 V originále uvedeno „symbolické“ místo „symbolistické“. Lenka NALDONIOVÁ, *Ruská softologie a věčné ženství*, Ostrava 2012, s. 84–145.

60 Eadem, *Erós a jeho metamorfózy*, s. 62–66; 115–125. Viz Eadem, *Platónův Erós očima Vladimíra Solovjova*, Studia Humanitatis Ars Hermeneutica. Metodologie a theurgie hermeneutické interpretace. II. Ostrava 2009, s. 189–194; Eadem, *The Meaning of Love in V. Solovjov and P. Floren-*

Z pravoslavných teologů se ruskou filosofií zabývá Marina Luptáková, zčásti i Pavel Milko (především jako redaktor časopisu *Orthodox Revue*). Nicméně podíl pravoslavných teologů na zkoumání ruské filosofie je relativně menší. Je tomu tak jistě proto, že katolická církev má mezi českými křesťany většinové postavení, ale i proto, že východní křesťané nejsou inspirováni tvorbou Tomáše Špidlíka. Příčiny však můžeme hledat i v samotném badatelském materiálu; tvorba V. Solovjova a sociologické učení není vnímáno jako ortodoxní, a proto není rozvíjeno pravoslavnými teology; na druhou stranu však není filosofie vnímáno jako filosofické, a proto se ocitá v určitém vakuu.

Zastavme se nakonec u badatelů, kteří nepatří ani k literárněvědnému, ani historickému či teologickému proudu. Ruské filosofii je věnována většina vědecké tvorby Hanuše Nykla působícího ve Slovanském ústavu AV ČR a na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. K hlavním oblastem jeho zájmu patří klasické ruské slavjanofilství (především osobnosti A. S. Chomjakova a I. V. Kirejevského) a z něj vycházející myšlenkové paradigma, o čemž svědčí jeho monografie *Slavjanofilství a slavjanofilské paradigma*.⁶¹ V této souvislosti se zabývá i dalšími osobnostmi navazujícími na tuto myšlenkovou tradici, jako jsou Apollon A. Grigorjev, Nikolaj N. Strachov, Nikolaj A. Danilevskij, Konstantin N. Leontjev a Vladimir S. Solovjov.⁶² Věnuje se také ruské filosofii dějin, například koncepci nového středověku u Leontjeva, Florenského a Berďajeva.⁶³ Dále se zabývá filosofií epochy tzv. filosoficko-náboženské renesance, k jejímž představitelům patří Nikolaj A. Berďajev, Sergej N. Bulgakov, Pavel A. Florenskij, Vasilij V. Rozanov či Lev I. Šestov.⁶⁴ Kromě

sky. Religion and Culture in Russian Thought. Philosophical, Theological and Literary Perspectives, Kraków 2014, s. 12–18.

61 Hanuš NYKL, *Slavjanofilství a slavjanofilské paradigma. Příspěvek ke studiu ruské filosofie 19. století*, Praha 2015.

62 Idem, *Panslavismus a teorie kulturně-historických typů. Setkání dvou koncepcí*, in: Dominik Hrodek a kol., *Slovanství ve středověkém prostoru. Iluze, deziluze, realita*, Praha 2004; Idem, *Teorie kulturně historických typů v ruské filosofii dějin druhé poloviny XIX. století (Danilevskij, Strachov, Leontjev)*, *Theologická revue* 75, 2004, č. 3–4, s. 296–313; Idem, *Миф Востока в художественных произведениях Константина Леонтьева*, *Slavia* 79, 2010, č. 3–4, s. 317–326.

63 Idem, „Nový středověk“ v ruské filosofii. *Leontjev – Florenskij – Berďajev*, in: *Die Ost-West-Problematik*, s. 673–703.

64 Idem, *Nikolaj Berďajev – filosofická autobiografie nebo autobiografická filosofie?*, in: Marek Příhoda – Hana Vaňková (eds.), *Slavistika dnes: vlivy a kontexty. Konference mladých slavistů II*, Červený Kostelec – Praha 2008, s. 349–359; Idem, *S. N. Bulgakov: od ateistické inteligence k inteligentnímu křesťanství*, in: Věra Lendělová – Michal Řoutil (eds.), „Rýžoviště zlata a doly drahokamů...“ *Sborník pro Václava Huňáčka*, Praha – Červený Kostelec 2006, s. 283–293; Idem, *Záhadný artefakt stříbrného věku (Sloup a opora Pravdy Pavla Florenského)*, in: Hanuš Nykl (ed.), *Kulturní*

jednotlivých osobností epochy se zabývá i filosofickými institucemi, ať již v období tzv. ruského stříbrného věku či v meziválečné emigraci.⁶⁵ Je autorem zvláštní studie věnované poetice ruské filosofie stříbrného věku.⁶⁶ V současnosti se zabývá ruskou filosofií v meziválečném Československu (S. I. Gessen, B. V. Jakovenko, I. I. Lapšin, N. O. Losskij) a vybranými aspekty eurasijského myšlenkového paradigmatu (P. N. Savickij).⁶⁷

Ruské filosofii jsou věnovány i práce Dagmar Demjančukové ze Západočeské univerzity v Plzni. Nejvíce monografický ráz má její kniha *Filosofie kultury Borise Vyšeslavceva*, nehledě na svůj relativně malý rozsah a omezenou heuristickou základnu (27 položek literatury včetně pramenů).⁶⁸ Ruské filosofie se v obecné rovině dotýká esejisticky pojatá práce *Inteligence v duchovním životě Ruska 20. století*, v jejíž závěrečné části nacházíme v podobě jakési přílohy medailónky filosofů Vladimíra I. Vernadského a Alexeje F. Loseva.⁶⁹ Dagmar Demjančuková je také editorkou konferenčního sborníku, v němž kromě výše uvedených témat nalezneme otištěné studentské práce, konkrétně esej Jana Brabce srovnávající filosofii P. Teilhard de Chardina s myšlením V. Solovjova a pojednání o V. I. Vernadském z pera Larisy Bezděkové.⁷⁰ Výše uvedené publikace působí spíše dojmem skript, což může být dáno tím, že zjevně neprošly redakční prací ani korekturou.

Dalším autorem, o němž se v tomto přehledu zmíníme, je Martin Jabůrek, působící na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Ten je především autorem monografie *Eschatologický existencialismus Nikolaje Berdajeva*.⁷¹ Ta-

duchovní a etnické kořeny Ruska: vlivy a souvislosti, Červený Kostelec 2006, s. 189–212; Idem, *Dynamika žánru v tvorbě Vasilije Rozanova*, Slovak Review, 2008, č. 1, s. 54–62; Idem, *Достоевский в произведениях Льва Шестова (к вопросу о странностях и неисправностях шестовского подхода к Достоевскому)*, *Studia slavica* 19, 2015, č. 1, s. 61–68.

65 Idem, *Ruská filosofie epochy moderny: mezi literaturou a společenským aktem*, in: Konec a počátek. Literatura na přelomu dvou staletí, Praha 2012, s. 138–150; Idem, *Русское философское общество в межвоенной Чехословакии*, in: Русская акция помощи в Чехословакии. История, значение, наследие, Praha 2012, s. 133–140.

66 Гануш НЫКА, *Жанровая поэтика философской прозы*, in: Поэтика русской литературы конца XIX – начала XX века. Динамика жанра, Москва 2009, s. 705–758.

67 Idem, *Русская философия в чешской научной среде – точки соприкосновения и расхождения*, *Slavia* 80, 2011, č. 2–3, s. 186–197; Idem, *Иван Бырдин – русский философ?*, in: На рубеже культур: Русская эмиграция в межвоенной Чехословакии. (Памяти Марины Юрьевны Досталь): Сборник статей, Москва 2012, s. 171–178; Idem, *Od teorie kulturně-historických typů k eurasijství. Danilevskij – Savickij – Gumil'ov*, in: Ruské imperiální myšlení, s. 133–148.

68 Dagmar DEMJANČUKOVÁ, *Filosofie kultury Borise Vyšeslavceva*, Plzeň 2011.

69 Eadem, *Inteligence v duchovním životě Ruska 20. století*, Plzeň 2010, s. 92–109; 123–132.

70 Dagmar DEMJANČUKOVÁ (ed.), *Ruská kultura 20. století*, Plzeň 2008, s. 55–126.

71 Martin JABŮREK, *Eschatologický existencialismus Nikolaje Berdajeva*, Brno 2013.

to práce je cenná zvláště tím, že ke svému tématu přistupuje filosoficky, což není v českém prostředí časté. Kromě přípravných studií k této monografii zabývajících se různými aspekty Berďajevovy filosofie autor publikoval také články věnované dalším ruským myslitelům, konkrétně Nikolaji Fjodorovi a V. S. Solovjovovi.⁷²

Na Vysoké škole báňské v Ostravě působí Jaromír Feber, mezi jehož badatelské zájmy patří především tvorba Semjona L. Franka, jíž věnoval monografii *Náboženská filosofie S. L. Franka*.⁷³ Frankovou filosofii se zabývá i v dalších studiích, kde téma rozšiřuje o problematiku filosofie všejednoty a filosofické antropologie.⁷⁴

Ruským filosofům působícím v meziválečném Československu se u nás věnuje také Anatolij Šitov. Je iniciátorem několika konferenčních setkání věnovaných tvorbě B. N. Jakovenka, S. I. Gessena, I. I. Lapšina a P. N. Savického, o nichž se hovořilo výše. Anatolij Šitov se věnuje především archivním materiálům vážících se k této skupině myslitelů. Podílel se na doprovodném materiálu k reprezentativnímu sborníku prací věnovaných B. Jakovenkovi, který vyšel v sérii *Filosofy Rossii první poloviny XX veka*, kde nalezneme i přehled dokumentů z Jakovenkova archivu.⁷⁵ Z tohoto archivu také A. Šitov připravil k vydání Jakovenkovu nevydanou práci o dějinách ruské revoluce, kterou vybavil předmluvou a poznákovým aparátem.⁷⁶

Ruská filosofie je také předmětem výuky na hlavních univerzitních pracovištích v České republice. Někteří vysokoškolští učitelé přednášející o ruském myšlení již byli zmíněni. Doplňme tento přehled o Irinu Mesnjankinu, která se ruskou filosofii zabývala až do nedávné doby na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a kromě výuky a vedení prací se věnuje také koordinaci překladů ruské filosofie do češtiny a ediční činnosti.⁷⁷

Na závěr si můžeme položit otázku, jaké jsou výhledy studia ruské filosofie u nás. Vzhledem k tomu, že většina badatelů dnes patří ke střední vědecké generaci, lze předpokládat, že i nadále budou ve svém oboru působit. Každý obor však musí

72 Idem, *Solovjov a jeho Přednášky o bobolidství*, Filosofický časopis, 2002, č. 6, s. 1027–1029; Idem, *Kosmický étos filosofie Nikolaje Fjodorova?*, in: Tomáš Nejeschleba (ed.), *Kosmologie v dějinách a současnosti filosofie*, Olomouc 2009, s. 101–108.

73 Jaromír FEBER, *Náboženská filosofie S. L. Franka*, Ostrava 2005.

74 Jaromír FEBER – Helena HREHOVÁ – Peter RUSNÁK (eds.), *Sociálně-etické motivy v současné ruské filosofii*, Trnava 2016; Jaromír FEBER – Jelena PETRUCIJOVÁ (eds.), *Ruská filosofie a její reflexe v Česku a na Slovensku*, Ostrava 2015.

75 Александр А. ЕРМИЧЕВ (ed.), *Борис Валентинович Яковенко*, Москва 2012.

76 Борис В. ЯКОВЕНКО, *История Великой русской революции: Февральско-мартовская революция и ее последствия*, Москва 2013.

77 Viz např. sborník textů ruských filosofů *Neznámé Rusko (ruský idealismus 20. století)*, Praha 1995.

mít i svou budoucnost, která spočívá především v generaci studentů. Ruská filosofie je i předmětem absolventských prací, a toto kritérium by mohlo být vhodné jako objektivní způsob posouzení perspektiv tohoto oboru. Práce týkající se ruského myšlení vznikají na všech hlavních univerzitních pracovištích v naší zemi a jejich analýza by se mohla stát tématem samostatného článku. Soustředme se proto jen na dílčí případ Univerzity Karlovy.

I zde můžeme pozorovat rozdíl mezi devadesátými lety a následujícím obdobím. Během 90. let byly obhájeny z oblasti ruské filosofie dvě absolventské práce, obě na Filozofické fakultě: Stanislava Bártlová *Masarykův pohled na ruskou filosofii: ke spisu T. G. Masaryka „Rusko a Evropa“* (vedoucí práce Irina Mesnjankina, rok obhajoby 1992) a Martin Fučík *Problém svobody a člověka ve filosofii N. A. Berdajeva* (vedoucí práce Irina Mesnjankina, 1995). V letech 2000–2016 nastává širší diverzifikace, proto je třeba postupovat podle druhů prací a fakult. Na FF UK bylo v tomto období z oblasti ruské filosofie obhájeno sedm diplomových prací: Alica Vitteková – *Problém skutečnosti zla, pojetí osobnosti a dějin ve filosofii N. A. Berdajeva*, vedoucí I. Mesnjankina, 2000; Hanuš Nykl – *Leontjevova kritika Dostojevského: spor o pojetí křesťanství*, vedoucí I. Mesnjankina, 2001; Simona Filová – *Fjodor Girenok v kontextu ruské filozofie*, vedoucí Miroslav Petříček, 2008; Maria Yudina – *Imja kak filosofskaja predposylka. Obščelovečeskije korni znanija v mysli P. A. Florenskogo*, vedoucí Jan Blahoslav Lášek, 2011; Maria Belinson – *Pojetí revoluce v díle N. A. Berdajeva*, vedoucí Hanuš Nykl, 2012; Lenka Kožíšková – *Rusko v pojetí A. I. Gercena*, vedoucí Hanuš Nykl, 2015; Dana Slobodová – *Filosofie pedagogiky Sergeje Gessena*, vedoucí Hanuš Nykl, 2016. V roce 2016 byly na FF UK (Ústav východoevropských studií) pod vedením Hanuše Nykla obhájeny tři bakalářské práce: Matouš Hail – *Filosofické dílo Nikolaje Losského*; Ladislav Zemánek – *Národní idea v pojetí Ivana Iljina* a Jiří Šmejkal – *Filosofie dějin Lva Gumiljova*.

Dvě další práce vznikly na teologických fakultách UK; na Katolické teologické fakultě UK byla obhájena diplomová práce Vojtěcha Šimka *Pojetí svobody u Nikolaje Berdajeva* (vedoucí práce Karel Sládek, 2010) a na Evangelické teologické fakultě UK bakalářská práce Ingy Dremlyuk *Vnímání ženství a žen v náboženské filosofii Vladimíra Solovjova a Nikolaje Berdajeva* (vedoucí Ivana Noble, 2016). Pro budoucnost oboru jsou klíčové práce dizertační, z nichž na FF UK byly ruské filosofii věnovány tři: *Veniamin, Ivan Peresvětov, Juraj Križanič v Rusku (a historicko-kulturní souvislosti jejich působení)* Marka Příhody (školitel Vladimír Svatoň, 2008), *Slavjanofilství a slavjanofilské paradigma v ruské filosofii 19. století* Hanuše Nykla

(školitel J. B. Lášek, 2009) a *Specifika ruské fenomenologie a její význam pro interpretaci literárního textu* Petra Šimáka (školitel V. Svatoň, 2016).

Počet čtyř bakalářských, osmi diplomových a tří dizertačních prací obhájených v letech 2000–2016, a to pouze na jediné z českých univerzit dává podle autora tohoto článku oboru ruská filosofie velmi solidní naději na další pokračování a rozvoj. Totéž lze konstatovat i z výše uvedeného přehledu badatelů. Nehledě na to, že většina z více než tří desítek osobností vybraných pro tento příspěvek nemá ruskou filosofii jako svůj hlavní předmět bádání, lze hovořit o pluralitě i slibné dynamice zkoumání ruského myšlení v českém prostředí.

SUMMARY

However, significant contributions were also made in interwar Czechoslovakia and (in a key tuned to the era) also in the socialist period. In the 1990s Czech research started out with a heuristic and “trailblazing” character. What was typical then was that it was primarily non-philosophers who were taking an interest in Russian philosophy. There were three currents that stood out: the literary-studies current; the historical one; and the theological. Among the authors in this period we particularly highlight M. Zadražilová, K. Štindl, T. Glanc, M. C. Putna, and Z. Mathauser. After 2000, the picture of the study of Russian philosophy changes. There is more specialization and a shift from overviews to detailed studies and monographs. Among the institutions that dedicate themselves to Russian philosophy, the roles of the Slavonic Library (S. Magid), Slavonic Institute AV ČR (H. Ulbrechtová, L. Běloševská, J. Jančárková, D. Hašková), and the Institute of History AV ČR are emphasized. The study of Russian thought is, however, more of a preference by individual researchers. The previous lines of study have also been preserved, although they have been enriched by the addition of a new generations of researchers. The literary trend continues to benefit from contributions from V. Svatoň, M. Mikulášek and J. Vorel. The historical trend is represented by V. Goněc, R. Vlček, E. Voráček, Z. Vydra and J. Šaur. Meanwhile, P. Boček, M. Příhoda, J. Komendová, M. Těra and M. Řoutil engage with older Russian philosophy, and the theological trend is represented by P. Ambros, M. Altrichter, K. Sládek, and L. Naldoniová, as well as P. Milko and M. Luptáková. Besides these three styles, we also find works by H. Nykl, D. Demjančuková, M. Jabůrek, and A. Šitov. The article concludes with an overview of student thesis projects that relate to Russian philosophy and were defended at Charles University, where between 2000 and 2016 three Bachelor’s works, eight diplomas, and three dissertation works were defended.

STUDIE

Přehled českých bádání o dějinách ruské literatury po roce 1945 (syntézy a lexikony)¹

JOSEF ŠAUR

Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Overview of Czech Research into the History of Russian Literature After 1945 (Syntheses and Lexicons)

The article offers an annotated historiographical overview of literary-historical syntheses and lexicons dedicated to Russian literature that Czech scholars in the field of Russian studies after 1945. Russian literature often served as a space in which to discuss social and political problems, which is also illustrated by Masaryk's voluminous synthesis *Russia and Europe*. Literary-historical syntheses and lexicons thus also serve those who are interested in Russian history and cultural history. Whereas historical Russian studies has various historiographical perspectives at its disposal, for literary-historical Russian studies the gap has now been filled by this article. Among the paramount works created in this field belong the histories of Russian literature of the 19th century (Parolek – Honzík, 1977) and 20th century (Hrala,

1 Tato studie vznikla na Masarykově univerzitě v rámci projektu Vnější a vnitřní vazby, souvislosti a kontexty ve slovanských literaturách, jazycích a kulturách číslo MUNI/A/0900/2016 podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2017.

2007), On the other hand, Czech scholarly libraries are missing an erudite academic history of Russian literature from the oldest period to the present.

Key words: Russian studies; history of Russian literature; syntheses; monographs; dictionaries; second half of the 20th century

Tento článek přináší komentovaný historiografický přehled českých literárněhistorických syntéz a lexikonů věnovaných ruské literatuře a vydaných po roce 1945. Vycházíme přitom z jednoho z charakteristických rysů ruské literatury, která se nespokojovala jen s čistě estetickým a uměleckým zaměřením a stávala se mj. prostorem pro filozofické, společenské a politické diskuse.² Ostatně stačí nahlédnout do Masarykovy práce *Rusko a Evropa*, abychom se přesvědčili, jak zásadní úlohu v ruské společnosti literatura hrála. Ruská literatura a její dějiny proto představují relevantní zdroj informací i pro historiky. Zatímco historická rusistika má k dispozici několik historiografických přehledů,³ literárněhistorická rusistika takové ohlédnutí za vlastní historii zatím postrádá.

Zaměření na přehledy literárních dějin a slovníky vychází také z předpokladu, že specializované monografie slouží především odborníkům či alespoň dobře poučeným laikům a naopak literárně historické příručky a slovníky vyhledává širší čtenářská obec. Jsou proto v jistém smyslu „výkladní skříň“ oboru. V našem přehledu pomíjíme tedy práce, které se věnují jen jednomu autorovi či skupině autorů, případně jen vývoji vybraného žánru (drama, román) či literárního směru. Základním kritériem pro výběr publikací do předkládaného historiografického přehledu byla ucelenost, tedy záměr autorů podat ucelený přehled dějin ruské literatury v určité jasně definované etapě. Také zařazujeme práce slovníkového charakteru, které nabízejí faktografické údaje. Především se jedná o práce českých rusistů, které většinou vycházely česky, ovšem část těchto publikací sloužila jako učebnice pro studenty rusistických oborů, a ty z pedagogických důvodů vznikaly v ruštině. Neodmyslitelnou část uvedené literárněhistorické produkce tvoří i několik překladů prací sovětských autorů, jejichž texty částečně nahrazovaly domácí produkci. Vstupní poznámky k tématu uzavíráme

2 Srov. Oldřich RICHTERK, *Úvod do studia ruské literatury*, Hradec Králové 2011², s. 38–40. Ivo POSPÍŠIL a kol., *Panorama ruské literatury*, Boskovice 1995, s. 5–7. Milan HRALA, *Ruská moderní literatura 1890–2000*, Praha 2007, s. 12–13.

3 Srov. např. Václav VEBER (ed.), *Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii*, Praha 1996. Systematicky se této problematice věnuje R. Vlček, nejnověji srov. Radomír VLČEK, *Aktualnyje zadači českoj istoričeskoj rusistiki i Issledovatel'skij centr istorii Vostočnoj Jevropy*, Novaja rusistika 9, 2016, č. 2, s.147–164.

konstatováním, že se soustředíme pouze na realizovaná vydání literárněhistorických syntéz a především z prostorových důvodů pomijíme snahy českých rusistů, které z různých politických či osobních důvodů nedošly svého naplnění.

Poválečná česká rusistika vycházela z předpokladů vytvořených v meziválečném období. Mezi světovými válkami vyšlo v Československu 400 překladových titulů z ruštiny, zahrnující různé vrstvy ruské kultury, autory tvořící v SSSR i v emigraci, tradiční i avantgardní, kvalitní, ale i ty zaměřené na masového čtenáře.⁴ Rusistika se etablovala jako akademická disciplína (jako součást slovanské filologie) na československých univerzitách a z významných literárněhistorických počinů připomeňme alespoň opusy *Slovesnost Slovanů* (1928) Franka Wollmana (1888–1969) a třísvazkovou *Slovanskou literaturu* (1922–1929) Jana Hanuše Máchala (1855–1939) či kompilativní práci *Přehledné dějiny nové literatury ruské* (1926) Aloise Augustina Vrzala (1864–1930).

Na toto dědictví však poválečná rusistika navázala jen zčásti. Tváří v tvář šokující historické zkušenosti dochází k ostrakizaci pravicové části politického spektra a příklonu nemalé části československé společnosti k levicovým idejím. To vše umocňoval nekritický obdiv k Sovětskému svazu či sovětskému Rusku, vycházející jak z faktu osvobození většiny území republiky sovětskou armádou, tak i z diskreditace západních zemí Mnichovem. Ve vnímání ruské literatury tak začala mizet pluralita a postupně docházelo k souhlasu a přijetí zásad sovětské kulturní politiky. Nelze však tuto tendenci vnímat jako výhradně negativní, byť řada jejích rysů taková byla. Za pozitivní moment je třeba považovat až masovou popularizaci ruské klasické literatury (tj. literatury 19. století) v kvalitních, recenzovaných a poznámkami a komentáři opatřených vydáních.⁵

Přestože zájem o ruskou literaturu i obnovení univerzitní výuky vyloženě vyžadovaly zpracování dějin ruské literatury, nedokázala česká literárněhistorická rusistika (na rozdíl od historické rusistiky, kde danou mezeru rychle vyplňovaly dvě syntézy z pera Josefa Macůrka) vytvořit rychle potřebný vysokoškolský přehled. Ten nemohly nahradit útlé brožury jako např. *Vývoj ruské literatury v SSSR* od Josefa Bečky (1894–1955), která vycházela z jeho přednášky proslovené v Turnově na podzim 1945 v rámci vzdělávacích večerů Dělnické akademie, neboť z hlediska literárněhistorického se jedná spíše o marginalii.⁶

4 Srov. Milan HRALA, *České překlady z ruské literatury*, in: Milan Hrala (ed.), *Kapitoly z dějin českého překladu*, Praha 2002, s. 212.

5 Ibidem, s. 234–235.

6 Josef BEČKA, *Vývoj ruské literatury v SSSR*, Turnov 1946.

Výraznou osobností české rusistiky v prvních poválečných letech byl Bohumil Mathesius (1888–1952), který byl jmenován mimořádným (podzim 1945) a později i řádným (podzim 1948) profesorem sovětské literatury, prvním u nás a nejspíše i prvním na světě mimo SSSR.⁷ Mathesius rozhodně nepatřil k akademikům kabinetního typu, ostatně profesuru získal, aniž by měl doktorát. Ovšem jeho znalosti ruské předrevoluční i porevoluční literatury byly dobře známy a uznávány, jakož i jeho publicistická, spisovatelská a v neposlední řadě překladatelská činnost. Jestliže již před válkou svým působením značně ovlivňoval české názory na ruskou literaturu, pak v prvních poválečných letech bylo jeho postavení v české rusistice zásadní.⁸ Těžiště jeho rusistických aktivit ve druhé polovině 40. let 20. století spočívalo v publicistice, přednáškách a organizační činnosti. Mathesius byl natolik časově vyčerpán, že nedokončil žádné rozsáhlejší kompendium či vysokoškolská skriptata z dějin ruské literatury, ač si uvědomoval jejich potřebnost.⁹ Z přednášek jeho posluchačů vznikla po každém semestru skripta, která nebyla však oficiálně vydána a univerzita je hektograficky rozmnožila pro studenty. Jednotlivé části Mathesiova přehledu ruské literatury vycházely v letech 1946–1950. Mathesius zkorigoval jen určité části, a tak text obsahoval faktografické chyby, které vznikly zpravidla při zápisu a přepisu přednášek. Ačkoliv Mathesiovo hodnocení ruské literatury nebylo protisovětské, v 50. letech 20. století se tato skripta stala ideově závadnými. To ovšem nic neměnilo na faktu, že nevznikla jiná vysokoškolská příručka ruské literatury 20. století a její absence ve výuce byla cítit. Politické uvolnění, jež nastalo po XX. sjezdu KSSS, umožnilo, že Mathesiova skripta vydala v roce 1962 jako interní tisk překladatelská sekce Svazu československých spisovatelů dokonce s předmluvou Bohuslava Ilka (1902–1988) a doslovem Jiřího F. Fraňka (1922–2007).¹⁰ Později text Mathesiových přednášek upravil, doplnil a rozšířil J. F. Franěk a jejich společná vysokoškolská příručka se dočkala dvojího vydání v 60. a 70. letech (o tom viz dále).

7 Srov. Jiří F. FRANĚK, *Bohumil Mathesius*, Praha 1963, s. 81 a 92–93.

8 *Ibidem*, s. 80–81.

9 *Ibidem*, s. 83.

10 O peripetii vydávání skript a obsahu Mathesiových přednášek srov. *ibidem*, s. 95–108. A také Bohumil MATHESIUS – Jiří F. FRANĚK, *Přehled sovětské literatury. 1. část*, Praha 1971, s. 3–9. V textu zmíněná skripta se nám nepodařilo dohledat v žádné z českých knihoven a je třeba považovat je za nedostupná. Ostatně nejednalo se o oficiálně vydanou publikaci. Za Mathesiova života stihla vyjít ještě další skripta sestavená ze zápisu jeho posluchačů a přinášející historické základy pro rusisty, srov. Bohumil MATHESIUS, *Sociální a hospodářské základy ruské literatury*, Praha 1951.

Částečně se mohl s Mathesiovými názory na ruskou (sovětskou) literaturu seznámit širší okruh čtenářů díky brožurce vydané v rámci série *Tricet vítězných let SSSR*.¹¹ Společně pak s kolektivem, který tvořili především jeho žáci, připravil středoškolskou učebnici pro druhý ročník gymnázií.¹² Mathesiovo dědictví pro českou rusistiku tak představovali hlavně jeho žáci, k nimž nepatřili pouze literární vědci (např. M. Drozda či J. F. Franěk), ale také plejáda vynikajících překladatelů.

Poněkud paradoxní skutečností českého psaní dějin ruské literatury představuje fakt, že na dlouhou dobu jediná česká ucelená příručka tohoto typu vznikla mimo akademické prostředí. Jednalo se o čtyřdílné *Přehledné dějiny ruské literatury* z pera brněnského rusisty, slovakisty a komparatisty Josefa Jiráska (1884–1972).¹³ O jeho práci zmíníme jen základní fakta, a to nikoliv proto, že bychom chtěli jeho přínos upozadovat, ale proto, že Jiráskovu činnost na poli rusistiky podrobně rozebral a zhodnotil Ivo Pospíšil (*1952).¹⁴ Přehled sovětské literatury vydal Jirásek již před válkou v souvislosti s 20. výročím Říjnové revoluce. Nacisté však náklad zničili a pro poválečné vydání autor původní text přehlédl a připojil dva díly o předchozím vývoji. První díl zahrnoval literaturu od nejstarších dob po 60. léta 19. století, druhý výklad dováděl do roku 1917 a třetí a čtvrtý zachycovaly literární vývoj do roku 1936. Vznikla tak ucelená populárně naučná příručka čítající 900 stran. Nejvíce kritici vyčítali příručce malou faktografickou spolehlivost a vůbec nedostatky ve formální stránce odborného díla, což ovšem z nemalé části pramenilo ze ztížených dobových podmínek. Ostatně i J. F. Franěk v monografii o Mathesiovi uvádí obtíže při vyhledávání některých údajů či jejich ověřování, s nimiž se museli badatelé za války i po ní potýkat. Z hlediska koncepce stojí za pozornost, že se Jirásek jasně vymezuje proti oddělování předrevoluční a porevoluční literatury. Nicméně odsouvá na vedlejší kolej literaturu vznikající v emigraci, o které není pojednáno, a autoři začínající v emigraci chybí v jeho přehledu zcela. A to přesto, že tito autoři byli českému čtenáři dobře známi z meziválečných překladů. Ovšem pro Jiráskovu

11 Bohumil MATHESIUS, *30 let ruské literatury sovětské*, Praha 1947. Brožura má však jen 22 stran textu.

12 Bohumil MATHESIUS a kol., *Russkaja literatura: čítanka a učebnice literatury pro II. třídu gymnasií a vyšších odborných škol*, Praha 1950.

13 Josef JIRÁSEK, *Přehledné dějiny ruské literatury. I–IV*, Brno–Praha 1946. První dva díly byly vydány již v roce 1945.

14 Vladimír FRANTA – Ivo POSPÍŠIL, *Josef Jirásek jako rusista, slovakista a umělec slova*, Brno 2009, s. 33–67. I. Pospíšil v souvislosti s J. Jiráskem poukazuje, že se v brněnském a moravském prostředí nejedná o jediný příklad prolínání a koexistence akademické a neakademické rusistiky a uvádí souvislosti s rusistickou činností Františka Vymazala (1841–1917) a Aloise Augustina Vrzala (1864–1930). Srov. *Ibidem*, s. 6–15.

práci je charakteristické osobité, v jistých ohledech až vyhrocené uchopení ruské literární historie, což však nezbytně nutně neznamená negativum. Co však činilo Jiráskovu práci na dlouhou dobu zcela nepřekonanou, bylo množství shromážděného materiálu a ucelenost, a to navzdory faktografickým i interpretačním nedostatkům.

Mimo prací Jiráskových a Mathesiovy činnosti je pro období 1945–1948 třeba zmínit, že nedlouho po skončení II. světové války vyšel alespoň překlad sovětského dvoudílného kompendia *Dějiny ruské literatury*,¹⁵ které výkladově pokrývalo literární vývoj od nejstarších dob po konec 19. století, tedy po dobu, kdy končí tzv. zlatý věk ruské literatury (dominance realismu), který je střídán tzv. stříbrným věkem, tj. nástupem literární moderny. Práce přinášela především faktografii, protože se nejednalo o dějiny ve smyslu zachycení literárního vývoje, ale o zřetězení medailonů nejvýznamnějších autorů, které byly řazeny chronologicky. Z hlediska literárněhistorického se nejednalo ve srovnání s pracemi, které v té době měl český čtenář k dispozici, o zásadní inovativní posun kupředu v chápání vývoje ruské literatury.

Po únorových událostech roku 1948 a změně politického režimu v Československu se česká věda ocitla v nových ideologických podmínkách, které se výrazně odrazily v badatelské práci a v nárocích na ni kladených.¹⁶ Rusistika nejen že nebyla výjimkou, ale stala se ideologicky silně zatíženou disciplínou. V určitém ohledu je překvapující fakt, že i přes jednoznačnou (a z nemalé části vnucenou) politickou i kulturní orientaci socialistického Československa na Sovětský svaz česká rusistika dlouho nevytvořila populárně-naučnou příručku dějin ruské literatury určenou pro běžného čtenáře, která by reflektovala nové ideologické poměry. Jiráskova práce postupně zastarávala, jednak vinou samotného literárního vývoje, jednak i z pohledu ideového, neboť po roce 1948 se z ní stala kniha obsahující řadu pochybení a mylných interpretací.

Českou produkci částečně nahrazovaly překlady sovětských prací a trvalo 30 let, než se objevil původní český přehled dějin ruské literatury. Jistým mezníkem

15 Gennadij Nikolajevič POSPĚLOV – Pavel Vladimirovič ŠABLIOVSKIJ – Alexandr Alexandrovič ZERČANINOV, *Dějiny ruské literatury I. (od nejstarších dob do počátku XIX. století)*, Praha 1947; David Jakovlevič RAJCHIN – Viktor Ivanovič STRAŽEV – Alexandr Alexandrovič ZERČANINOV, *Dějiny ruské literatury II. (Třicátá až devadesátá léta XIX. století)*, Praha 1948.

16 K proměnám vysokých škol srov. Pavel URBÁŠEK – Jiří PULEC, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, Olomouc 2012. Konkrétněji k situaci na brněnské univerzitě Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ, *Masarykova univerzita v Brně. Příběh vzdělání a vědy ve střední Evropě*, Brno 2009, s. 132–133 a 142–146; Eosdem, *Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Pohledy na dějiny a současnost*, Brno 2010, s. 44–58.

se v tomto ohledu stal rok 1977, kdy normalizační režim u příležitosti 60. výročí Říjnové revoluce vydal v tisíčovách tirážích několik rusistických syntéz a slovníků. Rusistickou literárněhistorickou produkci 50.–80. let 20. století v českém prostředí lze rozdělit do několika skupin: překlady sovětských prací, přehledy zaměřené jen na literaturu sovětského období, dějiny ruské literatury starší, klasické (19. století) i sovětské, vysokoškolské učebnice, které tvořily většinu titulů z této doby, a nakonec slovníky a lexikony.

Po roce 1948 jako velmi aktuální vyvstávala nutnost představit českému čtenáři ruskou sovětskou literaturu, jak se označovala ruská literární produkce vznikající po roce 1917. Přídomek sovětská je třeba brát s určitou rezervou, navíc sám mezník 1917 vyplýval z periodizace historické, z literárněhistorického hlediska se jeví jako diskutabilní. Původní česká produkce na toto téma, která vznikala v době meziválečné či v letech 1945–1948, odpovídala novými ideologickým požadavkům tu více tu méně, ale nikdy zcela. Proto ji suplovaly překlady sovětských prací, jako byly *Ruská sovětská literatura* vydaná u nás v roce 1953,¹⁷ či kolosální čtyřsvazková *Dějiny ruské sovětské literatury*, které vycházely v SSSR na přelomu 50. a 60. let 20. století, a v českém překladu pak souborně v roce 1965.¹⁸ Poslední zmíněná publikace zachycovala literaturu let 1917–1957, přičemž první tři díly zahrnovaly vždy rozsáhlou úvodní literárněhistorickou studii k vybranému období a pak obsáhlé medailony významných autorů, kterých bylo celkem 43. Čtvrtý díl byl pojat jako kronika literárního života, kdy každá kapitola byla věnována jednomu roku v období 1917–1957 a v jeho rámci byly k datům přiřazeny důležité události, případně byly uváděny výtahy z literárních časopisů či kritik. Poslední díl uzavíral rozsáhlý bibliografický oddíl. Netřeba zdůrazňovat, že tato rozsáhlá syntéza přinášela silně pokřivený pohled na ruskou literární produkci daného období. Do jistého konfliktu se nutně muselo dostávat vyloučení spisovatelů nepohodlných sovětskému režimu, jejichž díla však vyšla v meziválečném období v českém překladu. Svoji roli sehrála i vlastní zkušenost s ruskou emigrací, k jejímž centřům patřila i meziválečná Praha.

První české zpracování fenoménu ruské sovětské literatury podal v roce 1961 Miroslav Drozda (1924–1990) v literárněhistorické syntéze *Ruská sovětská*

17 Jevgenij Ivanovič NAUMOV – Lev Abramovič PLOTKIN – Alexandr Grigorjevič DEMENŤJEV, *Ruská sovětská literatura*, Praha 1953.

18 *Dějiny ruské sovětské literatury*. Část první, (1917–1929), Praha 1965; *Dějiny ruské sovětské literatury*. Část druhá, (1929–1941), Praha 1965. *Dějiny ruské sovětské literatury*. Část třetí, (1941–1957), Praha 1965; *Dějiny ruské sovětské literatury*. Část čtvrtá, Praha 1965.

literatura, která zahrnovala výklad o ruské literatuře v letech 1917–1960.¹⁹ Jedním z mála kladů práce je skutečnost, že se autor nesoustředil na biografie spisovatelů, ale na samotný literární vývoj. V dalších ohledech byla práce poplatná době svého vzniku. Kniha je proto dnes především dobrou ilustrací složitého názorového vývoje jak české rusistiky, tak především M. Drozdy, který byl upřímným komunistou a v 50. letech 20. století se výrazně podílel na tom, že se česká rusistika podvolila ideologickým požadavkům. Uvedená syntéza byla svojí metodou i jazykem dokladem tohoto podvolení. S postupem 60. let zaujímal Drozda samostatnější postoje k ruské literatuře,²⁰ aby později dospěl ke kritickým názorům, které byly v nové politické situaci po roce 1968 nepřijatelné. V roce 1970 byl vyloučen z komunistické strany a donucen odejít z univerzity. V následujících letech pak nesměl působit v oboru, byť díky bohatým zahraničním kontaktům publikoval v zahraničí a podílel se na vydávání rusistického samizdatu.²¹

Protěžování ruské sovětské literatury nemělo jen důvody ideologické, ale souviselo i s faktem, že se do češtiny překládala řada soudobých rusky psaných děl,²² a vznikala tak potřeba podat českému čtenáři výklad dobové ruské literatury. Zajímavým počinem české rusistiky ze 60. let 20. století byly první dvě publikace souboru *Současná sovětská literatura*.²³ Plánovaná řada příruček měla pomoci českým čtenářům zorientovat se v tehdy aktuální situaci v ruské literatuře a vycházela v edici *Poznáváme Sovětský svaz*. První díl zpracoval kolektiv pracovníků Katedry ruské literatury Filozofické fakulty Univerzity Karlovy – Marta Čížková, Miroslav Drozda, Jiří F. Franěk, Miroslava Genčiová (1923–2012), Milan Hrala (1931–2015), Miluše Očadlíková (Zadrazilová, 1937–2012). Přehled reflektoval literaturu po roce 1956 a jsou v něm zahrnuti jen autoři, jež vydali svá díla po tomto roce, tedy příručka bezprostředně mapovala situaci v ruské literatuře v době „tání“, byť úvod z pera M. Drozdy dokládá poplatnost dobovým ideologickým požadavkům. Někte-

19 Miroslav DROZDA, *Ruská sovětská literatura*, Praha 1961.

20 To se projevilo i textu předmluvy k českému vydání sovětského kompendia *Dějiny ruské sovětské literatury*. Drozda zde hájí předválečnou českou rusistickou produkci a uznává, že české a sovětské hodnocení ruské literatury po roce 1917 se může lišit. Srov. *Dějiny ruské sovětské literatury*. Část první, (1917–1929), Praha 1965, s. 7–22, zejména s. 8.

21 Vladimír KOSTŘICA, *Člověk neumlčitelné invence (K nedožitým sedmdesátinám prof. PhDr. Miroslava Drozdy, DrSc.)*, Opera Slavica 4, 1994, č. 3, s. 40–43.

22 V hlavních obrysech charakterizuje poválečné překládání ruské literatury do češtiny M. Hrala, srov. Milan HRALA, *České překlady z ruské literatury*, in: Milan Hrala (ed.), *Kapitoly z dějin českého překladu*, Praha 2002, s. 234–239.

23 *Současná sovětská literatura I. Ruská próza*, Praha 1963; *Současná sovětská literatura II. Ruská poezie*, Praha 1964. Ještě vyšel třetí díl věnovaný ukrajinské a běloruské literatuře.

ří z autorů uvedených v příručce patřili k etablovaným spisovatelům, jiní do literatury teprve vstupovali a byli příslibem budoucího vývoje. Knihu proto činí zajímavou to, že obsahovala medailony autorů, kteří o necelé desetiletí později z dějin literatury mizí – Alexandr I. Solženicyn (1918–2008), Vladimír J. Maximov (1930–1995), Vasilij P. Aksjonov (1932–2009), Georgij N. Vladimov (1931–2003), Viktor P. Někrasov (1911–1987). Přestože Solženicyn vydal v letech 1962–1963 pouze tři díla a byl tedy debutujícím autorem, je mu věnováno jedno z hlavních hesel. O rok později na výklad o próze navázala příručka věnovaná poezii, která je psána v podobném duchu, a jejímiž autory byli Maita Arnautová (*1939), Jiří Honzík (*1924) a Zdeněk Mathauser (1920–2007).

Jak již bylo zmíněno v předchozím textu, uběhlo téměř 30 let od vydání Jiráskovy čtyřsvazkové syntézy, než vyšel ucelený český přehled dějin ruské literatury. Ten zpracoval kolektiv autorů pod vedením českého rusisty s japonskými kořeny (Yukia) Vseolda Sato (1925–2004) z Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV.²⁴ V úvodu z pera Evy Fojtíkové (1928–2009) je ruská literatura charakterizována jako evropská, jako literatura velmi těsně spjatá s ruskou společností. Což je hodnocení, které nepozbývá platnosti. Avšak autorka tyto teze v duchu dobových podmínek rozvíjí dále zdůrazněním revoluční vývojové linie. Za vrchol literárního vývoje, je zde jednoznačně označen vznik metody socialistického realismu, kdy ruská literatura stanula na předvoji pokrokové literatury světa.²⁵ Autorka jednoznačně zdůrazňuje sejití politiky a literatury. Zároveň dodává, že ruskou literaturu je možné vylíčit i jinak, a to za cenu jejího ochuzení o nejpodstatnější a nejoriginálnější hodnoty, tak jak to činila předrevoluční akademická ruská literární věda, nebo je tomu tak dnes na Západě a podobné tendence bylo možné vysledovat v 60. letech 20. století i u nás. Podle této autorkou odmítnuté koncepce, měla být ruská literatura odsouzena do role „chudých příbuzných, slabých žáků, jimž nezbyvá než opakovat lekce po svých evropských vzorech“.²⁶

Autoři přehledu samozřejmě nemohli zcela popřít vazby západoevropských literatur a literatury ruské, avšak zdůrazňovali domácí impulzy ve vývoji literatury, k nimž patřila především již zmíněná revoluční linie. Proto je také periodizace literatury 19. století odvozena od Leninovy charakteristiky vývoje revolučního hnutí

24 Vsevolod SATO a kol., *Přehled ruské literatury od nejstarších dob po dnešek*, Praha 1973¹, 1976².
O vedoucím autorského kolektivu srov. Miluša BUBENÍKOVÁ – Lenka VACHALOVSKÁ, *Yukio Vsevolod Sato (10. 6. 1925 – 12. 4. 2004)*, Opera Slavica 19, 2009, č. 1, s. 38–40.

25 Srov. Vsevolod SATO a kol., *Přehled ruské literatury od nejstarších dob po dnešek*, Praha 1973¹, s. 7.

26 Srov. ibidem, s. 11.

v Rusku z roku 1912.²⁷ Výklad publikace je vedený především formou biografických kapitol. Po úvodní pasáži charakterizující vývoj určitého období ruské literatury následují kapitoly o hlavních autorech.²⁸ Očekávatelná je skutečnost, že nejvíce prostoru (polovina knihy) je věnováno ruské klasické literatuře (tj. literatuře 19. století) a naopak silně upozaděna je ruská moderna (literatura přelomu 19. a 20. století). Překvapuje však malý prostor (necelých dvacet stran), na němž je vyložena ruská poválečná literatura, tj. z pohledu autorů třicet let ruské sovětské literatury. Celkově je třeba říci, že se jedná o stručné shrnutí ruských literárních dějin čítající necelých 300 stran. Jen pro srovnání: Jiráskovy příručky, v akademickém prostředí tolik podceňované, čítaly dohromady 900 stran.

Jedním z vrcholných literárněhistorických děl české rusistiky, a to nejen v období 50.–80. let 20. století, ale celkově, je *Ruská klasická literatura* autorské dvojice Radegast Parolek (*1920) a Jiří Honzík.²⁹ Jedná se o práci dodnes v mnoha ohledech nepřekonanou. Přestože kniha vyšla v roce 1977 je svým charakterem a výkladem značně vzdálena nemalé části dobové normalizační produkci. Už v úvodu dokázali autoři vytyčit svůj záměr, aniž by si potřebovali jako jiní čeští autoři vypomáhat odkazy na Vladimira I. Lenina (1870–1924) a násilně vměštnávat literární vývoj do paradigmatu vývoje ruského revolučního hnutí. Naopak je zřejmé, že jejich hodnotící hledisko je estetické a poetologické. Odchylují se od biografické šablony, míněné jako nástin autorova života a díla, byt jsou kapitoly knihy věnovány jednotlivým autorům, a předkládají zhuštěné a zobecňující charakteristiky, literaturu vykládají v konfrontaci jednotlivých jevů, z nichž jsou pak zřejmé obecné jevy, rysy a tendence. Autoři jsou si plně vědomi společenské, či dokonce společen-

27 Srov. ibidem, s. 67–69.

28 Období nejstaršího písemnictví až po konec 18. století jsou uváděny jen v přehledových státech. Literaturu první poloviny 19. století zastupují Alexandr S. Puškin (1799–1837), Michail J. Lermontov (1814–1841), Nikolaj V. Gogol (1809–1852), Vissarion G. Bělinskij (1811–1848), Alexandr I. Gercen (1812–1870); druhou polovinu 19. století: Ivan A. Gončarov (1812–1891), Ivan S. Turgeněv (1818–1883), Nikolaj G. Černyševskij (1828–1889), Nikolaj A. Dobroljubov (1836–1861), Nikolaj A. Někrasov (1821–1877), Michail J. Saltykov-Ščedrin (1826–1889), Alexandr N. Ostrovskij (1823–1886), Fjodor M. Dostojevskij (1821–1881), Lev N. Tolstoj (1828–910), Anton P. Čechov (1860–1904), Vladimir G. Korolenko (1853–1921); období 1895–1917: Maxim Gorkij (1868–1936), Alexandr A. Blok (1880–1921), Děmjan Bědnij (1883–1945); léta 1917–1941: Vladimir V. Majakovskij (1893–1930), Sergej A. Jesenin (1895–1925), Konstantin A. Fedin (1892–1977), Michail A. Šolochov (1905–1984), Nikolaj A. Ostrovskij (1904–1936), Alexej N. Tolstoj (1883–1945); válečnou literaturu: Alexandr A. Fadějev (1901–1956), Alexandr T. Tvardovskij (1910–1971). Poválečná literatura je uváděna jen přehledově.

29 Radegast PAROLEK – Jiří HONZÍK, *Ruská klasická literatura (1789–1917)*, Praha 1977.

sko-politické funkce ruské literatury, ale tuto její roli v ruském společenském životě neprosazují nijak násilně, spíše ji nechávají vyplývat z kontextu výkladu. Dokonce v kapitole o N. G. Černyševském, N. A. Dobroljubovovi a Dmitriji I. Pisarevovi (1840–1868) důsledně operují s termínem nová generace v literární kritice a dobově uzuální označení revoluční demokraté se objevuje jen jednou v samém závěru kapitoly. Ruská literatura je tak v jejich pojetí především literaturou, tj. uměleckým artefaktem a výrazně méně ideologickým nástrojem,³⁰ aniž by tím byla popřena její společenská funkce. Je pochopitelné, že kniha nese stopy doby vzniku, nicméně ruský literární kánon 19. století podává s takovou přesvědčivostí a hloubkou, že ji lze doporučit čtenářům i dnes.

Zvláštní kategorii literárněhistorických syntéz představovaly vysokoškolské učebnice. Jejich specifčnost vyplývá z jejich samotné podstaty – doplňují přednášky a cílí na čtenáře více méně poučeného, pro něhož představují prvotní opěrný bod, jehož nastudování je však třeba doplňovat o četbu literárních a dalších odborných textů. Skripta nebyla určena běžnému čtenáři, pro něhož také nebyla zcela dobře dostupná, protože je vydávaly pro své posluchače jednotlivé vysoké školy, byť existovaly i učební texty vydávané speciálními nakladatelstvími v tisícových nákladech. Již jsme zmínili, že skripta (alespoň co do počtu titulů) tvořila většinu literárněhistorické produkce v 50.–80. letech 20. století.

V předchozím textu již bylo uvedeno, že B. Matheius nestihl připravit učební text ruské literatury, avšak existovala hektograficky šířené skripta vytvořená ze zápisů jeho posluchačů. V 50. letech 20. století vydal několikero gymnaziálních a vysokoškolských učebnic ruský emigrant usazený v Praze Platon V. Kopeckij (1892–1982), bratr známého lexikografa Leontije V. Kopeckého.³¹ Rusky psané učebnice P. V. Kopeckého, působícího na Vysoké škole pedagogické v Praze, nezařadily v českém prostředí zásadní stopu, alespoň tak soudíme ze skutečnosti, že na tyto texty není v dalších u nás vydaných dějinách ruské literatury odkazováno a nebývají uváděny v seznamech doporučené či další literatury (existují ojedinělé výjim-

30 Toto hodnocení míníme především jako odlišení od převážné části české dobové literárněhistorické produkce, byť souhlasíme s přesvědčivými argumenty britského literárního teoretika Terryho Eagletona o tom, že literatura v tradičním slova smyslu je ideologií vždy. Srov. Terry EAGLETON, *Úvod do literární teorie*, Praha 2010, s. 28–69, zejména pak s. 33–35.

31 Uvádíme jen vysokoškolské příručky: Platon Vasiljevič KOPECKIJ, *Ruská literatura XX. století a sovětská literatura*, Praha 1952; Idem, *Ruská literatura od nejstarších dob do třicátých let XIX. století. Sv. I*, Praha 1953¹, 1954²; Idem, *Ruská literatura od 30. let XIX. století do Říjnové revoluce. Sv. II–III*, Praha 1954; Idem, *Sovětská literatura*, Praha 1954; Idem, *Ruská literatura od nejstarších dob do 50. let XIX. století. Díl I*, Praha 1958².

ky potvrzující pravidlo). Ostatně Kopeckého učebnice jsou výtahem z ruských, resp. sovětských učebnic a příruček, kterým jsou poplatné ideově i volenou faktografií. Kopeckij zdůrazňoval revoluční a opoziční charakter ruské literatury a nezdídko se více opíral o soudy klasiků marxismu-leninismu než o postoje literárních vědců, což ovšem vzhledem k době vzniku příruček příliš nepřekvapuje, zároveň se však jedná o slepou uličku české literárněhistorické rusistiky.

Naopak svůj druhý život zažívala Mathesiova skripta, byť jak již víme, sám autor žádná nenapsal. Jejich druhé vydání (1962) Svazem československých spisovatelů zachovávalo charakter Matheisových přednášek, a tudíž – při vši úctě k autorovi – i jeho nesystematičnost. Někteří autoři z jeho přehledu zcela vypadli, a to navzdory faktu, že je sám Mathesius překládal. J. F. Franěk také upozorňuje na roli autocenzury a též Mathesiovy nelibosti k některým spisovatelům.³² Naopak jiní autoři se objevovali dvakrát. Pro další vydání tak J. F. Franěk zvolil přístup, kdy do Mathesiova textu výrazně zasáhl, nicméně se maximálně snažil zachovat původní Mathesiovu koncepci. Některé autory doplnil, opravil faktografická pochybení, též zohlednil skutečnosti, jež s časovým odstupem nabyly důležitosti a které se v době Mathesiových přednášek nejevily tolik závažnými. Výsledkem se stala jednodílná skripta *Přehled sovětské literatury* z roku 1965, jež byla třetím vydáním Matheisových přednášek a zároveň prvním vydáním spoluautorů Mathesius – Franěk.³³ V uvedených skriptech literárněhistorický výklad končí v závěru 30. let 20. století. Následující vydání z roku 1971 bylo rozšířeno o druhý díl připravený výhradně Franěkem, který zahrnoval literaturu po roce 1940, tj. válečnou a poválečnou.³⁴

Mathesiu a Franěku *Přehled* dokládá snahu české rusistiky se částečně a v rámci možností vymaňovat z vlivu sovětské vědy. Činí tak posilováním, resp. navazováním na domácí tradice. Tyto tendence jsou zřetelné i v Drozdově předmluvě k českému vydání *Dějiny ruské sovětské literatury* z roku 1965 (o nich viz výše) a ve *Slovníku spisovatelů národů SSSR* z roku 1966 (o něm více v dalším textu). Vlastní české uchopení ruské literatury vystihl dobře Franěk, když s jistým zjednodušením napsal, že se jedná o „uznávání Pasternaka i Fadějeva“.³⁵ Ve skriptech se tak prolíná literatura vznikající v emigraci s tvorbou vznikající v Sovětském svazu, literatura zcela oficiální s literaturou kritickou a vytěšňovanou na okraj sovětského li-

32 Srov. Bohumil MATHESIUS – Jiří F. FRANĚK, *Přehled sovětské literatury. 1. část*, Praha 1971, s. 3.

33 Eosdem, *Přehled sovětské literatury*, Praha 1965.

34 Eosdem, *Přehled sovětské literatury. 1. a 2. část*, Praha 1971. Oba díly čítají dohromady 420 stran, z nichž většinu (340 stran) tvoří první díl.

35 Ibidem, s. 7.

terárního života. I přes slovo „sovětský“ v názvu skript, není dělicím mezníkem rok 1917, ale moderna a avantgarda jsou zcela organicky popisovány od svých počátků, a tak výklad začíná již v 90. letech 19. století, kdy do literatury vstupuje symbolismus, který pak jako nejstarší modernistický proud zasahuje i do doby revoluční. Přestože přítomnost staršího textu (tj. původních Mathesiových přednášek) by mohla být handicapem, stává se naopak velmi silnou stránkou skript a pevně je spojuje s českou rusistikou prvních poválečných a částečně také i meziválečných let.

Mezi českými vysokoškolskými učebnicemi se vymykají skripta pro knihovnické školy připravená manželi Ladislavem (1932–2012) a Miluší (1937–2012) Zadražilovými.³⁶ Nekladou totiž důraz na biografii autorů, ale do popředí staví hledisko směřové a genologické, sledují proto především obecné tendence ve vývoji ruské literatury, jaké umělecké postupy přinášely jednotlivé umělecké směry a skupiny, jaké rysy a znaky je charakterizovaly, jak se proměňovaly a vyvíjely žánry v ruské literatuře (román, drobná próza, drama atd.). Díla významných představitelů ruské literatury nejsou popisována odděleně, ale společně ve srovnávací perspektivě tak, jak spolu souvisela. Výkladově skripta rovnoměrně pokrývala dobu od počátku 19. století až po konec 60. let 20. století.

Výjimečnost textu manželů Zadražilových je zřejmá především při srovnání se skripty určenými pro posluchače pedagogických institutů, resp. fakult, která se dočkala opakovaných vydání a která vytvořil autorský kolektiv pod vedením Jaroslava Žáka (1931–2011). První dvě vydání vyšla v letech 1963 a 1968.³⁷ Učebnice zahrnuje životopisné údaje a soupis děl ruských i sovětských autorů od nejstarší doby až po současnost, čemuž odpovídá i periodizační členění do kapitol, které často zahrnovaly pouze život a dílo jednoho autora. Podobně jako u příručky napsané kolektivem pod vedením V. Satoa, i v těchto skriptech vychází periodizace z Lenina pojetí vývoje ruského revolučního hnutí. Cílem skript bylo podat základní faktografické informace, a tak je výklad konvenční, neinovativní až mechanický. Jediným specifikem učebnice bylo zařazení rozsáhlého oddílu o ruské (sovětské) literatuře pro děti.³⁸

36 Ladislav ZADRAŽIL – Miluše ZADRAŽILOVÁ, *Literatury národů SSSR. Díl 1. Ruská literatura klasická a sovětská (19.–20. století)*, Praha 1972.

37 Jaroslav ŽÁK a kol., *Ruská a sovětská literatura pro pedagogické instituty*, Praha 1963¹. Druhé vydání mělo lehce změněný název. Eosdem, *Ruská a sovětská literatura pro pedagogické fakulty*, Praha 1968².

38 Druhé vydání z roku 1968 je členěno do těchto kapitol: Stará literatura, Literatura 18. století, Literatura první poloviny 19. století, A. S. Puškin, M. J. Lermontov, N. V. Gogol, V. G. Bělinskij, A. I. Gercen, Literatura druhé poloviny 19. století, I. S. Turgeněv, I. A. Gončarov, A. N. Ostrov-

Kolektiv pod vedením J. Žáka později sepsal další skripta, která se v 70. a na počátku 80. let 20. století dočkala tří vydání.³⁹ Rozdílů mezi prvními dvěma vydáními a dalšími třemi není mnoho a oboje skripta sdílí ideový, ideologický i konceptuální rámec. Skripta byla psána rusky a skládala se především z chronologicky uspořádaných biografických hesel nejznámějších osobností ruské literatury. Přes pětisetstránkový rozsah knihy spočíval její problém ve značné eklektičnosti, např. z 19. století je uváděno jen 14 osobností jako „hlavních“ (mají samostatnou kapitolu) a zhruba desítky je uváděna podrobněji v menších medailonech, ostatní představitelé ruské klasické literatury jsou jen zmiňováni. Ještě disproporčněji je představena literatura 20. století, kde zcela vypadli hlavní představitelé vesnické prózy Valentin G. Rasputin (1937–2015) a Vasilij M. Šukšin (1929–1974) nebo např. prozaici Viktor P. Astafjev (1924–2001), Jurij V. Trifonov (1925–1981), prozaik a básník Bulat Š. Okudžava (1924–1997) a mnozí další, a to vše při tom, že hovoříme pouze o oficiální literatuře, jež byla v SSSR vydávána a díla některých z uvedených autorů již měla český překlad.⁴⁰

V polovině 80. let 20. století vznikla na brněnské univerzitě (vydána však byla v Praze) rusky psaná skripta, která měla ambici vyložit dějiny ruské literatury po roce 1917; mohla nahradit skripta Mathesiova a Fraňkova.⁴¹ První díl zahrnuje literaturu počínaje revolučním rokem 1917 až po literaturu válečnou (do roku 1945), druhý pak navazuje poválečným obdobím a končí rokem 1980. Problém skript spočívá ve faktu, že vznikala v první polovině 80. let a tudíž zachovávají normalizační ideologickou linii uchopení ruské sovětské literatury, avšak krátce po jejich vydání přichází perestrojkové uvolnění s rozsáhlými proměnami v literatuře, a skripta se tak stala nedlouho po svém vydání obsoletními. Mimo uvedená skripta zaměřená na delší časový úsek, vznikly v 70. a 80. letech 20. století i dva vysokoškolské učební texty zachycující dobovou sovětskou literaturu, která zpravidla reflektovala poslední jedno či dvě desetiletí v ruské literatuře (bráno z časového hlediska

skij, N. A. Někrasov, N. G. Černyševskij, M. J. Saltykov-Sčedrin, F. M. Dostojevskij, L. N. Tolstoj, A. P. Čechov, Literatura devadesátých let 19. století do říjnového období 20. století, M. Gorkij, Literatura poříjnového období a dvacátých let, V. V. Majakovskij, Literatura třicátých let, A. N. Tolstoj, N. A. Ostrovskij, M. A. Šolochov, Literatura období Velké vlastenecké války, A. A. Fadějev, Literatura poválečného období, Současná sovětská literatura, Sovětská dětská literatura.

39 *Ruská a sovětská literatura pro pedagogické fakulty*. Zpracovali Jaroslav Žák, Michal Firc, Ivan Mlej, Vsevolod Sato, Ivan Ščaděj, Praha 1975¹, 1977², 1981³.

40 Záměrně jsme pracovali s nejnovejším vydáním z roku 1981. V té době byli V. Šukšin i J. Trifonov po smrti, nejednalo se tedy o vynechání málo známých či začínajících autorů.

41 Miroslav MIKULÁŠEK – Leonid Fjodorovič JERŠOV, *Ruská sovětská literatura I–II*, Praha 1984–1986.

vzniku knihy a autorů). Milan Hrala s kolektivem připravil skripta pro studenty pražské filozofické fakulty.⁴² Ta zahrnovala dobu od 50. do počátku 70. let 20. století (v případě prózy i 40. léta). Text doplňoval přednášky a jednalo se spíše o přehled než o poetologicky vymezené pojetí literatury. Nezbytná ideologická konformita skript je zřejmá již z úvodu, kdy autoři odkazují na stranická rozhodnutí klíčová pro literární život a kdy je mezi událostmi ovlivňujícími chod literatury opomenut rok 1956. Na skriptech je třeba ocenit nekonvenční členění a zařazení speciálních kapitol o vědeckofantastické, dobrodružné a dokumentární literatuře. Nikoliv překvapivě byl zcela opomenut A. Solženicyn a další „odpadlíci“, tj. autoři, kteří v 60. letech v době „tání“ patřili k oficiálním autorům sovětské literatury, ale postupně zaujali kritické postoje, bylo jim znemožněno publikovat v SSSR a mnozí emigrovali a stali se představiteli tzv. třetí vlny ruské emigrace. Nicméně tito autoři nebyli českému čtenáři zcela neznámí, neboť se objevují v publikacích z 60. let 20. století.

Velmi podobně jako skripta Hralova kolektivu vyzněla i olomoucká skripta Miroslava Zahrádky (*1931) a jeho spolupracovníků z roku 1983.⁴³ Ta zahrnovala období od poloviny 50. let, tj. od počátku „tání“ do konce 70. let 20. století. Skripta reflektovala fakt, že řada děl vydaných v té době v SSSR byla poměrně krátce na to přeložena do češtiny, a proto se snažila podat přehled aktuální ruské literární produkce pro posluchače rusistiky. Z dnešního pohledu lze skriptům vytknout řadu nedostatků. Hodnocení některých děl občas sklouzávalo k vyprázdňeným frázím, které dílo samo charakterizovaly jen velmi vágně. Z tohoto pohledu se jeví jako nejkvalitnější pasáže o dramatu z pera Miroslava Mikuláška (*1930). Základní problém skript nespočívá v tom, co v nich je napsáno, ale v tom, co chybí. Je samozřejmě pochopitelné, že neoficiální, undergroundová či samizdatová literatura nemohla být postížena. Stejně jako v pražských skriptech i v tomto textu dochází v souladu se sovětským oficiálním diskursem k přepsání literárních dějin, z nichž byli vyřazeni autoři, kteří ještě v 60. letech patřili mezi oficiální, avšak následně upadli v nemilost. Marně bychom proto hledali A. I. Solženicyna, Vasilije S. Grossmana (1905–1964), V. P. Někrasova. Chybí též autoři, jejichž díla (některá) vyšla v SSSR v době „tání“, ale která byla podrobena ostré kritice, jež často autorům zne-

42 Milan HRALA a kol., *Současná sovětská literatura*, Praha 1975.

43 Miroslav Zahrádka a kol., *Současná sovětská literatura*, Olomouc 1983. Skripta vyšla znovu v Lidovém nakladatelství v Praze o rok později. Miroslav Zahrádka – Dušan Žváček – Miroslav Mikulášek, *Současná sovětská literatura: próza, poezie, drama*, Praha 1984.

možnila dále oficiálně publikovat (např. V. P. Aksjonov). Oboje skripta tak byla značně konformní k dobovým ideologickým požadavkům.

Jako poslední skupinu příruček obecnějšího rázu, která se snaží podat čtenáři ucelenou informaci k určitému období ve vývoji ruské literatury, uvádíme slovníky a lexikografické příručky, jejichž účelem sice není literárněhistorický výklad, ale umožňují dohledání faktografických informací.⁴⁴

V roce 1966 zpracoval autorský kolektiv pod vedením Jiřího Bečky (1915–2004), Miroslava Drozdy, Milana Hraly a Václava Židlického (1931–2002) *Slovník spisovatelů národů SSSR*.⁴⁵ Jednalo se o první slovníkovou příručku k ruské literatuře z produkce české rusistiky s úctyhodným rozsahem více než 1 600 hesel. Pozoruhodného počtu hesel je ovšem dosaženo za cenu toho, že některá hesla mají rozsah jedné věty a i řadě významných autorů je věnován jen stručný medailon. Slovník zahrnoval autory literatur SSSR, tedy nikoliv jen ruské, byť ti dominují. Jakkoliv byl periodizačním mezníkem zvolen rok 1917, jsou ve slovníku obsaženi i spisovatelé, kteří většinu díla vytvořili před revolučním rokem (např. Leonid A. Andrejev [1871–1919], Alexandr I. Kuprin [1870–1938]). Zajímavou skutečností představuje fakt, že autoři vycházeli z předpokladu, že literatura v emigraci není samostatnou vývojovou linií, a řadili autory tvořící za hranicemi SSSR do příslušných národních literatur (např. Arkadij T. Averčenko [1881–1925], Marina I. Cvetajevová [1892–1941]). Jednalo se bezpochyby o důsledek uvolnění poměrů, k němuž v 60. letech došlo a jež M. Hrala trefně označil „za probuzení z těžkého snu“,⁴⁶ kdy se česká rusistika pokoušela o samostatnější postoje.

Přesto je ve slovníku při pozornějším čtení jasně patrné zohlednění ideologických požadavků. Například Ivanu A. Buninovi (1870–1953) je věnováno velmi krátké heslo (dva malé odstavce) a jeho klíčové dílo *Život Arseňjeva* tam vůbec uvedeno není. Avšak o A. I. Solženicynovi, který debutoval v roce 1962 a který v té době patřil ještě k oficiálním autorům, nalezneme více než půl stránky textu. Slovník obsahuje i heslo o Borisi A. Pilňakovi (1894–1938), v němž je zmíněno, že ho

44 Pro úplnost ještě upozorňujeme na dvě čítanky připravené J. Žákem, které kromě ukázek textů obsahovaly i krátký přehled dějin ruské literatury a medailony autorů, jejichž texty byly do čítanky zařazeny. Jedná se tedy o práce, které se přibližují literárněhistorickým a slovníkovým pracím. Srov. Jaroslav ŽÁK (ed.), *Čítanka ruské literatury*. Svazek I, Stará a klasická literatura, Praha 1983. Idem (ed.), *Čítanka ruské literatury*. Svazek II, Sovětská literatura, Praha 1988.

45 Jiří BEČKA – Miroslav DROZDA – Milan HRALA – Václav ŽIDLICKÝ a kol., *Slovník spisovatelů národů SSSR*, Praha 1966.

46 Srov. Milan HRALA, *České překlady z ruské literatury*, in: Milan Hrala (ed.), *Kapitoly z dějin českého překladu*, Praha 2002, s. 236.

sovětská literární kritika podcenila, a na Západě byl vyzvedáván, či Andreji Platonovovi (1899–1951); v hesle o Jevgeniji I. Zamjatinovi (1884–1937) je uváděn i román *My*, avšak jen se stručným výkladem. Projev kritiky kultu osobnosti se dobře odrazil v heslech o několikanásobných nositelích Stalinovy ceny: Semjonovi P. Babajevskému (1909–2000) je věnováno nezbytné minimum prostoru, Pjotr A. Pavlenko (1899–1951) je zachycen sice v delším hesle, avšak o jeho románu *Šťěstí* je zmiňováno, že byl poplatný době. Boris L. Pasternak (1890–1960) je zachycen především jako básník a překladatel, jeho próza *Doktor Živago* je sice zmiňována, avšak bez jakéhokoliv hlubšího rozboru.

Slovník spisovatelů národů SSSR inspiroval dvojici brněnských slavistů Vlastu Vlašínovou (1925–1977) a Mečislava Krhouna (1907–1982) k vytvoření podobné příručky pro období 2. poloviny 18. a 19. století. Výsledkem jejich práce byl dvojdílný *Malý slovník ruských spisovatelů (1750–1917)* obsahující 360 hesel.⁴⁷ Cílem autorů nebylo podat jen základní životopisné údaje a přehled děl jednotlivých autorů, ale také zájemcům (především vysokoškolským studentům) předložit bibliografii pramenů a sekundární literatury. Nevýhodou tohoto slovníku představuje malý náklad (150 ks), což souviselo s tím, že ho brněnská univerzita vydala vlastním nákladem jako skripta pro vlastní posluchače. Společensko-politický rozměr literatury je tu zdůrazněn zařazením hesel autorů, jež souvisejí s dějinami literatury spíše vzdáleně a o spisovatele v rigidním slova smyslu se nejedná – např. Pjotr J. Čaadajev (1794–1856), Michail N. Katkov (1818–1887), Věra I. Zasuličová (1849–1919), Pjotr N. Tkačov (1844–1886), Grigorij Z. Jelisejev (1821–1891) a další. Nemalá část těchto osobností patřila k ruskému radikálnímu či revolučnímu myšlení, což je podpořeno i zařazením autorů, jejichž literární dědictví je spíše marginální, avšak prosluli jako odpůrci carského režimu, např. Pjotr L. Lavrov (1823–1901) či Věra N. Fignerová (1852–1942), Ivan I. Golc-Miller (1842–1871), Leonid P. Radin (1860–1900). Za pozornost stojí zařazení Michaila A. Bulgakova (1891–1940), byť jen velmi stručným heslem, přestože vstoupil do literatury až po roce 1920 a byl tam tedy autory „propašován“, vynechán však byl i před revolucí písíci J. I. Zamjatin.

Na oba výše uvedené slovníky navázal *Slovník ruských spisovatelů od počátků ruské literatury do roku 1917*.⁴⁸ Ze *Slovníku spisovatelů národů SSSR* autorský ko-

47 Vlasta VLAŠÍNOVÁ – Mečislav KRHOUN, *Malý slovník ruských spisovatelů (1750–1917)*. I–II, Brno 1970.

48 Mojmir BOTURA a kol., *Slovník ruských spisovatelů od počátků ruské literatury do roku 1917*, Praha 1972¹, 1978².

lektiv volně přejal příslušná hesla ruské literatury.⁴⁹ Zcela nově přinášel slovník hesla týkající se staroruské literatury (která však zahrnovala i literární památky, o nichž dnes hovoříme jako o staré literatuře východních Slovanů)⁵⁰ a částečně bylo novinou i zpracování 18. století. Na rozdíl od příručky Vlašínové a Krhouna cílil na širokou čtenářskou obec. Poprvé vyšel v roce 1972 a pak v souvislosti s 60. výročím Říjnové revoluce v odpovídajícím nákladu 10 tisíc kusů. V úvodu slovníku autoři uvádějí jako důvod vzniku slovníku, že ruská klasická literatura je čtenářům díky překladům dobře dostupná, avšak český čtenář nemá snadný přístup k informacím o dějinách ruské literatury a jejích představitelích, což v roce 1972 skutečně platilo.

Vyvrcholením lexikografických literárněvědných snah českých rusistů před rokem 1989 představuje dvojdílný *Slovník spisovatelů. Sovětský svaz*, který pod vedením Milana Hraly připravila více než třicítka autorů v rámci řady slovníků spisovatelů, kterou vydávalo nakladatelství Odeon.⁵¹ V jistém smyslu shrnoval všechny předchozí slovníky, neboť zahrnoval období od počátků literatur až po tehdejší dobu a to na ploše celého Sovětského svazu (z pochopitelných důvodů měla zásadní zastoupení ruská literatura).⁵² Zařazenými hesly pak slovník korespondoval s ostatními publikacemi z té doby, které jsme zmiňovali v předchozím textu, a svým způsobem kodifikoval personální obsazení ruské literatury dle dobových požadavků.

Ve druhé polovině 80. let 20. století dochází v ruské literatuře ke změnám, které souvisely s uvolněním politických poměrů perestrojkového období, a které ovlivnily i psaní dějin literatury. Ve zmíněném období se totiž vedle literatury dobové objevuje i fenomén tzv. „navracené literatury“ („vozvražčonnaja literatura“), tedy děl napsaných sice dříve, avšak nevydaných a tudíž i čtenářům neznámých,

49 Je potřeba zdůraznit slovo volně, protože došlo ke změnám v některých heslech, např. heslo o I. Buninovi je v tomto slovníku oproti původní variantě podstatně rozšířeno.

50 Srov. Ivo POSPÍŠIL, *Stará literatura východních Slovanů a ruská literatura 18. století (Přebled a exkurzy s ukázkami textů z literatury 11.–17. století)*, Brno 2014, s. 7–15.

51 Milan HRALA a kol., *Slovník spisovatelů. Sovětský svaz. I–II*, Praha 1977.

52 Jak *Slovník ruských spisovatelů od počátků ruské literatury do roku 1917* (SRS), tak i *Slovník spisovatelů. Sovětský svaz* (SS) zařazují hesla týkající se osobností, jež s literaturou souvisely jen částečně a jedná se o představitele ruského společenského a politického myšlení. To ovšem není nijak udivující fakt. Zajímavější je, která hesla autoři řadí a která naopak vynechávají. Srov. SRS uvádí P. J. Čaadajeva, Michaila P. Pogodina (1800–1875), P. L. Lavrova, V. N. Fignerovou, I. I. Golc-Millera, L. P. Radina a také Michaila S. Lunina (1787–1845), Nikolaj K. Michajlovského (1842–1904), ale vynechává V. I. Zasilíčovou, G. Z. Jelisejeva, P. N. Tkačova, M. N. Katkova, Michaila A. Bakunina (1814–1876). Oproti tomu SS uvádí P. L. Lavrova, N. K. Michailovského, M. N. Katkova, P. J. Čaadajeva, M. A. Bakunina, ale neuvádí M. S. Lunina, V. I. Zasilíčovou, L. P. Radina, I. I. Golc-Millera, V. N. Fignerovou, G. Z. Jelisejeva. Tedy oba slovníky se v této oblasti shodují jen výjimečně.

kteřé se zařadily do nového literárního kontextu. Tato tvorba dokonce vytlačovala z literárních časopisů skutečnou literaturu té doby (tzv. „žurnalnaja vojna“ – „časopisecká válka“).⁵³ Z hlediska tématu dějin literatur tak dochází na krátkou dobu k paradoxnímu jevu, kdy někteří autoři píší sice práce o literatuře 80. let, případně počátku 90. let 20. století, avšak jejich kompendia díky navrácené literatuře zahrnují delší časový úsek 20. století.

K prvním českým literárněhistorickým dílům reflektujícím změny v ruské literatuře, jež vyvolalo uvolnění politických a společenských poměrů daných perestrojkou a glasností, byla skripta olomoucké univerzity *Současná sovětská literatura let osmdesátých* vydaná nedlouho před listopadovými událostmi roku 1989.⁵⁴ Pro útlou publikaci (65 stran) je charakteristické kolísání mezi „starým“ a „novým“, resp. snaha o syntézu obou. Pro politické a ideologické zásahy do literatury jsou voleny eufemismy, a tak cenzura a represe jsou schovávány za výrazy o přechodném a neustáleném charakteru literární kritiky, která nedokázala docenit některá díla. O Pasternakově románu *Doktor Živago* se uvádí, že nebyl napsán ze stranických pozic, ale že kritika nedokázala rozpoznat, že má před sebou skutečně velikého umělce, jehož dílo, i když má chyby, zrcadlí alespoň ty nejpodstatnější stránky revoluce. Zároveň se však rychle dodává: „Přirozeně, v díle autora, který se dívá na skutečnost s prožitou znalostí zákonitostí historického procesu, tj. objektivně stranicky, se tyto stránky revoluce mohou (pokud jde o skutečného tvůrce) zrcadlit historicky všestranněji a hlouběji.“⁵⁵ Jinými slovy Pasternak je velký umělec, vytvořil literárně dobré dílo, avšak nemůže v hodnocení stát výše než díla oficiálních (stranických) autorů. Nicméně ve skriptech vedle „stranicky“ písících autorů, použijeme-li termín M. Zahrádky a Dušana Žváčka (*1934), defiluje řada děl do té doby zcela či jen velmi málo známých: *Doktor Živago* B. L. Pasternaka, *Právem paměti* A. T. Tvardovského, *Rekviem* Anny A. Achmatovové (1889–1966), *Nová kariéra* Alexandra A. Beka (1902–1972), *Děti Arbatu* Anatolije N. Rybakova (1911–1998), *Čevengur* A. Platonova či písňové texty Vladimira S. Vysockého (1938–1980). Skripta proto sice zachovávají dobový jazyk, ale snaží se o nové (v rámci dobových možností) uchopení literárních dějin a „vracejí“ zpět část opomíjených autorů.

53 Srov. Naum Lazarevič LEJDERMAN – Mark Naumovič LIPOVECKIJ, *Ruská literatura XX veka (1950–1990-e gody): v dvouch tomach. Tom 2, 1968–1990*, Moskva 2013⁶, s. 414–421.

54 Miroslav Zahrádka – Dušan Žváček, *Současná sovětská literatura let osmdesátých*, Olomouc 1989.

55 *Ibidem*, s. 12.

Je vcelku pochopitelné, že se na počátku 90. let 20. století objevovaly práce, jejichž autoři či autorky zdůrazňovali snahu o vyplňování mezery, tj. snahu pokrýt alespoň přehledově činnost autorů, jejichž dílo nebylo součástí oficiálního literárního kánonu. V úvodech či závěrech těchto prací byla jejich neúplnost a neucelenost vysvětlována i tím, že jsou míněna jako východisko pro další bádání. V roce 1994 na pedagogické fakultě v Ústí nad Labem vyšla skripta, která názvem odkazovala sice k 80. a 90. letům 20. století, onen časový údaj se však vztahoval k době oficiálního ruského vydání děl a nikoliv k době vzniku.⁵⁶ Dobře tak ilustrují prolínání několika ruských literatur, které v tomto období nastává. Autorky se ve skriptech soustředily jak na pokračování literatury oficiální, tak literatury navrácené a též literatury exilové, přičemž zvláštní kapitoly jsou věnovány B. L. Pasternakovi a M. A. Bulgakovovi. Přínos skript potlačuje zaměření na prózu a poněkud neopodstatněné (a také autorkami nevysvětlené) opomíjení poezie a dramatu.

Výrazně zajímavější a v určitých ohledech v našem prostředí dosud nepřekonané je zpracování uměleckého a ideového dědictví ruské emigrace z pera Martina C. Putny (*1968), jehož mentorkou a od druhého dílu i spoluautorkou byla Miluše Zadražilová.⁵⁷ Jakkoliv je tato práce postavena především na nedlouhých medailonech jednotlivých (uměleckých i politických) osobností ruského exilu, díky vstupnímu pojednání o příčinách, vývoji, centrech apod. ruské emigrace je čtenáři podáván komplexní výklad o všech třech jejích vlnách. O tomto fenoménu bylo v dalších letech nabádáno mnoho nového, ale základní fakta se nemění, a ucelenost a systematicčnost, s níž jsou v knize *Rusko mimo Rusko* zpracována, činí z této publikace důležitou položku knihovny každého českého rusisty. Ostatně význam knihy byl zřejmý již v době jejího vydání a např. I. Pospíšil ve své recenzi uvádí: „Autor nás seznamuje s emigrací noblesně, ale současně nikomu nic neodpouští: Putnova emigrace je emigrací bez mýtů a iluzí“.⁵⁸

Čeští rusisté se však nevěnovali jen dílům a autorům dříve zakázaným. Kolektiv pražský rusistů připravil skripta ruské literatury 19. století.⁵⁹ Autoři sice

56 Jaroslava CELEROVÁ – Jana SOVÁKOVÁ, *Kapitoly z ruské literatury 80. a 90. let 20. století*, Ústí nad Labem 1994.

57 Martin C. PUTNA, *Rusko mimo Rusko. Dějiny a kultura ruské emigrace 1917–1991*. 1, Brno 1993; Martin C. PUTNA – Miluše ZADRAŽILOVÁ, *Rusko mimo Rusko. Dějiny a kultura ruské emigrace 1917–1991*. 2, Brno 1994.

58 Ivo POSPÍŠIL, *Rusko mimo Rusko (M. C. Putna: Rusko mimo Rusko. Petrov, Brno 1993)*, *Rovnost*, 26. 1. 1994, s. 5.

59 Miroslav JEHLIČKA – Bohumil NEUMANN – Radegast PAROLEK – Ladislav ZADRAŽIL, *Ruská literatura 19. století (od konce 18. století do začátku 20. století)*, Praha 1993.

v úvodu text charakterizují jako pomůcku při studiu a v přípravě na zkoušku, avšak její ambice mohou být větší. První polovina skript sleduje literární vývoj s ohledem na umělecké směry, žánrový vývoj a evoluci hlavních témat, jimž se ruská literatura věnovala. Aby si studenti mohli udělat ucelenou představu o tvorbě umělecké evoluci a biografii významných tvůrců, jsou v druhé části zařazeny medailony hlavních ruských autorů daného období. Ty pak doplňuje chronologická tabulka, bibliografické údaje o překladech ruské klasické literatury do češtiny a o sekundární literatuře. Celkově tak příručka přinášela zachycení ideového vývoje ruské literatury, ale také nezbytnou faktografii, bez níž se studenti nemohli obejít.

V roce 1995 pak na skripta uvedená v předchozím odstavci volně navázal vysokoškolský učební text Miluše Zadražilové věnovaný ruské literatuře přelomu 19. a 20. století, čímž česká rusistika splácela pomyslný dluh k tomuto období ruské literatury.⁶⁰ To bylo zpravidla v příručkách z období 50.–80. let 20. století podceňováno. Z hlediska zideologizovaného pohledu představovala moderna v literatuře dobu úpadku, navíc část autorů modernistických směrů emigrovala, část se vymezovala proti sovětskému režimu a část z nich zahynula během stalinských represí ve 30. letech 20. století. Zadražilová v přísně systematickém výkladu kombinuje přístup dle směrů s biografickým popisem a ukazuje, že ruská moderna byla součástí širšího evropského ideového, estetického a uměleckého vývoje. Zadražilová vytvořila text, jenž dosud neztratil mnoho ze své platnosti, jehož širšímu využití studenty rusistiky však brání jeho malá dostupnost.

Jestliže oboje skripta vydaná Univerzitou Karlovou mířila především na studenty rusistiky, pak *Panoráma ruské literatury* připravené kolektivem brněnských rusistů bylo určeno středoškolákům a začínajícím rusistům.⁶¹ Prvních 80 stran textu představuje stručné pojednání o historickém vývoji ruské literatury od nejstarších dob po perestrojkové období. Nejrozsáhlejší část publikace tvoří medailony významných představitelů ruské literatury, k nimž jsou připojeny ukázky z jejich děl v českém překladu. Knihu uzavírá více než stostránková čítanka ruských textů. Publikace tak není výhradně literárněhistorickou příručkou, ale snaží se otázkami u ukázek rozvíjet i samostatnou práci s literárním textem, což je pro začínajícího filologa nezbytná kompetence.

Na *Panoráma* pak volně navázal *Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů*, na němž opět pracoval kolektiv brněnských rusistů pod vedením Iva

60 Miluše ZADRAŽILOVÁ, *Ruská literatura přelomu 19. a 20. století*, Praha 1995.

61 Ivo POSPÍŠIL a kol., *Panoráma ruské literatury*, Boskovice 1995.

Pospíšila.⁶² Slovník vyšel v nakladatelství Libri v rámci řady slovníků spisovatelů. Koncept slovníku vycházel z propojenosti a blízkosti východoslovanských literatur. Zařazením těchto tří literatur do jednoho slovníku se řešila i vícedomost některých autorů (např. N. V. Gogol, Vasilij V. Bykov [1924–2003] ad.). V publikaci nejsou zařazena jen hesla biografická, ale také věcná (např. o spolcích, kroužcích, literárních časopisech apod.). Autoři se přidrželi české tradice a do slovníku zařadili i osobnosti, které přísně vzato nelze považovat za spisovatele, ale jejichž tvorba souvisela s ideovým vývojem ruské společnosti (např. Timofej N. Granovskij [1813–1855]). Zároveň tím byl zdůrazněn jeden z charakteristických rysů ruské literatury, a sice její přesah z oblasti čistě umělecké do filozofické, vědecké, politické a společenské.

Jestliže dějiny ruské literatury zlatého věku (potažmo celého 19. století) a též stříbrného věku se v průběhu 90. let 20. století dočkaly svého nového českého uceleného zpracování, dějiny ruské literatury sovětského období na něj ještě čekaly. Situaci navíc komplikoval fakt, že starší publikace k dějinám ruské literatury 19. století bez ohledu na to, jak se v nich odrazily ideologické požadavky komunistického režimu, zpravidla obsahovaly alespoň kánon, tedy spisovatele, o kvalitách jejichž díla nelze pochybovat, a tedy přinejmenším faktograficky si podržely svoji platnost. Naopak starší příručky ruské literatury zahrnující dobu po roce 1917 ztratily od přelomu 80. a 90. let 20. století pro čtenáře své opodstatnění, a to nejen pro ideologickou podmíněnost, ale především s ohledem na fakt, že se výrazně proměnilo personální obsazení ruské literatury sovětského období, přičemž nejvíce to bylo patrné pro období od konce druhé světové války po dobu perestrojky. První pokusy o nové pojetí ruské literatury 20. století lze spatřovat v příslušných kapitolách již zmíněné publikace *Panoráma ruské literatury*, které zpracovali M. Mikulášek a Galina P. Binová (*1949) a dále také ve stručném přehledu napsaném I. Pospíšilem pro popularizační příručku *Světové literatury 20. století v kostce*, vydanou v roce 1999.⁶³ O rok později vyšel z iniciativy J. F. Fraňka v českém překladu známý a mezinárodně uznávaný Kasackův *Slovník ruské literatury 20. století*, jehož kvality netřeba rozebírat.⁶⁴ Slovník však neobsahuje žádnou úvodní studii, ale „pouze“ biografická hesla, a tak nemohl suplovat ucelený výklad dějin literatu-

62 Ivo POSPÍŠIL a kol., *Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů*, Praha 2001.

63 Ivo POSPÍŠIL a kol., *Světové literatury 20. století v kostce*, Praha 1999, s. 167–190. Pro úplnost doplníme, že toto pojednání se pak stalo součástí úvodní studie ke *Slovníku ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů*.

64 Wolfgang KASACK, *Slovník ruské literatury 20. století*, Praha 2000.

ry, nicméně jako zdroj pečlivě vybraného faktografického materiálu slouží badatelům stále.

Ve stejném roce, tj. 2000, jako Kasackův slovník vydala plzeňská univerzita dvoudílná rusky psaná skripta Miroslava Zahrádky a Jany Sovákové (*1948).⁶⁵ Autoři sice zdůrazňují, že se jedná jen o základní přehled, a sám název prozrazuje zaměření na literární proudy a osobnosti, nicméně zejména v části týkající se literatury po roce 1930 se jedná pouze o soubor medailonů a nikoliv o výklad literárního vývoje. Přednosti i nedostatky skript pregnantně vystihl I. Pospíšil ve svých recenzích, který upozornil jednak na disproporčnost v pozornosti věnované jednotlivým autorům, např. nevyzvednutí A. A. Achmatovové a naopak speciální pozornost věnovaná Iljovi G. Erenburgovi (1891–1967), jednak na skutečnost, že ruský je nejen jazyk skript; jinými slovy chybí český vhled do problematiky, resp. český nadhled.⁶⁶ Skripta však byla jediná svého druhu u nás a to jim i přes zmíněné nedostatky dodávalo jistou výjimečnost, kterou částečně neutralizoval jazyk a malý náklad.

V roce 2003 vydal M. Zahrádka upravenou (rozšířenou) českou podobu výše zmíněných skript pod velmi podobným názvem *Ruská literatura XX. století (Literární proudy a osobnosti)*.⁶⁷ Kniha sdílí se skripty základní posloupnost výkladu, který je veden především formou biografických medailonů. Literární vývoj je periodizován do čtyř období (1890–1929, 1930–1955, 1956–1985, 1986–2000), přičemž výklad posledních tří etap zahrnujících léta 1930–2000 má vždy tutéž strukturu: stručné (několik málo stran) uvedení do daného období, po němž následují profily jednotlivých autorů. Kniha tak stojí na pomezí chronologicky řazeného slovníku a výkladu dějin literatury. Jakkoliv dnes autor těchto řádků vnímá výše uvedenou strukturu jako nedostatek, v době, kdy kniha vyšla a kdy se připravoval jako student rusistiky na některé zkoušky, ji oceňoval. To zmiňujeme hlavně proto, že čtenáři Zahrádkova textu budou hlavně studenti rusistických oborů, a můžeme předpokládat, že i oni tuto strukturu ocení. Problematičnost Zahrádkovy publikace ovšem tkví v řadě „bílých míst“. Naprosto podceněna je ruská neoficiální, undergroundová literatura a naopak stále silná zůstává oficiální linie sovětské literatury.

65 Jana SOVÁKOVÁ – Miroslav ZAHRÁDKA, *Literaturumje těčenija i ličnosti ruskoj literatury XX veka. I–II část*, Plzeň 2000.

66 Ivo POSPÍŠIL, *Vyvážený kompromis*, Opera Slavica 11, 2001, č. 1, s. 64–65; Idem, *Užitečný přehled ruské literatury 20. století, část druhá: tečky, vykřičníky a otazníky*, Opera Slavica 13, 2003, č. 3, s. 63–64.

67 Miroslav ZAHRÁDKA, *Ruská literatura XX. století (Literární proudy a osobnosti)*, Olomouc 2003.

Navíc u některých autorů je nedostatečně vyložen jejich podíl na politických a ideologických zásadách do literatury (např. u A. A. Fadějeva), na což poukazoval v polemické kritice i M. Sýkora (*1971).⁶⁸ Disproporční mezerovité uchopení literárního vývoje a hlavně naprosté vynechání některých jeho nezbytných součástí (osobností i událostí) nelze ospravedlnit poukazem na rozsah publikace. To, že ve stručném přehledu lze vyváženě pojmut celou ruskou literaturu 20. století velmi dobře, dokázala nedávná publikace slovenských badatelů, která s polovičním rozsahem dokázala podat o 20. století hutnější, sevřenější a hlavně ucelený výklad.⁶⁹ Za nejslabší část Zahrádkovy publikace považujeme pojednání o současné literatuře, resp. o období 1986–2000, kdy jsou medailony autorů dokonce řazeny abecedně a nikoliv podle relevance k literárnímu vývoji či podle proudů nebo směrů, což musí nepoučeného čtenáře mást. Zahrádkovu syntézu s ohledem na výše uvedené chápeme jako vývojový článek v postupném a pozvolném proměňování českého vidění ruské literatury 20. století, ale také doklad toho, jak obtížné je zbavit dějiny literatury dlouho opakovaných a zakořeněných hodnotících soudů a nánosů. Bez ohledu na nedostatky knihy platí o ní totéž, co jsme napsali o skriptech M. Zahrádky a J. Sovákové: v době vydání se jednalo o jedinou (a v tomto případě i česky psanou) příručku ruské literatury 20. století.

M. Zahrádka patřil po celou svoji badatelskou kariéru k velmi plodným autorům (je autorem či spoluautorem téměř tří desítek knih) a v posledních dvou dekáдах i přes pokročilý věk v bohaté publikační činnosti pokračoval. V roce 2003 vydal kromě *Ruské literatury XX. století* také knihu *Toulky s ruskými spisovateli*⁷⁰ a v roce 2005 publikaci *Ruská literatura XIX. století v kontextu evropských literatur (Osobnosti a dialog literatur)*.⁷¹ Autor v ní opět uchopil literaturu především skrze biografie jednotlivých osobností, přičemž postupoval od světoznámých autorů (A. S. Puškin, N. V. Gogol, F. M. Dostojevskij, L. N. Tolstoj) k jejich méně významným současníkům. V knize je upozaděna problematika poetologická a geno-

68 Michal SÝKORA, *Podle diktátu srdce aneb (Výbledle) Rudá záře nad Periplelem*, Host 2003, č. 7, s. 10–12. Tato recenze rozpoutala na stránkách renomovaného časopisu Host až překvapivě ostrou diskusi. To, že se jednalo o razantní kritiku, by ani nevadilo, ovšem část autorových argumentů nebyla vedena ad rem, ale ad hominem, což nezůstalo bez reakce. Následně se k tomu vyjádřil nejen autor, ale i další rusisté a literární vědci, a to v Hostu 2/2004 a 3/2004 (s. 80–85). Z diskuze je zřejmé, že více než o literaturu 20. století, šlo o polemiku k personálnímu stavu rusistiky, tedy o příznačné kostlivce ve skříní české rusistiky.

69 Srov. Anton ELIÁŠ a kol., *Ruská literatura 18. – 21. století*, Bratislava 2013, s. 117–214.

70 Miroslav Zahrádka, *Toulky s ruskými spisovateli*, Olomouc 2003.

71 Idem, *Ruská literatura XIX. století v kontextu evropských literatur (Osobnosti a dialog literatur)*, Olomouc 2005.

logická, obohacující je prvek kontaktologický – pasáže o vlivu zahraničních literatur v Rusku a (především) o překládání ruských autorů do evropských jazyků.⁷²

Celkově musíme konstatovat, že Zahrádkovy texty o ruské literatuře 19. a 20. století míří hlavně na studenty rusistických oborů, dějiny literatury vykládají především jako sled jmen autorů a názvů jejich děl. Soustředí se tak především na podání základní faktografie, což je samo o sobě také důležité, avšak upozaděno je v nich zachycení vnitřních proměn literatury, příčin těchto proměn a jejich důsledků, nemluvě o přesazích k historickým souvislostem. Avšak, jak vyplývá z předchozího textu, takové pojetí literatury není v českém prostředí výjimečné, ba dokonce převládalo. K jeho překonávání by mohly jako inspirace posloužit některé příručky k dějinám ruské literatury vydané univerzitou v Cambridge.⁷³

Ostatně není nezbytně nutné se ohlížet za inspirací do zahraničí, protože již v roce 2007 předložil vynalézavé dějiny ruské literatury 20. století pražský rusista Milan Hrala.⁷⁴ Nelze si nevšimnout, že jejich název *Ruská moderní literatura 1890–2000* následuje titul o třicet let starší syntézy R. Parolka a J. Honzíka *Ruská klasická literatura (1789–1917)*, na níž volně navazuje. Dohromady tvoří obě knihy objemné pojednání o ruské literatuře od konce 18. po konec 20. století. Hralova práce čítá necelých 800 stran, a třebaže není (ostatně ani nemůže být) vyčerpávajícími dějinami ruské literatury 20. století, dostatečně pokrývá potřeby jak studentů rusistiky, tak i širší veřejnosti a odborníků. Hrala nepostupuje ve svém výkladu jednoznačně chronologicky podle jednotlivých desetiletí, ale podle směrů, proudů a literárních skupin. Tento přístup mohl důsledně uplatnit při popisu ruské literatury první poloviny 20. století, v poválečné literatuře je tento postup více narušován a propojován s chronologickým výkladem. Ke kladům práce patří mj. i její úvodní kapitoly Kořeny a tradice (sto stran stručného, ale hutného výkladu o ruské literatuře od nejstarších dob po konec 19. století) a Historické a kulturně-politické okolnosti zasazující literárně historický výklad do historického kontextu. I. Pospíšil

72 Problematika vztahová a překladatelská překračuje tematický rámec naší studie, nicméně nelze z této oblasti nezmínit publikaci Miroslav ZAHŘÁDKA a kol., *Slovník rusko-českých literárních vztahů*, Ústí nad Orlicí 2008. Ta je doplněnou a rozšířenou verzí slovníku Miroslav ZAHŘÁDKA a kol., *Malý slovník rusko-českých literárních vztahů: osobnosti ruské literatury v českém kontextu*, Praha 1986.

73 Srov. např. Evgeny DOBRENKO – Marina BALINA (eds.), *Twentieth-Century Russian Literature*, Cambridge 2011; Caryl EMERSON, *The Cambridge Introduction to Russian Literature*, Cambridge 2008.

74 Milan HRALA, *Ruská moderní literatura 1890–2000*, Praha 2007.

věnoval zhodnocení publikace přehledovou stať a Hralův opus jeho hodnocením prošel úspěšně. Pospíšilovy výtky se týkaly především faktu, že poezii a dramatu je věnováno (ve srovnání s prózou) méně prostoru, než by si zasloužily; a dále opomenutí nemalé části mimopražské rusistické produkce relevantní k tématu.⁷⁵ Význam Hralovy publikace vysoce ocenil i M. Zahradka, když napsal, že Hrala „vytvořil dílo, jež bude na dlouhou dobu základním zdrojem poznatků pro studující rusistiky i pro všechny zájemce o ruskou literaturu“.⁷⁶

Předložený historiografický výčet literárněvědných prací uzavřeme krátkou zmínkou o dvou skriptech Iva Pospíšila z roku 2014.⁷⁷ Tato skripta navazují na výuku a nesnaží se o ucelený a chronologicky vedený literárněhistorický výklad. Spíše se jedná o sondy do vybraných problémů a témat a o specifický autorský vhled do ruské literatury od nejstarších dob až po konec 19. století. Oboje skripta tak oscilují svým charakterem mezi studiiemi z teorie ruské literatury a její historií.⁷⁸

Z uvedeného historiografického přehledu nelze dělat obecné závěry o české literárněvědné rusistice, protože literárněhistorické syntézy a lexikony tvoří jen určitou (a je třeba říci, že poměrně úzkou) výseč jejích badatelských výsledků, ostatně není ani hlavním cílem literárních vědců psát literární dějiny. Přesto si ale nelze nevsimnout, že české prostředí postrádá (a to dlouhodobě) ucelené obsáhlé dějiny ruské literatury od jejích počátků po nejnovější dobu. Jiráskova syntéza nutně musela zastarat a dnes již neobstojí z více důvodů. Dobu od konce 18. století po rok 2000 s určitými výhradami literárněhistoricky pokrývají společně publikace R. Parolka a J. Honzíka (19. století) a M. Hraly (20. století), které jsou dobře dostupné a které vhodně doplňuje slovník kolektivu brněnských autorů pod vedením I. Pospíšila. Přesto nelze takový stav považovat za ideální a vytvoření komplexních „akademických“⁷⁹ dějin ruské literatury. Podobně jako již vícekrát musíme konstatovat, že v tomto ohledu je historická rusistika o krok dopředu před literárněhistorickou,

75 Ivo POSPÍŠIL, *Úspěšný pokus o směrovou a personalistickou historii moderní ruské literatury. Nad Ruskou moderní literaturou Milana Hraly*, *Slavica litteraria* (SPFFBU, X) 11, 2008, č. 2, s. 87–97.

76 Miroslav ZAHŘÁDKA, *Hralovy dějiny moderní ruské literatury*, *Opera Slavica* 18, 2008, č. 3, s. 59.

77 Ivo POSPÍŠIL, *Stará literatura východních Slovanů a ruská literatura 18. století: (přehled a exkurzy s ukázkami textů z literatury 11.–17. století)*, Brno 2014; Idem, *Kapitoly z ruské klasické literatury: (nástin vývoje, klíčové problémy a diskuse)*, Brno 2014.

78 Srov. naši recenzi Josef ŠAUR, *Česká rusistika je bohatší o půltucet příruček*, *Novaja rusistika* 8, 2015, č. 1, s. 79–82.

79 Uvozovky nemíníme nijak ironicky, ale spíše jako označení charakteru, kdy publikaci píše vysokoškolská odborníci, ale kniha je určena širokému okruhu čtenářů.

neboť *Dějiny Ruska* z Nakladatelství Lidové noviny i přes různé nedostatky vycházejí stále v opakovaných vydáních a dokonce nedávno vyšly v témže nakladatelství zcela nové *Dějiny Ruska* z pera mladé generace českých rusistů.

SUMMARY

The activities by Czech scholars of Russia in the area of creating literary-historical syntheses after 1945 was influenced by political events and ideological pressures. The brief existence of the Third Czechoslovak Republic brought an interesting publication from the pen of Josef Jirásek and inspiring productions by Bohumil Mathesi. In the subsequent period, the domestic traditions of how Russian literature was regarded had to accommodate the influence of Soviet scholarship. Therefore, some of the domestic production was also filled in with college course readers of varying quality. One of the best of these is the publication of Mathesi's lectures on Russian Soviet literature (1965 and 1971), which was significantly edited and supplemented by J. F. Franěk. The unequivocal high-water mark of Czech synthesizing projects has been the still-unequaled history of the Russian literature of the 19th century written by R. Parolek and J. Honzík (1977). Despite the way Soviet culture was thrust to the forefront in socialist Czechoslovakia, only one overview of the history of Russian literature from the oldest period until the postwar era that was intended for the lay reader was published.

From the second half of the 1980s in connection with the relaxation of norms in the perestroika era, the view of Russian literature also began to change, particularly the view on the Soviet period. Despite the lack of favorable conditions for creating a broad synthesis of the history of Russian literature, high-quality volumes that selected historical periods were still written, and of these, the most noteworthy are the history of Russian literature of the 20th century by M. Hrala, and the essential dictionary that incorporates three Eastern Slavic literatures that was created under the leadership of I. Pospíšil. However, to this day there is still not an erudite Czech academic history of Russian literature that spans from the oldest period until the present.

STUDIE

České bádání o krajanech v Rusku a na Ukrajině do roku 1989

JAROSLAV VACULÍK

Katedra historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, Brno

Czech Research on Compatriots in Russia and Ukraine Before 1989

Czech authors' attention has been focused both on the mass social-economic emigration to Czarist Russia from Bohemia and Moravia which began in the eighteen sixties and the migration of Protestant exiles from Żelów in Poland after it became part of Russian or Congress Poland. The greatest interest can be observed in the topic of Czech compatriots in the Volhynia Governorate who, according to the first Russian census of 1897, accounted for 55 % of all Czechs with Russian citizenship.

Key words: Russia, Ukraine, Czech compatriots, Czech literature about Czechs abroad

Pozornost českých autorů vzbudila jak masová sociálně-ekonomická emigrace z Čech a Moravy do carského Ruska, která započala v 60. letech 19. století, tak i stěhování protestantských exulantů z polského Żelova, poté kdy se stal součástí ruské Kongresovky. Největší zájem vzbudili krajané ve Volyňské gubernii, kteří podle prvního ruského sčítání lidu v roce 1897 tvořili 55 % všech Čechů s ruským státním občanstvím.

První publikace o ruských Čechách pochází z pera osob, které se aktivně podílely na organizaci emigrace. Prvním z nich byl emeritní ředitel hospodářské školy v Táboře František Doubrava, který již v roce 1876 vydal práci *Český vystěhovalec na Rus*. Průběh české imigrace do Ruska přiblížil jeden z jejích hlavních organizátorů Vladimír Olič v knize *Dějiny českého vystěhovalectví na Rus*, která vyšla v Kyjevě v roce 1908. V témže roce vyšla v Kyjevě publikace A. Poláka *Česká Rus* s podtitulem *Povídky, vzpomínky, nehody atd. ze života ruských Čechů a česko-ruských vesnic*. A. Polák vydal v Kyjevě několik čísel časopisu *Česká Rus*, který jeho konkurent, redaktor kyjevského *Čechoslovana* Věnceslav Švihovský, označil za „nechutnou tiskovinu.“¹ Soustavnou pozornost zahraničním krajanům věnoval již před první světovou válkou funkcionář Národní rady české Jan Auerhan, který zanechal také rozsáhlou rukopisnou pozůstalost nacházející se v Náprstkově muzeu Národního muzea. Již v roce 1912 publikoval kritický rozbor údajů zveřejněných v *Pamjatnoj knižke Volynskoj gubernii na 1910 god*, a to ve Sborníku České společnosti zeměvědné 1912, a v roce 1913 napsal do Pokrokové revue stať *Čechové v gubernii volyňské* a do Národohospodářského obzoru 1912 studii *Národohospodářský význam českých osad ve volyňské gubernii*. Přehled českých osad na Volyni publikoval Manuil Němeček ve *Sborníku České společnosti zeměvědné 1902*.

V roce 1896 otiskl *Český časopis historický* stať J. Th. Müllera o Janu Šlerkovi, který spolu s dalšími českými bratry hodlal v roce 1770 požádat Kateřinu II. o povolení přesídlit do Ruska ke Kaspickému moři.² Pozornost byla před Velkou válkou věnována i kolonizaci Čechů na Kavkaze.³ O stěhování Čechů na Kavkaz psaly Národní noviny 26. července 1868 (č. 10). Za Velké války psal petrohradský *Čechoslovák* o zakladateli českých osad na Kavkaze F. J. Hejdukovi⁴ a také o českých spolcích v Moskvě.⁵ Podrobnou informaci o černomořském okruhu Kavkazu poskytl Eduard Valečka v roce 1871. Tento autor se zamýšlel i nad otázkou zda se Češi mají stěhovat do Ameriky nebo do Ruska (1871). O protestantských transmigracích ze Zelova do Ruska psal jako první evangelický farář z Olomouce František Prudký v knize *Návštěva českých evangelických reformovaných osad na Rusi* (Praha 1909).

1 *Čechoslovan*, 1, 1911, č. 1, s. 19.

2 Josef Theodor MÜLLER, *Jan Šlerka. Příspěvek k dějinám české emigrace v 18. století*, *Český časopis historický* 2, 1896, s. 224–239.

3 Karel CHOTEK, *Češi na Kavkaze*, *Národopisný věstník československý* 5, 1910, s. 201–205.

4 *Čechoslovák* 2, 2016, č. 34, s. 2.

5 *Čechoslovák* 2, 2016, č. 62, s. 1.

Zvýšená pozornost zahraničním krajanům byla věnována po vzniku první Československé republiky. Největší zájem o ně projevoval již zmíněný Jan Auerhan jako předseda odboru pro československé zahraničí Národní rady československé. Krátce po Velké válce vydal přehledy *České osady na Volyni, na Krymu a na Kavkaze* (Praha 1920) a *Osady českých emigrantů v Prusku, Polsku a Rusku* (Praha 1920). Předmětem zájmu se stali ruští Češi také v knize O. Vaňka *Čechoslováci v Rusku* (Praha s. a.), volyňští Češi pak v publikacích J. Folprechta *Čechoslováci polští* a F. Krause *Obrazy z českých osad v Polsku* (Praha 1935). Pominout nelze knihu J. Rixyho *Kolonizace Ruska ve svém dějinném vývoji a významu* (Praha 1928). K carskému období se vrátil v roce 1932 F. Kovařík v knize *Zážitky a dojmy ruského Čecha za carství*. Soupis 770 Čechů, kteří působili před revolucí v Rusku jako podnikatelé a příslušníci inteligence publikoval v letech 1925–1926 A. Pospíšil na pokračování v časopise *Naše zahraničí* a poté v knize *Československá duševní armáda na Rusi*. Ke kavkazským Čechům se vrátil za první republiky J. Svatoš ve stati *Československá emigrace na Kavkaze*.⁶ Časopis *Naše zahraničí* publikoval i další stati o Česích v Rusku a na Ukrajině, např. V. Ambrože⁷ nebo česko-bratrského faráře Rudolfa Šedého.⁸ O českých protestantech psali také tajemník Biblické jednoty Vladimír Míčan v knize *Česká emigrace v Polsku a na Volyni* (Praha 1924) a H. Doštal v práci *Zájezd do Polska a na Volyně* (Praha 1925). V časopisu *Naše zahraničí* najdeme informaci i o českých osadách na Sibiři, které vznikly před první světovou válkou v době Stolypinových reforem.⁹ K 50. výročí založení Českého spolku v Petrohradě napsal studii M. Pospíšil,¹⁰ zatímco stručný přehled usídlení Čechů a Slováků v Rusku poskytl v *Našem zahraničí* 1922 V. Ambrož. Pozornost byla v tomto časopisu věnována i jednotlivým českým osadám na Volyni, jako byly Novosilky (Karel Půlpytel), Český Boratín (J. Vlček) či Kvasilov (Z. Náhlavský a V. Velenský). O kyjevských Česích psal Věnceslav Švihovský v knize *Kyjev a kyjevští Češi* (Praha 1924) a české vesnice na Krymu přiblížil A. Vodsedálek v *Rudém právu* 22. srpna 1928.

6 *Naše zahraničí*, sv. 8, 1927, s. 15–21 a 70–79; sv. 9–10, 1928–1929, s. 104–106.

7 *Naše zahraničí*, sv. 3, 1922, s. 151–155.

8 Rudolf ŠEDÝ, *České osady na Ukrajině a Krymu*, *Naše zahraničí*, 4, 1923, s. 121–123.

9 Jaroslav ŠPANIEL, *České osady na Sibiři*, *Naše zahraničí*, sv. 2, 1921, s. 30–34; J. MARTÍNEK, *Česká osada Boratín na Sibiři*, *Naše zahraničí*, sv. 6, 1925, s. 105–106; J. HRÍBEK, *Češi v dějinách kolonizace ruského Dálného východu*, *Naše zahraničí*, sv. 4, 1929, s. 17–19.

10 Mikuláš POSPÍŠIL, *Český spolek v Petrohradě*, *Naše zahraničí*, sv. 11, 1930, s. 21–22, 59–61, 109–113, 163–165, 212–214.

Ruští Češi, kteří se po bolševické revoluci vrátili do vlasti, počítali s brzkým pádem tamního režimu. Zejména v časopisu *Československý legionář* se objevují stati o budoucí kolonizaci postkomunistického Ruska,¹¹ podobně uvažovala kniha A. Vlčka *Budoucí kolonie v Rusku* (Praha 1928). Profesor v Pjatigorsku L. Láta doporučoval kolonizaci Kavkazu v knize *Na Kavkaz* (Praha 1924).

O podpoře Ruska postiženém hladomorem psalo *Naše zahraničí* v článku *Ku podpoře Čechoslováků v Rusku*.¹² O pomoc českým sirotkům na Ukrajině pečovala Kostnická jednota¹³ a o péči o nezaměstnané krajany ve Vladivostoku, kterou jim poskytoval spolek Palacký, psalo *Naše zahraničí*.¹⁴

Mimo pozornost nezůstala ani dělnická emigrace do SSSR, kterou organizovala KSČ. *Naše zahraničí* publikovalo v ročníku 1928–1929 článek *Neúspěch československých komunistických kolonií v Rusku*.¹⁵

Další zájem o Čechy v Rusku a na Ukrajině vyvolala poválečná reemigrace volyňských Čechů, zejména studie Josefa Folprechta publikované na stránkách tiskového orgánu Svazu Čechů z Volyně časopisu *Věrná stráž* a v jeho knize *Volyňští krajané* (Praha 1947). O vypálení Českého Malína na Volyni v roce 1943 podrobně informoval jeden z pozůstalých Josef Alois Martinovský v knize *Kronika Českého Malína* (Praha 1945, 2. vydání, Žatec 1983) a také publikace *Český Malín a volyňští krajané* (Žatec 1946). Zapojení volyňských Čechů do druhého odboje přiblížil Josef V. Rejzek v knize *Nezradili* (Brno 1947).

Od konce 50. let 20. století začínají vycházet publikace z pera profesionálních etnologů. Problematika volyňských Čechů zaujala především etnografku Ivu Heroldovou, která v časopisu *Český lid* v roce 1957 publikovala na pokračování několik studií pod názvem *Ethnografické zvláštnosti ve způsobu života a kultuře volyňských Čechů*. Následovala její kniha *Válka v lidovém podání s podtitulem Národně osvobozenecý boj volyňských a jugoslávských Čechů* (Praha 1977). Přispěla také k problematice emigrace studií *Vystěhovalectví z českých zemí na území dnešního Polska a SSSR v 18. a 19. století*.¹⁶ Těto otázky se věnovali také Antonín Robek ve dvou studiích nazvaných *K problematice českého vystěhovalectví do Ruska ve druhé*

11 J. ŠIMÁČEK, *K budoucí kolonizaci postkomunistického Ruska*, *Československý legionář* 3, 1921, č. 11, s. 1; Ladislav GRUND, *Úkoly našeho vystěhovalectví v Rusku*, *Naše zahraničí*, sv. 3, 1922, s. 69–74.

12 *Naše zahraničí*, sv. 9, 1922, č. 2, s. 93.

13 *Besídka o českých dětech v Rusku*, Praha 1924.

14 *Naše zahraničí*, sv. 11, 1930, s. 131.

15 *Naše zahraničí*, sv. 9–10, 1928–1929, s. 196.

16 *Český lid* 1984.

polovině 19. století¹⁷ a Leoš Šatava v diplomové práci *K problematice volyňských Čechů*.¹⁸ Na katedře etnografie a folkloristiky FF UK v Praze byla obhájena řada dalších diplomových prací, např. G. Kirinovičové o vystěhovalectví Čechů do Zakavkazska (1984) a A. Chaloupky o českém vystěhovalectví na Krym a do severního Černomoří (1985). Etnografický výzkum českých přesídlenců na Horšovotýnsku provedli Otakar Nahodil a Vladimír Scheufler.¹⁹

Prvním profesionálním historikem, který se zabýval českým vystěhovalectvím na Volyň, byl tamní rodák Vladimír Hostička, a to v rámci kompendia *Dějiny česko-ruských vztahů 1770–1917* (Praha 1967). Jiný volyňský krajan a historik Evžen Petrov přispěl do *Časopisu Matice moravské* v roce 1988 studií *Nástin vývoje českého školství na Volyni do roku 1917*. Další z volyňských krajanů Jiří Křivka předložil na Pravoslavné teologické fakultě v Prešově v roce 1988 disertaci nazvanou *Náboženské a národní dějiny volyňských Čechů během jejich pobytu v Rusku, Polsku a SSSR*. V Dějinách česko-ruských vztahů 1770–1917 najdeme studii Václava Čejchana *Pobyt a působení českých lidí v Rusku před K. Havlíčkem Borovským*.²⁰ Odškodňovací akce Čechů a Slováků z Ruska za první ČSR byla předmětem zájmu Zdeňka Sládka a Ivana Šedivého.²¹ Komunistická emigrace do SSSR byla idealizována v knize Pavla Polláka *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR* (Bratislava 1961) i v dalších studiích.²² Beletristicky se angažoval zvláště Peter Jilemnický.²³ Osídlování Čechů na Volyni a jejich reemigrace po druhé světové válce se staly v 60.–80. letech zájmem Milevy Vlkové a Jaroslava Vaculíka.²⁴

17 Češi v cizině, sv. 2 a 3. Praha 1987 a 1988.

18 Praha: FF UK, 1979.

19 Otakar NAHODIL – Vladislav SCHEUFLER, *Zpráva o etnografickém výzkumu na Horšovotýnsku u českých přesídlenců z Volyně*, Československá etnografie 2, 1954, s. 90–100.

20 Václav ČEJCHAN, *Pobyt a působení českých lidí v Rusku před K. Havlíčkem Borovským*, Dějiny česko-ruských vztahů 1770–1917, Praha 1967, s. 126–127.

21 Zdeněk SLÁDEK, *Odškodňovací akce Čechoslováků z Ruska*, Slovanský přehled 52, 1966, č. 5, s. 257–263; Ivan ŠEDIVÝ, *Sdružení Čechů a Slováků z Ruska a československá vláda 1919–1929. (Podpory, subvence, dotace, odškodnění)*, Československý časopis historický 36, 1988, č. 2, s. 212–237.

22 Pavol POLLÁK, *Interhelpe – československá část mezinárodnej robotnickej pomoci výstavbe Sovietskeho zväzu*, Slovenský národopis 35, 1987, č. 4, s. 605–620; Viera GAŠPARIKOVÁ – Pavol POLLÁK, *Interhelpe vo svetle spomienok*, Slovenský národopis 35, 1987, č. 4, s. 621–637.

23 Peter JILEMNICKÝ, *Kompas v nás*, Bratislava 1950; Idem, *Češi na Kavkaze, Dva roky v zemi Sovětů*, Praha 1953, s. 83–87.

24 Mileva VLKOVÁ, *Osídlování Volyně Čechy*, Časopis Slezského muzea, řada B, 13, 1964 s. 161–166; Jaroslav VACULÍK, *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948*, Brno 1984, 1987.

Pozornost byla věnována i Čechům v rakouské Haliči a Bukovině. O rodákovi z Třeště Matěji Kneiselovi psal v roce 1909 Čeněk Zibrť v *Časopisu Moravského muzea zemského*. Tři české spisovatele z Haliče přiblížil Jiří Horák v roce 1915. Z meziválečného období máme k dispozici zejména dvoudílnou knihu Ludvíka Feigla *Sto let českého života ve Lvově* (Lvov 1924–1925). O třech českých revolucionářích v Haliči psal Václav Žáček v *Časopisu Národního muzea* v roce 1938. O česko-ukrajinskou kulturní vzájemnost v Haliči v první polovině 19. století se zajímal v padesátých letech Vladimír Hostička.²⁵ O bukovinských Čechách a Slovácích referoval K. Staněk v *Našem zahraničí* 1922 a také Rudolf Urban v knize *Čechoslováci v Rumunsku* (Bukurešť 1930).

Početná literatura vyšla za první republiky i o Čechoslovácích na Podkarpatské Rusi, zejména stať Kamila Krofty v knize *Podkarpatská Rus*.²⁶ O působení tamních Čechů a Slováků psaly i další publikace.²⁷ Po připojení Podkarpatské Rusi k sovětské Ukrajině v roce 1945 se země ocitla mimo zájem české historiografie. Teprve politické uvolnění pražského jara 1968 umožnilo tvorbu a publikaci studií o meziválečném vývoji této někdejší nejvýchodnější části Československé republiky. Jednou z nich byla práce Zdeňka Konečného *Zástupci Podkarpatské Rusi v poslanecké sněmovně*.²⁸

Lze konstatovat, že české bádání o krajanech v Rusku a na Ukrajině za více než sto let od poslední třetiny 19. století do roku 1989 přineslo řadu podnětů a informací pro historiky, kteří se problematiku tamních českých minorit začali zabývat po uvolnění poměrů počínaje devadesátými léty dvacátého století.

Politické změny na Ukrajině vytvořily předpoklady pro studium historie tamních národnostních menšin, včetně české. Pracovníci stávajících i nových univerzit v Oděse, Simferopolu a na Volyni (Luck, Rovno) publikují na základě materiálů místních archivů nové studie. Přispívají k tomu i české spolky, které obnovily v 90. letech 20. století svou činnost a pořádají mj. i vědecké konference k dějinám ukrajinských Čechů, zvláště spolky v Kyjevě a Oděse.

Podobně i u nás obnovené Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel zřídilo hned po roce 1989 historickou komisi, která mj. posoudila i autorovy třídílné *Dě-*

25 Vladimír HOSTIČKA, Karel Vladislav Zap a haličtí Ukrajinci. Kapitoly z dějin vzájemných vztahů národů ČSR a SSSR, Praha 1958.

26 Kamil KROFTA, *Čechoslováci a Podkarpatská Rus*, Podkarpatská Rus, Bratislava 1936.

27 *Publikace pro zem Podkarpatská Rus*, Banská Bystrica 1932; *Technické práce v zemi Podkarpatské 1919-1933*, Užhorod 1933; Amálie KOŽMÍNOVÁ, *Podkarpatská Rus*, Praha 1922.

28 Zdeněk KONEČNÝ, *Zástupci Podkarpatské Rusi v poslanecké sněmovně*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada C, 19, 1970, s. 121–139.

jiný volyňských Čechů. V Národním archivu byl zřízen, kromě stávajícího fondu Svaz Čechů z Volyně 1946–1958, nový fond Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, který mj. soustřeďuje kroniky jednotlivých českých obcí na Volyni. Za pomoci metody oral history bude možné doplnit i hiát let 1958–1989, ke kterému nejsou písemné podklady.

SUMMARY

The first publications about the Russian Czechs come from people who actively participated in the organization of emigration. Systematic attention was devoted to Czechs living abroad before the First World War by Jan Auerhan, a functionary at the National Czech Council who left extensive manuscripts that can be found in the Náprstek Museum (part of the National Museum in Prague). He wrote the most about Czech settlements in Volhynia, Crimea, and the Caucasus. In general, greater attention was paid to compatriots living abroad after the establishment of the First Czechoslovak Republic. Czechs living in Russia and Ukraine were treated to systematic coverage by the journal *Naše Zahraničí* [Czechs Abroad], which also presented information about the Czech settlements in Siberia that were established before the First World War during the period of the Stolypin Reforms. The Russian Czechs who returned to their homeland following the Bolshevik Revolution were expecting the regime to soon fall, which accounts for the appearance of books and essays on the future colonization of post-communist Russia. There was also interest in the plight of those abroad who were affected by the famine in the 1920s, and to the emigration of labor to the USSR organized by the Czechoslovak Communist Party. Further interest in the Czechs in Russia and the Ukraine was aroused by the postwar re-emigration of the Volhynia Czechs. Publications written by professional ethnologists and historians who focused on various aspects of the lives of Czech compatriots abroad, beginning with their emigration to Russia and ending with their re-emigration after the Second World War, began to appear at the end of the 1950s. Czech research into the Czechs living in Russia and the Ukraine conducted in the more than one hundred years from the last third of the nineteenth century to 1989 can be said to have provided considerable stimulus and a great deal of information for historians who began to consider the issue of the Czech minorities living there after conditions in Czechoslovakia became more relaxed in the 1990s.

SEZNAM AUTORŮ**Doc. PhDr. Lubica Harbuľová, CSc.**

Inštitút histórie,
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov
lharb@unipo.sk

Doc. PhDr. Hanuš Nykl, Ph.D.

Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.
Valentinská 91/1, 110 00 Praha 1
nykl@slu.cas.cz

prof. Galina Viktorovna Rokina

Katedra vsjeobščej istorii
Marijskij gosudarstvjennyj universitet
Ploščad Lenina 1
Joškar-Ola, Ruská federace
galina@rokina.ru

Mgr. Josef Šaur, Ph.D.

Ústav slavistiky Filozofické fakulty,
Masarykova univerzita
Arna Nováka 1, 602 00 Brno
josef.saur@phil.muni.cz

Prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc.

Katedra historie
Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity
Poříčí 7/9, 639 00 Brno
vaculik@ped.muni.cz

doc. PhDr. Radomír Vlček, CSc.

Historický ústav AV ČR, v. v. i.,
pobočka Brno
Veveří 97, 602 00 Brno
vlcek@brno.avcr.cz

Redakce / Editorial Board:

Vedoucí redaktoři / Editors-in-chief: Ladislav Hladký – Radomír Vlček

Výkonný redaktor / Managing Editor: Jiří Friedl

Redakční kruh / Associate Editors:

Roman Baron, Eva Irmanová, František Šístek, Jana Škerlová

Redakční rada / Editorial Council:

Lukáš Babka, Pavel Boček, † Mečislav Borák, Marcel Černý, Vladimír Gonč, Petr Kaleta, Miroslav Kouba, Kateřina Králová, Bohuslav Litera, Nicolas Maslowski, Jan Němeček, Jiří Padevět, Jan Pelikán, Marek Příhoda, Přemysl Rosůlek, Josef Šaur, Václav Štěpánek, David Svoboda, Jaroslav Vaculík, Emil Voráček, Zbyněk Vydra, Jiří Vykoukal

Vědecká rada / Scholarly Advisory Board:

Jaroslav Pánek (Praha), Svatava Raková (Praha), Miroslav Tejchman (Praha), Ivo Pospíšil (Brno), Irena Gantar Godina (Ljubljana), Tatiana Ivantyšinová (Bratislava), Piotr Maciej Majewski (Warszawa), Michal Reiman (Berlin), Miloš Řezník (Warszawa), Jelena Pavlovna Serapionova (Moskva)

Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i. / Published by the Institute of History of AS CR, v. v. i.

Časopis vychází třikrát ročně / The journal is published three times a year

Adresa / Address: Prosecká 76, 190 00 Praha 9 – Nový Prosek

Tel.: +420 532 290 509; E-mail: slovanskyprehled@hiu.cas.cz

Pokyny pro autory / Submission Guidelines for Authors:

<http://www.hiu.cas.cz/nakladatelstvi/periodika/slovansky-prehled.ep>

ISSN 0037–6922

Slovanský přehled, ročník 103.

Distribuci pro předplatitele provádí v zastoupení vydavatele Česká pošta, s. p.,

Politických vězňů 909/4, 225 99 Praha 1.

Příjem objednávek: telefonicky na bezplatné lince zpracovatele 800 300 302; na webu zpracovatele www.postabo.cz; písemně na adrese Česká pošta, s. p., oddělení předplatného tisku, Olšanská 38/9, 130 00 Praha 3; e-mail: postabo.prstc@cpost.cz.

Objednávky přijímá též:

Suweco CZ, s. r. o. (www.suweco.cz)

Kosmas, s. r. o. (www.kosmas.cz)

Jednotlivá čísla je možné koupit též v Knihkupectví Academia nebo přímo v Historickém ústavu AV ČR, v. v. i., Prosecká 76, 190 00 Praha 9, tel. 286 882 121, l. 230 e-mail: j.kozohorska@hiu.cas.cz.

Cena výtisku 100 Kč.

Výrobu zajišťuje nakladatelství

Aleš Skřivan ml., Praha 9 – Letňany